

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

IDEÁLNÍ ČESKÁ BÁSNÍŘKA.

POEZIE ČESKÝCH AUTOREK 70. LET 19. STOLETÍ Z POHLEDU DOBOVÉ KRITIKY

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Faktorová, Ph. D.

Autor práce: Bc. Marie Kliková

Studijní obor: Bohemistika – Anglická a americká literatura

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Jindřichův Hradec 30. 7. 2021 Marie Kliková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Veronice Faktorové, PhD. za vedení této práce za čas, který mi věnovala, i za veškeré rady, které mi během psaní poskytla.

Děkuji také své rodině a Adamovi za jejich podporu.

Anotace

Východiskem práce je poezie českých básnířek, Albíny Dvořákové-Mráčkové, Berty Mühlsteinové, Elišky Krásnohorské a Irmy Geisslové, které v sedmdesátých letech 19. století publikovaly své první sbírky, a aktivně se tím podílely na utváření podoby českého básnictví. Básnická tvorba těchto autorek je představena především jako kriticky značně reflektovaná záležitost (soustavně dílo těchto básnířek hodnotil například Jan Neruda nebo Vítězslav Hálek). Cílem bylo analyzovat dobový „ideální“ obraz české básnířky, jak byl požadován dobovými recenzenty a jak byl přijímán dobovým čtenářstvem. Pro vypracování práce byly využity elektronické zdroje (Retrobi, Kramerius).

Abstract

The diploma thesis focuses on the poetic writings of Czech poets: Albína Dvořáková-Mráčková, Berta Mühlsteinová, Eliška Krásnohorská and Irma Geisslová. These authors published their first poetry collections in the 1870s and thus actively participated in shaping Czech poetry. The poetic works of these authors are highly critically appraised (for example, and quite systematically, by Jan Neruda and Vítězslav Hálek). Also, the thesis presents the authors' biographies and their literary activities in the 1870s (provided in the form of a complete bibliography overview). The aim of this thesis is to analyse the contemporary “ideal” image of the Czech poets and to answer the question regarding how this “ideal” image was required by contemporary reviewers and accepted by contemporary readers. The authors' poetic works are analysed with the use of electronic databases such as Retrobi and Kramerius.

Obsah

Úvod	7
1. Žena jako spisovatelka v 19. století, její sociálně-kulturní postavení a pozice v literatuře....	9
1.1 Počátky žen v české literatuře – cesta ženských spisovatelek.....	11
1.2 Literární salóny, spolky a publicistika	17
2. „Ženy na scéně“. Vystoupení básnířek v 70. letech 19. století	20
2.1 Jednotlivé autorky a jejich cesta k literární tvorbě	21
2.1.1 Eliška Krásnohorská (1847–1926).....	21
2.1.2 Berta Mühlsteinová (1841–1887)	26
2.1.3 Albína Dvořáková-Mráčková (1850–1893)	30
2.1.4 Irma Geisslová (1855–1914)	32
2.2 První básně v časopisech (přelom 60. a 70. let): vlastenecká a přírodní lyrika	34
2.3 Společná publikace – almanach Ruch (1870, 1873).....	41
2.4 Stěžejní sbírky	44
2.4.1 Vlastenecko-romantické básně	49
2.4.2 Intimní, přírodní lyrika a ohlasy lidové poezie vs. motivy smrti a hřbitova	57
2.4.3 Vlastní témata – paralely a rozdíly	65
2.5 Kritický ohlas, literární rádci: Neruda a Hálek	71
Závěr	78
PRAMENY:	82
LITERATURA:.....	88
PŘÍLOHY:	94

Úvod

Česká literatura druhé poloviny 19. století se jeví již jako značně rozvinutá, vedle mužských autorů se na její podobě podílí také řada žen, ačkoliv si svou pozici v literatuře i ve společnosti musely postupně vydobýt. Diplomová práce se zaměřuje na české básnířky Albinu Dvořakovou-Mráčkovou (1850-1893), Irmu Geisslovou (1855-1914), Elišku Krásnohorskou (1847-1926) a Bertu Mühlsteinovou (1841-1887). Pozornost směřujeme na podobu jejich počáteční tvorby, uveřejňované během 70. let 19. století, a její kritickou recepci.

V první části práce se zabýváme pozicí žen v české literatuře, která se v průběhu 19. století značně proměnila. Připomínáme také postupující emancipační činnost žen. Upozorňujeme na to, že situace u nás byla oproti evropským zemím jiná, čeští muži činnost spisovatelek, vlastenek, postupně vítali a vyžadovali jejich účast na vznikající české literatuře. V této části práce rozebíráme také jednotlivé spolky i literární salóny a upozorňujeme na jejich důležitost. Spolky umožňovaly další emancipační činnosti žen, stávaly se tak nejen možností pro další vzdělávání autorek, ale sloužily také jako prostředí pro navázání literárních kontaktů. Provedené bádání rozšíří představu o reprezentaci ženy-umělkyně v české společnosti 19. století.

Ve druhé, obsáhlejší části, provádíme literárněvědný výzkum. Podrobněji se zaměřujeme na tvorbu výše jmenovaných autorek, jejichž básnická tvorba byla dosud spíše upozaděna či pozapomenuta. Eliška Krásnohorská je dnes známá spíše pro svou kritickou a emancipační činnost či jako libretistka oper, její básnická činnost stojí v pozadí. Irma Geisslová, byla až do 90. let 20. století téměř zapomenutou autorkou, o její „znovuobjevení“ se zasloužil například literární historik Ivan Slavík. Albína-Dvořaková Mráčková a Berta Mühlsteinová se řadí mezi dnes již zcela zapomenuté autorky. Druhé jmenované jsme se věnovali v předchozí bakalářské práci *Intimní lyrika Berty Mühlsteinové a její recepce* (2018), ve které jsme dokázali, že i její básnická činnost byla v době jejího aktivního tvoření vnímána jako důležitá a z hlediska kritické recepce se jednalo o reflektovanou záležitost.

Jmenované autorky, s výjimkou Geisslové, začaly svou tvorbu uveřejňovat již v 60. letech 19. století v řadě tehdejších časopisů (*Květy*, *Lada*, *Světозor*). Jejich tvorba se rozvinula dále v 70. letech, autorky se podílely na vznikajícím almanachu *Ruch* (ročníky 1870, 1873), své básně nadále uveřejňovaly i v dalších časopisech (např. *Lumír*, *Ženské listy*, *Koleda*, *Nitra* atd.), kam začala přispívat i Geisslová. Právě v 70. letech také

publikovaly své první básnické sbírky: Eliška Krásnohorská *Z Máje žití* (1871), Albína Dvořáková-Mráčková *Chudobky* (1872), Berta Mühlsteinová *Pohrobky* (1872) a Irma Geisslová *Immortelly* (1879).

V literárněvědné části diplomové práce předkládáme v první řadě krátké biografie autorek, v nichž zohledňujeme zejména období, kdy všechny básnířky aktivně tvořily, popisujeme jejich literární kontakty a etablování se na literární scéně. Následně analyzujeme jejich první básně uveřejněné v časopisech a ve dvou ročnících almanachu *Ruch* (1870, 1873). Větší pozornost pak směřujeme k prvním básnickým sbírkám a k jejich kritické recepci. Naším cílem je sledovat společné a rozdílné motivy i žánrovou příslušnost jejich tvorby, na tomto základě pak jejich poezii vřazujeme do dobového literárního kontextu. V poslední kapitole se věnujeme kritickému ohlasu jejich sbírek. Popisujeme rovněž nároky, které byly na autorky ze strany kritiků vznášeny, a analyzujeme společné znaky jejich poezie a strategie, které je delegovaly do role „ideálních“, „moderních“ českých básnířek. V příloze práce uvádíme kompletní bibliografické přehledy básnické tvorby autorek, vzniklé v průběhu 70. let 19. století.

Pro vypracování práce byly kromě odborné literatury využity také dostupné elektronické zdroje. Hlavní výzkum byl proveden prostřednictvím elektronické databáze Retrobi, s jejíž pomocí jsme dohledali recepci daných básnických sbírek a vypracovali jsme bibliografické přehledy tvorby spisovatelek. Dále jsme využili i knihovní systém Kramerius. Pro upřesnění literárních kontaktů využíváme dochované vzpomínky autorek či jejich osobní korespondenci.

1. Žena jako spisovatelka v 19. století, její sociálně-kulturní postavení a pozice v literatuře

První pokusy o emancipaci žen se objevují již na přelomu 18.–19. století. Myšlenky osvícenství a ideály Francouzské revoluce o rovnoprávnosti lidí ovlivnily první emancipační snahy v celé Evropě. Společenské naladění, které začalo promýšlet možnosti jiného uplatnění žen, než byl život věnovaný rodině a domácnosti, se v průběhu 19. století postupně aktivizovalo a ujímalo i v českých zemích. Ačkoliv ženské hnutí u nás nebylo ve svých prvopočátcích nikterak organizované a cesta k emancipaci žen nebyla ani v dalších ohledech jednoduchá, „*české ženy měly velikou výhodu [...], nacházely značnou oporu pro své úsilí u řady vzdělaných mužů.*¹“ (Neudorflová 1999: 10). Pro vznikající ženské hnutí u nás byly velice důležité emancipační aktivity českých spisovatelek. Jeden z důvodů, proč se jim dostávalo takové podpory v jejich snahách, můžeme hledat také ve vlasteneckém dobovém smýšlení, protože „*vlastenci, ať už muži nebo ženy, reprezentovali jakési kolektivní unikum. Zásadní důležitost hrál národnostní obsah literárního díla a český jazyk jako vyjadřovací prostředek.*“ (Fischerová 2010: 72). Důležitá tedy byla zejména účast na vznikající české literatuře, v té pohlaví nehrálo roli, spíše naopak: „*[...] literární aktivity českých žen a jejich podíl na literatuře psané česky byly [...] vnímány jako ‚žádoucí‘ [...] Opravdová ‚Češka‘ [...] nebyla pasivní čtenářkou, ale aktivní tvůrkyní, a vlastenecké prostředí po ní toužilo.*“ (tamtéž: 69). Emancipace žen tak byla integrována do národního programu. Spisovatelky v něm získaly roli vlastenek a tvůrkyň českého kulturního života. Přesto se ani jejich snahy neobešly bez překážek v podobě stále přetrvávajícího smýšlení ve společnosti, že ženy jsou tu proto, aby se věnovaly rodině a domácnosti, na to upozornila například spisovatelka Berta Mühlsteinová v jedné ze svých emancipačních úvah psané pro *Ženské listy*: „*Nevím čím to je, avšak nechť si žena vybrala jakýkoliv úkol životní, nikde nepotká se s takovým zneuznáním, s takovým odporem, jako na dráze spisovatelské. Žádné zaměstnání se netupí a směšným nečiní tak, jako u ženy psaní.*“ (Mühlsteinová 1871: 26). Ačkoliv Mühlsteinové úvaha je založena na celoevropském kontextu, své sociálně-kulturní postavení si musely i české spisovatelky postupně vydobýt.

¹ Jmenujme například Vojtu Náprstka a řadu významných českých spisovatelů, především Jana Nerudu, kteří vítali ženské literární aktivity.

O ženské emancipaci u nás a zejména o postavení spisovatelek nás informuje několik odborných publikací, z kterých jsme získali informace pro tuto část práce. Některé se této problematice věnují rozsáhleji, jiné jsou sborníky kratších příspěvků k danému tématu. Dějinami genderu a zejména osudy žen, ať už spisovatelek, umělkyní či žen z nižších vrstev společnosti, se u nás soustavně zabývá Milena Lenderová. Připomeňme například její knihu *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* (2009), na které spolupracovala s kolektivem dalších autorů; Boženou Kopiczkovou, Janou Burešovou a Eduardem Maurem. Za důležité považujeme zmínit i další knihu Lenderové *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století* (2016), ve které se autorka podrobně věnuje období 19. století a soudobé ženské problematice, rozebírá například těhotenství, péči o rodinu nebo spolkové a tvůrčí činnosti žen. Také Marie Neudorfllová v knize *České ženy v 19. století s podtitulem Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci* (1999) obsáhle shrnuje snahy českých žen od počátků 19. století do století 20., které vedly k řadě významných úspěchů, například k založení prvního dívčího gymnázia, Neudorfllová rovněž neopomíná různé spolky a vzdělávání žen. Další publikace *Ženy na stráž!* (2010) kolektivu autorek, Marie Bahenské, Libuše Heczkové a Dany Musilové, poskytuje přímý vhled do dobového myšlení, a to díky řadě dokumentů, článků a statí vytvořených soudobými propagátory a iniciátorkami emancipačního hnutí. Libuše Heczková se ženskému hnutí věnuje i ve své předchozí knize *Píšíci Minervy* (2009), v té shrnuje ženskou literární kritiku a její význam. Sborník *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století* (2007) pak doplňuje informace o „ženském světě“ 2. poloviny 19. století, [který] je integrální součástí života české národní společnosti a velmi dobře a někdy specifickým způsobem odráží složitý komplex transformací, jimiž společnost [...] procházela.“ (Vojáček 2007: 9). Další sborník příspěvků dalších autorů *Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století* (2005) ze stejnojmenné mezinárodní konference připomíná to, že ženy umělkyně byly nedílnou součástí kultury nejen u nás, ale i v zahraničí. Sociálně-kulturní role českých spisovatelek a jejich podíl na emancipaci žen v 19. století se tak postupně jeví jako důležitá součást naší kultury, podrobněji ji rozebíráme níže. Následující kapitoly diplomové práce se věnují především autorské činnosti vybraných spisovatelek druhé poloviny 19. století – Albíny Dvořákové-Mráčkové, Irmý Geisslové, Elišky Krásnohorské a Berty Mühlsteinové; představujeme jak jejich život, tak zejména jejich autorskou tvorbu, která byla kriticky značně reflektovanou záležitostí.

1.1 Počátky žen v české literatuře – cesta ženských spisovatelek

Na počátku 19. století, kdy se sama česká literatura teprve pomalu „znovu-utvářela“, nebylo českých autorek mnoho. Vliv na to měl soudobý požadavek společnosti, aby byly ženy především dobrými manželkami a matkami, což spolu s nedostačujícím vzděláním žen vedlo k nemožnostem jejich jiného, dalšího uplatnění.² Milena Lenderová připomíná, že vymezeným prostorem ženy byla tři K: Kinder, Küche, Kirche, tedy děti, kuchyně a kostel (srov. Lenderová 2009: 106). Tyto prostory se vážou i k výrazům, které jsou známé z anglického prostředí, a to „angel in the house“ (anděl v domě), „madwoman in the attic“ (šílená žena v podkroví) a „room of one's own“ (vlastní pokoj³), které připomíná a s kterými pracuje Andrea Fischerová ve své studii: *Ženská literatura a teorie genderu v první polovině 19. století*. (srov. Fischerová 2010: 67). Fischerová upozorňuje, že u těchto označení „nejde o základní pojmy z teorie genderu, jsou to nicméně výrazy naplněné obsahem zajímavým pro genderový pohled na literaturu. [...] Podíváme-li se na ně detailněji, zjistíme, že v sobě zahrnují právě to, co v 19. století znemožňovalo ženám psát. Zjednodušeně řečeno, v 19. století mohla být žena buď andělem v domě, nebo šílenou ženou v podkroví.“ (Fischerová 2010: 67). Avšak, jak autorka upozorňuje, tyto pojmy je problematické doslova aplikovat na české kulturní prostředí: „v britském kontextu se píšící ženy kvůli stigmatizaci šílené ženy v podkroví ještě hluboko v 19. století skrývají za mužská jména, zatímco česká literatura si autorství žen konstruuje.“ (tamtéž: 69). Z této perspektivy jsou v anglosaském prostředí ženy autorky pojímány jako narušitelky maskulinní dominance. Stávají se zneklidňujícím prvkem, který má být eliminován, případně odsunut na okraj. Ženy spisovatelky jsou často odsuzovány jako šílené nebo hodnoceny jako nebezpečné, protože porušují svou roli anděla v domě, tedy být správnou hospodyňkou a matkou, pasivní ženou. V českém kontextu 2. poloviny 19.

² Pozornost soustředíme zejména na ženy z měšťanských vrstev, které byly tahouny etablojící se národní kultury, a do kterých patřily námi vybrané autorky. Naopak pro venkovské ženy či pro aristokratky platily odlišné podmínky odpovídající jejich sociálnímu postavení a tím pádem i odlišné možnosti.

³ Fischerová zde vychází z eseje Virginie Woolf *A Room of One's Own* (1929). Ústředním motivem eseje jsou předsudky společnosti, které po staletí ovlivňují kreativitu žen. Každá žena, dle Woolf, potřebuje svůj vlastní pokoj, který by jí poskytl čas a prostor pro psaní.

století však podobné soudy vybízejí spíše k polemice; české básnířky byly naopak muži k tvorbě přímo vybízeny a kritici jejich psaní neznevažovali⁴.

Je proto znovu důležité připomenout to, co jsme zmínili v úvodu k této kapitole, a to je ten fakt, že u nás se „[p]rvní polovina 19. století vyznačovala vytvářením neformálního a neorganizovaného ženského hnutí, postaveného na přátelských vztazích mezi ženami a mezi ženami a muži [...]“ (Neudorflová 1999: 25).

Pozice žen v literatuře byla i v našem prostředí nicméně zpočátku rozporuplná. Ženy v 1. polovině 19. století sloužily spíše jako literární námět a inspirace pro autory, než aby samy autorsky přispívaly k utváření české literatury, i když to s postupem času bude kulturní naladění společnosti rovněž vyžadovat. Neudorflová upozorňuje na časté literární zpracovávání námětů typu ideál ženy a ideál matky, tematiku tragiky české ženy-milenky, tragiku české rodiny, které tak odráží zmíněné dobové společenské požadavky na ženy (srov. tamtéž: 11). Je však nutné podotknout, že česká literatura byla s touto tematikou spjatá po celé 19. století.

Výše zmíněná role matky, tedy mateřství jako takové, bylo stále společností vnímané jako nejdůležitější povinnost ženy, ta měla být na prvním místě oním dokonalým „andělem v domě“. Avšak právě mateřství a časté vyčerpání mnohočetnými porody a následná péče o rodinu zabraňovaly ženám v jejich seberozvoji. Na limit fyziologických podmínek upozorňuje i Libuše Heczková: „Ženina ‚nejvlastnější‘ zkušenost se totiž podrobovala nejsilněji kulturním zápisům, kulturním formacím a deformacím, a právě proto se stávala překážkou tvorbě, reflexi a individualizaci.“ (Heczková 2009: 20).

Dalším společenským požadavkem na tehdejší ženy se postupně stávalo vlastenectví. „Specifikem českých poměrů bylo rovněž spojování ženské otázky s národními zájmy, tedy zdůrazňování role žen jako národně uvědomělých matek.“ (Bahenská – Heczková – Musilová 2010: 45). Opět se zde dostává do popředí role mateřství, ovšem ta je propojována s vlastenectvím, které bude i nadále výrazným ovlivňujícím faktorem. Postupně se v českém prostředí objevuje touha po ženských autorkách, protože „ženská literární tvorba byla z pozice muže-obrozence žádoucí [...] byla nezbytnou podmínkou a dokladem rozvoje české literatury.“ (Lenderová 2009: 532–

⁴ Tak například: „Bohudíky, my také již nemáme potřebí, abychom v své literatuře k dámám byli shovívaví [...]“ (Schulz 1870: 1). Anebo: „Naše dámy dovedly se dosud vyhnouti příznaku směšnosti, jakému propadly píšící dámy německé, (ku podivu, že ne ještě jiné než německé!)“ (Janoušek 1885: 126). Viz také recepcce básnických děl vybraných autorek v dalších kapitolách.

533). Snaha představitelů české kultury vyrovnat se svými kvalitami literaturám světovým vedla mužské autory k tomu, že se pomocí ženských pseudonymů uchýlovali k vytváření smyšlených ženských autorek. Činil tak například Čelakovský pod pseudonymem Žofie Jandové (srov. Fischerová 2010: 69, k tomu také Lenderová 2016: 211). Podobnou snahu můžeme nalézt i jinde: „*Mezi lety 1838 a 1844 se v Květech a České včele objevovaly básně Marie Čacké, selky, která údajně žije nedaleko Prahy. [...] Postava selky Čacké byla mystifikačním výtvozem [Františky Božislavy Svobodové a] jejího snoubence a posléze manžela, vlasteneckého lékaře a organizátora českých bálů Josefa Bojislava Pichla.*“ (Lenderová 2016: 211). Celkový přístup mužů k ženské tvorbě byl nicméně stále značně protikladný. Na jedné straně právě oni toužili po ženě-spisovatelce, na straně druhé „*z pozice muže-manžela byla [ženina tvorba] tolerována jen tehdy, nebránila-li hladkému chodu domácnosti. Obrozenecký ideál české ženy tradiční genderové konstrukty nezvrátil, ani nezměnil, jenom roli ženy částečně doplnil o některé další požadavky, které vycházely z potřeb formujícího se národního vědomí. Měla být nejenom dobrou hospodyní, manželkou a matkou, ale také dobrou vlastenkou, která se, má-li k tomu vlohy, ve svých volných chvílích věnuje literární činnosti.*“ (Lenderová 2009: 532–533). Ostatní činnosti ženy tedy nesměly překážet ženině určené roli, kterou byla i nadále správná péče o domácnost a o rodinu.

Koncem 1. poloviny 19. století se objevují první ženské spisovatelky, které požadované role potvrzují, avšak postupně se budou objevovat spisovatelky, o kterých můžeme říct, že je postupně vyvracejí. Jejich vliv na ostatní ženy-čtenářky byl zásadní: „*Krásná literatura psaná ženami vědomě usilovala o rozšíření obzorů žen, vedla k hlubšímu a pravdivějšímu sebepoznání žen i společnosti.*“ (Neudorfllová 1999: 25). Jako jedna z prvních českých ženských spisovatelek a „feministek“⁵ je vnímána Magdalena Dobromila Rettigová, jejíž tvorba je v dnešní době známá díky *Domácí kuchařce* (1826), její další drobné prózy jsou dnes považovány literárními kritiky za méně kvalitní. Vydání kuchařky svědčí o tom, že Rettigová utvrzovala požadovanou roli ženy v domácnosti. Fenomén vydávání kuchařek byl v té době rozšířen po celé Evropě. Vydávání českých

⁵ „*Rettigová je v literatuře považována za první českou feministku, je však nutné zdůraznit, že ve srovnání s další generací byla do značné míry výjimkou pro svou důsledně konvenční a konzervativní orientaci ve vztahu k manželství a k mužskému pohlaví.*“ (Neudorfllová 1999: 13).

kuchařek tedy manifestovalo snahu české kultury vyrovnat se evropskému trendu.⁶ Tyto knihy jako jeden z mála zdrojů mohly přispívat ke vzdělání „žen-hospodyněk“, jež se díky nim mohly pečlivě starat o domácnost a zároveň sebevzdělat. Kuchařka se tak stala oblíbeným žánrem u čtenářek i u vydavatelů: „*Nejslavnější kuchařky byly napsány právě ženami, a když jejich vydání zaujalo veřejnost, byly z příslibu finančního výtěžku opakovaně vydávány.*“ (Fischerová 2010: 73). Vrátime-li se k osobnosti Rettigové, je důležité podotknout, že autorka sama se věnovala řadě dalších aktivit, jako bylo vzdělávání mladých dívek a vedení domácího salonu.

Jako další autorku zejména řady modlitebních knih, ale posléze i povídek, můžeme zmínit katolickou řeholnici Josefu Pedálovou, která „*svou tvorbou reagovala na citové a duševní potřeby žen, jimž bylo náboženství často jedinou oporou v nesnadném údělu.*“ (Neudorfllová 1999: 19). Literárním a vzdělávacím aktivitám se věnovala také Antonie Reissová (provdána Čelakovská) – sama velmi vzdělaná žena, která se angažovala v jednom z prvních vzdělávacích ústavů, Amerlingově Budči. Reissová publikovala pod literárním pseudonymem jako Bohuslava Rajská. Tyto ženy, přestože nezpochybňovaly význam mateřství a rodiny, napomohly tomu, že: „*Po obdobích, kdy byla žena inspirátorkou, múzou a ideální mužovou projekcí, zaujala zřetelněji místo tvůrkyně, autorky [...] ať už to bylo psaní religiózní poezie, skládání písní vyznávajících lásku vlasti, rodině, dětem, nebo rady pro rodinný život a výchovu.* [Postupně byla] žena volána ‚*ku pomoci*‘ a byla ‚*sestrou*‘ mužům v jejich bohulibém konání. [Požadavek se nesl především na to, aby] *vychovávala sebevědomé syny a rozvíjela českou řeč.*“ (Heczková 2009: 11–12).

Amerlingův Budeč poskytl inspirativní zázemí dalším spisovatelkám,⁷ právě z tohoto kroužku vyšly „*další nefalšované české ženské básnické pokusy [...]. Jména autorek se objevila v almanachu Pomněnky, vydaném roku 1843 u příležitosti třetího českého bálu.*“ (Lenderová 2016: 213). Vydání *Pomněnek*, jak upozorňuje Vladimír Macura, bylo v té době velice významné: „*Veškerá literární tvorba žen těchto let byla přece formulací ‚nové úlohy ženy‘ [...] a společné vystoupení v Pomněnkách na rok 1843 bylo přímo manifestem této nové úlohy: žena skrze vlastní literární texty vystupuje veřejně*

⁶ O českých kuchařských knihách podrobně informuje i novější odborná literatura: M. Kouba et kol. *Spanilost Vaše se cizozemcům líbí. České kuchařské knihy v 19. Století.* (2017).

⁷ Marie Čacká, Marie Hošková, Zdenka Němečková, Marie Pospíšilová, Ludmila Tichá, Božislava Svobodová atd. Kromě Marie Čacké však žádná ze spisovatelek svou tvorbou nevynikala.

jako ‚literátka‘, ‚básniřka‘, nikoli jako bytost upoutaná tradičními úkoly v hranicích domova.“ (Macura: 2015: 496).

Výstup těchto autorek pravděpodobně inspiroval Boženu Němcovou na počátku její tvorby. Do chvíle, než se na literární scéně objevila Němcová, chyběla v české literatuře výraznější osobnost ženy spisovatelky, která by případně mohla i další ženy oslovit a inspirovat pro jejich vlastní tvorbu: „[...] *diskuse genderu byla podmíněna otázkou národnosti a netrpělivě se čekalo na bestseller napsaný ženou. Česká společnost se dočkala, Božena Němcová napsala Babičku (1855).*“ (Fischerová 2010: 73). Dle Lenderové je ale již Němcové první báseň *Ženám českým* (1843, in *Květy*) „*jakýmsi programovým vyhlášením českého vlasteneckého feminismu: na plnění mateřských povinností českých žen je závislý rozvoj národa. Němcová v ní přesně odlišila mužskou a ženskou roli*“ (Lenderová 2016: 215). Jak také dále ve svém textu upozorňuje, Němcová se této roli, zprvu vytyčené v básni, svým osobním životem a postavením k vlastní tvorbě vyvrací.

Když v 50. letech 19. století došlo k utužení rakouského absolutismu, veškeré české vlastenecké aktivity a emancipační úsilí se pozastavily. Až po uvolnění poměrů v 60. letech 19. století a literární scénu vstupují další nové české autorky, ovlivněné osobností a tvorbou Boženy Němcové: Karolína Světlá a Sofie Podlipská, které se ve svých literárních kroužcích a svou tvorbou snaží rozšířit emancipační úsilí dále. Právě spisovatelky měly oproti mužům daleko lepší schopnost vcítit se do potřeb svých čtenářek a jejich díla tak mohla sloužit i k sebevzdělávání žen. Roku 1859 to potvrzuje svými slovy Honorata Zapová:⁸ „*dobrá kniha jest pokrm duše, obohacuje srdce i mysl a zaměstnává nás příjemně.*“ (Bahenská – Heczková – Musilová 2010: 30).

Její myšlenku o knihách potvrzuje i rozvoj ženského autorství v 70. letech 19. století, kdy na literární scénu vstupují Albína Dvořáková-Mráčková, Berta Mühlsteinová, Eliška Krásnohorská, Irma Geisslová aj., které publikují své první básnické sbírky, čímž se aktivně podílejí na utváření podoby českého básnictví. Tyto autorky se pohybují v literárních kruzích kolem Karoliny Světlé.

Autorky v 70. letech vstupují nejen na pole literatury, ale i do kulturního života, a to především jako mladé vlastenky. Přebírají tak myšlenkové naladění známé již ze 40. a 50. let 19. století, kdy „*žena vystup[ovala] jako literátka česká a tedy jako*

⁸ Polská šlechtična, která se provdala za českého manžela, jedna ze zakladatelek spolku *Slovanek*.

čínorodá účastnice národní emancipace – české a slovanské téma, přesněji řečeno téma citového vztahu k ‚vlasti‘, ‚české řeči‘, ‚národu‘ a ke ‚slovanství‘, je důsledně přijato jako nejvnitřnější součást ženina světa.“ (Macura 2015: 496). O vlastenecké snaze autorek 70. let a o jejich účasti na českém kulturním životě vypovídá rovněž řada akcí a přednášek a také jejich členství v různých spolcích. Společně tak české spisovatelky utvářejí specifickou podobu českého feminismu, který byl spjatý s vlastenectvím: „[takový] *model ženy poplatný českému vlasteneckému feminismu přetrval do posledních desetiletí 19. století, v některých případech i déle.*“ (Lenderová 2016: 243). Nicméně ve své tvorbě se tyto autorky 70. let postupně zabývají dalšími tématy, než je soudobou společností očekávané vlastenectví. Život, tvorbu a kritickou recepci i interpretaci děl těchto spisovatelek představujeme v následujících kapitolách. Jak jsme již zmínili, spisovatelky se ve svém úsilí setkávaly s podporou vzdělaných mužů, se svými aktivitami ovlivnily celé emancipační úsilí. Avšak, jak upozorňuje Heczková: „*Čeští muži ženské hnutí podporovali hlavně proto, aby jim ženy stály po boku v jejich obrozeneckých snahách [...]. Literární ambice ‚slabšího pohlaví‘ [stále] sloužily jako demonstrace vzdělanosti národa.*“ (Heczková 2009: 11).

1.2 Literární salóny, spolky a publicistika

Ženy mohly své uplatnění mimo rodinu a autorskou činnost nalézt také v různých spolcích či v domácích salónech, kterých se hojně účastnily také spisovatelky. „*Je jisté, že ještě na počátku 60. let 19. století nebyl v Praze dostatek spolků, které by uspokojovaly narůstající zájmy dívek i vdaných žen. Touha po vzdělání i po tom být užitečná a sloužit tak národu, byla pod vlivem silících národnostně uvědomovacích tendencí snad stále intenzivnější. Jakmile to politické podmínky dovolily, začaly spolky a instituce využívat možnosti práva spolčovacího a velmi záhy se začaly prosazovat také ženy.*“ (Secká 2007: 206).

Řada rozličných spolků vznikala nejvíce v Praze. Své kořeny měly ve společenských návštěvách: „*Obvyklým druhem schůzek spojených s pohoštěním byly tzv. dýchánky, které měly blízko k literárním a hudebním salónum.*“ (Bahenská 2007: 30). Z domácích salónů můžeme jmenovat například: setkání v MacNevenově paláci, v rodině Palackých, Riegrů a Bráňů či u Náprstků, významný byl také domácí salón u Rettigů či literární salón Karolíny Světlé. Vliv těchto setkávání byl nepopiratelný: „*Tato společenská setkání přispívala ke vzájemným kontaktům stejně nebo podobně smýšlejících hostů, přinášela nové podněty a v 60. letech se mnohé z nich přeměnily ve skutečné spolky.*“ (tamtéž: 31).

Jedním z prvních spolků byl *Spolek Slovanek*, založený Honoratou Zapovou a Johanou Fričovou, jeho účelem „*bylo zřízení dívčí školy s českým vyučovacím jazykem, pěstování dobročinných aktivit a podpora vlastenecké činnosti.*“ (Bahenská – Heczková – Musilová 2010: 27). V 70. letech 19. století byly zakládány další spolky, například *Hlahol*, *Umělecká beseda*, *Sokol*, *Spolek svaté Ludmily* či *Ženský výrobní spolek český*. Předmětem zájmu těchto spolků byla dobročinnost a vzdělávání, samozřejmě se jejich členky účastnily i dalších vlasteneckých aktivit. Členky *Ženského výrobního spolku českého* se například zasadily o vydávání *Ženských listů*. Tento časopis se stal „*tiskovým orgánem spolku [...jehož prvořadým] cílem spolku bylo zřídit průmyslovou školu pro dívky z dolních středních a dolních vrstev ve věku čtrnáct až patnáct let.*“ (Lenderová 2016: 250). Časopis poskytoval prostor nejen pro sebevzdělání čtenářek, ale také sloužil jako možnost pro publikování tvorby.

Jedním z nejznámějších a nejrozšířenějších spolků byl Náprstkův *Americký klub dam* založený r. 1865, ten „*sehrál v uvědomění ženské populace v Čechách nejdůležitější úlohu.*“ (tamtéž: 244). V *Americkém klubu dam* se organizovala řada akcí, zejména

dobročinné sbírky pro chudé, pořádaly se mimo jiné i pikniky, procházky po historických památkách atd. Pod záštitou tohoto spolku probíhaly také rozličné přednášky, přístupné veřejnosti, ty tak mohly sloužit k dalšímu vzdělání žen. Některé z přednášek napsaly a prezentovaly samy spisovatelky, například Berta Mühlsteinová a Sofie Podlipská. V pozdějších letech následovaly další podobně zaměřené spolky, například *Domácnost* (1885). Navíc i další aktivity českých spisovatelek se vyplatily: „úsilí [spisovatelky] Marie Červinkové vyústilo ve spolupráci se dvěma humanitárními asociacemi: s Ochranou opuštěných a zanedbaných dívek a Záštitou.“ (tamtéž: 254).

70. léta 19. století se tak jeví jako důležité období, v němž se ženská emancipace prostřednictvím aktivit spisovatelek a spolků rozšiřuje a více aktivizuje. V tomto období také poprvé „nacházíme termín ženská otázka v publicistice. Své názory na toto téma formulovala řada osobností z ženských i mužských řad. [...]“ (Bahenská – Heczková – Musilová: 45). Ženská role se už nenaplnuje jen ve vymezených prostorech třech K: Kinder, Küche a Kirche, ale uplatnění žen se rozšiřuje do prostoru veřejného, a to i díky jejich spolkovým aktivitám. Emancipace žen se proto postupně jeví jako obecně společensky přijímaný problém, avšak stále se dotýká pouze žen ze středních vrstev: „Obecná shoda panovala v přesvědčení, že ženská otázka má především hospodářské a sociální aspekty a nejvíce se týká žen ze středně majetných měšťanských vrstev. Právě ty stály u zrodu ženských spolků a škol a prosazovaly právo na vlastní zaměstnání.“ (tamtéž: 45).

České spisovatelky v tomto období svou tvorbu už aktivně uveřejňují v řadě časopisů, píší recenze, kritiky, fejetony a překládají. V roce 1872 vzniká také již výše zmíněný první výlučně ženský časopis se ženskou redakcí: *Ženské listy*, ten poskytuje autorkám v čele s Karolínou Světlou a Eliškou Krásnohorskou možnosti k jejich další realizaci a také prostor pro rozšíření jejich feministických názorů i pro publikování jejich autorské tvorby. Dveře se v *Ženských listech* otevírají i ženské literární kritice: „List náš není podnikem obchodním, ale prostředkem vzdělávacím v službách národních: není jen tištěnou hovornou o snahách ženských, ale účelnou pákou skutků v rukou neúnavných pracovnic (Krásnohorská 1897b: 9).“ (Heczková 2009: 71). Autorky se spolu s dalšími ženami v této době rovněž podepisují pod provolání jednotlivých spolků, které později

⁹ Své názory uveřejňovaly, např. Eliška Krásnohorská, Berta Mühlsteinová, Žofie Podlipská, ale nechyběly ani názory mužské, například Josefa Durdíka.

vedou k zakládání vzdělávacích ústavů pro dívky z chudších poměrů, čímž se zároveň snaží rozšířit emancipaci do těchto vrstev společnosti. Téma vlastenectví je i nadále přítomno, všechny aktivity spisovatelek, ať už ty autorské či spolkové, jsou s ním totiž značně provázané. Emancipační aktivity českých žen, v čele právě s českými spisovatelkami se tak jeví jako značně široká záležitost. Spisovatelky 70. let 19. století se se svou tvorbou aktivně účastnily utváření české kultury, jejich snahy postupně vedly k vymezení dalších rolí žen a otevřely možnosti ženského vzdělávání. Dělo se tak i díky jejich předchůdkyním, bez kterých by snad jen těžko hledaly svou vlastní cestu. Souhrn všech aktivit českých spisovatelek přispěl k demokratizaci celé české společnosti a národa. Ženy se totiž nevěnovaly jen své vlastní literární tvorbě, ale, jak dokazuje tato kapitola, řada z nich se také aktivně a veřejně podílela na rozličných spolkových činnostech, od přednášek po vzdělávání a dobrovolnictví. Spisovatelky vydávaly vlastní časopisy a podnikaly další společensky požadované vlastenecké aktivity.

2. „Ženy na scéně“. Vystoupení básnířek v 70. letech 19. století

Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, v 70. letech 19. století mají již české spisovatelky prostor pro vlastní tvorbu a aktivně se účastní utváření české literatury a kultury. Svými emancipačními aktivitami pak pomáhají upevnit místo ženy nejen jako spisovatelky.

Mezi ně náleží především básnířky, které v průběhu 60. let vstupují se svými prvními příspěvky na literární pole. Patří k nim především: Eliška Krásnohorská, Berta Mühlsteinová, Albína Dvořáková-Mráčková. Jejich tvorba během 70. let dosahuje značné soustavnosti, svou tvorbu pravidelně uveřejňují v řadě časopisů či almanachů a vycházejí jim i první ucelené básnické sbírky, které jsou průběžně kriticky posuzovány. Autorky ve svých básních využívají řady styčných motivů, v nichž se vzájemně shodují; postupně ale některá témata modifikují, o tomto podrobněji níže. V průběhu 70. let se k výše zmíněným autorkám připojuje Irma Geisslová, která je vedle Elišky Krásnohorské dnes patrně nejznámější.¹⁰

V následující kapitole nejprve uvedeme stručné biografie autorek a představíme v hrubých obrysech jejich celkovou tvorbu. Podrobněji se zaměříme na počátek jejich literární činnosti, zejména v období 70. let, která jsou pro etablování první významnější skupiny básnířek v české literatuře v centru naší pozornosti. Na začátku každé biografie připomínáme i dosud existující studie věnované autorkám. V druhé části této kapitoly se pak věnujeme společným znakům jejich tvorby uveřejňované v řadě časopisů a v almanachu *Ruch*. Kompletní bibliografické přehledy jejich básnické tvorby za 70. léta uvádíme v příloze práce. Pozornost pak nejvíce soustředíme k prvním básnickým sbírkám autorek. Analyzujeme též kritický ohlas jejich poezie.

¹⁰ O Geisslové nás tak dnes informuje například HOFMANOVÁ, Jana. *Irma Geisslová: básnický objev naší doby*. Jičín: Městská knihovna Jičín, 2005. 53 s. Dále se básnířce věnoval také Ivan Slavík, který nejen, že publikoval výbor z jejího díla, ale zasloužil se i o její znovuoživení: GEISSLOVÁ, Irma a SLAVÍK, Ivan, ed. *Zraněný pták: výbor z díla 1874–1914*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1978. 189 s. Prostor.; SLAVÍK, Ivan: Dluh Irmě Geisslové. *Literární noviny*. Brno: 6(3), 19.1., 1995, s. 9. Další výbor z jejich nepublikovaných veršů sestavil Petr Fabian: GEISSLOVÁ, Irma a FABIAN, Petr, ed. *Temno nade mnou: (výbor z díla)*. Vyd. tohoto souboru 1. Praha: Dybbuk, 2014. 75 s. Díky Martinu Hrdinovi byla publikována také její korespondence se Sofií Podlipskou: GEISSLOVÁ, Irma, PODLIPSKÁ, Sofie a HRDINA, Martin, ed. *Šeřík a růže: korespondence Irmý Geisslové a Sofie Podlipské 1883–1897*. Vydání 1. Praha: Academia, 2017. 591 stran. Paměť; sv. 86. ISBN 978–80–200–2650–7.

2.1 Jednotlivé autorky a jejich cesta k literární tvorbě

2.1.1 Eliška Krásnohorská (1847–1926)

Elišku Krásnohorskou patrně není třeba představovat, dodnes ji můžeme znát jako libretistku (složila libreta k operám Bedřicha Smetany, Karla Bendla, Zdeňka Fibicha) či pro její soustavnou kritickou činnost, v neposlední řadě pak také pro její činnost emancipační. Krásnohorská se zasloužila nejen o založení prvního dívčího gymnázia Minerva, byla také členkou a později tajemnicí a předsedkyní Ženského výrobního spolku českého. Působila jako redaktorka v *Ženských listech*. Po celý svůj život se věnovala tvůrčí činnosti, ať už jako kritička, básnířka či překladatelka. Překlady byly důležitou součástí její tvorby, Krásnohorská překládala z ruštiny, polštiny i angličtiny. Všeobecné povědomí panuje také o její účasti na sporu o rukopisy, kdy zastávala jejich pravost. Pro obsáhlé zaměření její tvorby jí byla na rozdíl od dále pojednaných autorek věnována poměrně širší pozornost historiků i literárněvědných badatelů. Již v 1. pol. 20. století vznikla kupříkladu bibliografie jejího díla (NOSOVSÝ, Karel: Bibliografie E. K., *Lit. Rozhledy*, 1926/27) nebo pojednání o jejím životě a tvorbě (Ferdinand Strejček, *E. K.*, in *Literární konfese*, 1947). Další studie z této doby zmiňuje obsáhleji *Lexikon české literatury III* (Pešat 1993: 942). Krásnohorskou připomíná také Arne Novák ve své publikaci *Podobizny žen* (1940), v té si Novák všímá její účasti na české literatuře a uznává ji jakou českou spisovatelku, emancipovanou ženu a pozitivistickou kritičku. Pozornost věnovanou autorce dokládá i to, že jí přináleží také místo v různých syntézách. Jedině Krásnohorskou z námi zkoumaných autorek tak můžeme naleznout ve druhém a třetím díle *Dějiny české literatury* (1960 a 1961). Autorce v nich není věnována samostatná kapitola, její jméno je však často zmiňováno a skloňováno vzhledem k její soustavné kritické činnosti a účasti na české poezii. Krásnohorská se také objevuje na konci obou dílů *Dějiny* v Soupise spisovatelů s životopisnými a bibliografickými údaji (srov. Holub 1961: 578–579; Trochová – Knopp 1995: 634).

V současnosti se Krásnohorské věnuje v předchozí kapitole již zmíněná Marie Neudorfllová v publikaci *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci* (1999). Podrobněji se jí také zabývá kniha Libuše Heczkové: *Píšíci Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky* (2009), kde se můžeme dočíst o její emancipační a kritické činnosti. Krásnohorskou objevíme také v bakalářských a diplomových pracích, např. Tardonová Veronika pod vedením Mileny Lenderové rozebrala spisovatelčinu činnost v *Ženských listech: Eliška Krásnohorská a Ženské listy*

(1873–1926) (2009). Účasti Krásnohorské na emancipaci žen se věnovala Bc. Oleksandra Gorbina Hac v práci *Eliška Krásnohorská a její zápas o ženskou emancipaci* (2010).

V životopisech Krásnohorské je zdůrazňována především její snaha o sebevzdělání a následná veřejná, zejména emancipační činnost, z činnosti literární je dodnes vyzdvihována její kritická tvorba, tak například od Neudorflové si vysloužila označení „slečna kritik“, dále pak činnost překladatelská, vlastní básnická tvorba stojí v pozadí. „*Nejvíce obdivovali její tvorbu básnickou její současníci*“ (Pešat 1993: 940). „*Význam [Krásnohorské proto] spočívá především v souhrnu její všestranné literární aktivity.*“ (tamtéž).

Eliška Krásnohorská, vl. jménem Eliška Pechová, se narodila do rodiny pražského řemeslníka, která byla velice početná, ale zámožná. Svůj literární pseudonym si zvolila „*dle otcova mylného přesvědčení, že pochází z rytířského rodu Pechů z Krásné Hory.*“ (tamtéž).

Rodina Pechů byla v té době značně důležitá, významnou roli sehrával zejména jejich „*salon u Pechů patřil mezi nejznámější v Praze.*“ (Neudorflová 1999: 91). Po smrti otce žila Krásnohorská v rodinném prostředí, podporována byla bratry. Svě vzdělání si v pozdějších letech doplňovala ponejvíce samostudiem, přesto „*byla v mnoha směrech geniální a na svou dobu velmi vzdělaná, podobně jako Světlá a Podlipská.*“ (Neudorflová 1999: 90). Z tohoto důvodu podporovala vzdělávání žen, vyzdvihovala i jeho důležitost. Krásnohorská trpěla od svých 16 let kloubní nemocí, která jí zabránila věnovat se nadále studiu hudby, jež zamýšlela, zároveň si uvědomovala, že by kvůli této nemoci neměla mít děti vzhledem k její dědičnosti, a proto se nikdy neprovdala. Nemoc ji částečně omezovala i v dalších činnostech a častokrát i v psaní, naplno se i přesto věnovala literární tvorbě, kritice i vedení literárních časopisů a zaměřovala se na emancipaci.

První básnické pokusy Krásnohorské, jak uvádí ve svých vzpomínkách, vpsovala do památníků a postupně se učila veršovat česky. Ovšem, později na tyto pokusy sama vzpomínala jako na začátečnické: „*Tyto pokusy, zajisté primitivní až běda, se mi roztratily a vypadly mi z paměti.*“ (Krásnohorská 1950: 138). Na začátku 60. let při příležitosti jednoho z bálů u Riegrů, na jejichž domácí salón i jeho důležitost jsme upozornili v předchozí kapitole, se Krásnohorská seznámila s Vítězslavem Hálkem a Karolinou Světlou. Světlá pomohla mladé spisovatelce v počátcích tvorby a byla jí mentorkou, více se znovu můžeme dočíst ve vzpomínkách Krásnohorské: „*Karolina Světlá byla hned při tom, když ze mne jini dělali talent literární.. Uminila si, že mi pomůže,*

ale to svědectví jí mohu dáti, že svůj úmysl prováděla s velkým, nesobeckým sebezapřením.“ (Krásnohorská 1947: 26). Začínající autorka ukázala své první verše k posouzení právě Světlé, ta se zasloužila o jejich vydání, když je zaslala Hálkovi s tím záměrem, aby je otiskl v *Lumíru*¹¹. Nicméně Krásnohorská v 60. letech svému psaní tolik času nevěnovala, zřejmě se tak dělo kvůli jejímu onemocnění, jak dokazují i její vzpomínky: „*Nebyla jsem žádným ,eruptivním talentem’, neměla jsem žádné sebedůvěry, a časné mé onemocnění, které dalo mému žití přísnou a skoro smutnou tvářnost, činilo mě náchylnější k hloubavému uvažování než ku básnickým výlevům*“ (tamtéž: 31). Svou poezii však aktivně uveřejňovala i v dalších časopisech, například v *Ladě* nebo v *Rodinné kronice* a nadále s publikací pokračovala i v *Květech*.

Jako plodná léta, co se týče její básnické tvorby, se ukazují právě léta sedmdesátá. Na začátku roku 1870 měla napsáno dostatek veršů, aby se je mohla pokusit vydat v první básnické sbírce s názvem *Z Máje žití* (1871). V jejím snažení ji opět podpořila Karolina Světlá, která verše doporučila k vydání u nakladatele Dattla, jenž „*slíbil, že je vydá, schválí-li je Neruda, jenž jim pak dal sankci až na některé, jež se mu zdály příliš slabé, a na několik (nevím kolik) epigramů*.“ (tamtéž: 31). Jan Neruda v pozici recenzenta tak ovlivnil její básnickou tvorbu, stal se jejím rádcem (obdobně pak činil i u Bertě Mühlsteinové). Podíl na budoucí formě Krásnohorské sbírky dokládá i Nerudova korespondence s Dattlem: „*Žádal jsi mne, abych přečetl pro tisk určené básně Elišky Krásnohorské. Učinil jsem tím ochotněji, že verše dámy mně byly vždy milý; vanet’ z nich pravý duch lyrický, trochu hravý ještě, ale povoláný*.“ (Neruda 1965: 433). Verše pak opravdu doporučuje k vydání: „*Vydej verše ty, ženská poetika česká získá jimi některé pěkné příspěvky*.“ (tamtéž: 433). Neruda si tak všímá úlohy Krásnohorské v rozvoji nejen ženského, ale také českého básnictví. V pozdějších letech, jak víme z korespondence, například mladou autorku žádal o příspěvky do „*příležitostného časopisu ve prospěch Národního divadla*“ (tamtéž: 433). Či o příspěvek do *Poetických besed* (více viz tamtéž: 434–436).

Krásnohorská v postupujících letech svou tvorbu nepřestávala uveřejňovat, objevuje se tak v dalších časopisech: *Lumíru*, *Osvětě* a *Besedě učitelské*. Se svými příspěvky se nadto účastnila na druhém a třetím ročníku almanachu *Ruch* spolu s ostatními autorkami i autory tehdejší doby. V druhém ročníku, který vyšel v roce 1870,

¹¹ Jednalo se o básně: *Poesie*, *Zlý vítr*, *Píseň*.

uveřejnila ve srovnání s ostatními autorkami, Mühlsteinovou a Dvořákovou-Mráčkovou, jen tři básně: *Náš ztracený ráj*; *Nápis na skále* a *Změna*. V ročníku třetím (1873) pak básně jednu *Nápis na Čerchově*. Podrobněji almanach a jeho význam rozebíráme v druhé části této kapitoly.

Po vydání první sbírky následovala roku 1874 sbírka druhá s názvem *Ze Šumavy*, kterou Krásnohorská postupně psala při svém pobytu a cestách na Šumavě. Zároveň v téže roku došlo k druhému vydání první sbírky *Z máje žití*, což svědčí o popularitě Krásnohorské.¹² Svou další sbírku *K Slovanskému jihu* (1880) vydala o šest let později v roce 1880. I následující léta se u ní jeví, co se týče tvorby, jako značně plodná, následovaly totiž sbírky: *Vlny v proudu* (1885); *Letorosty* (1887); *Bajky velkých* (1889); *Na živé struně* (1895); *Rozpomínky* (1896); *Zvěsti a báje* (1916); *Ozvěny doby* (1922); *Sny po divadle* (1922). Jak vidíme z přehledu sbírek, literární činnost Krásnohorské postupem let neustávala a Krásnohorská se tak „zařadila mezi nejčinnorodější osobnosti české literatury 2. pol. 19. století. [...] [básnickou tvorbou] se podílela na vzniku národní školy a stala se předzvěstí nástupu ruchovské generace.“ (Pešat 1993: 940).

Jak jsme již zmínili na začátku této kapitoly, dnes je Krásnohorská známá především díky libretům k operám zejména Bedřicha Smetany: *Hubička* (1876), *Tajemství* (1878), *Čertova stěna* (1881), Karla Bendla: *Lejla* (1866–67), *Břetislav* (1869) a Zdeňka Fibicha *Blaník* (1881). Důležité jsou také její překlady z cizích jazyků. Překládala například básně Alexandra Sergejeviče Puškina *Výbor menších básní* (1894) nebo básně Adama Mickiewiczeho, jmenujme jeho rozsáhlou skladbu *Pan Tadeáš*, kterou po částech zveřejňovala v časopisech *Lumír* a *Osvěta*, přeložila rovněž *Childe Haroldovu pouť* (1890) anglického romantika G. G. Byrona. V *Květech* uveřejnila básně polské autorky a překladatelky Marie Ilnické.¹³ Svými překlady tak „zaujala místo po boku lumírovců J. Vrchlického aj. V. Sládka jako nejvýznamnější česká překladatelka.“ (tamtéž: 940).

¹² Dalšího vydání se sbírka dočkala i v letech 1885 a 1920: KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z máje žití*. 3. vyd. Praha: Ed. Valečka, 1885. 189 s. a KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z máje žití: básně*. 4. vyd. Praha: Otto, 1920. 190 s. *Básnické spisy / Eliška Krásnohorská*; Sv. 1.

¹³ Tato polská autorka se účastnila emancipace v Polsku, vedla také vlastní literární salón ve Varšavě. Do polštiny překládala zejména romantické básníky Waltera Scotta a J. W. Goetheho. (srov. https://pl.wikipedia.org/wiki/Maria_Ilnicka).

Od roku 1875 do roku 1891 působila Krásnohorská také jako redaktorka *Ženských listů*. Zde se mohla jak věnovat literární a společenské kritice, tak i cílit na emancipaci žen. Jako předsedkyně *Ženského výrobního spolku* se také zasloužila o založení gymnázia Minerva: „*sama v sobě uvolnila dotud zamčené zdroje ženinych mohutností a jako organisátorka otevřela mladším ženám nové možnosti projevu a osudu.*“ (Novák 1940: 194).

Dodnes jsou ceněny její kritiky, v pozdějších letech tak „*jako kritička patřila K. k okruhu časopisu Osvěta, zaujímajícího převážně konzervativní stanovisko, hlavně ve vztahu k lumírovcům (konec 70. let), k Zolovu dílu, k nepravosti RKZ i k mladé literatuře 90. let. Názorově platila K. daň dobovému pojetí idealismu v umění [...] Přitom však neztrácela smysl pro umělecké hodnoty, a to jak v obrozenském písemnictví (J. K. Tyl, B. Němcová), tak v básnické tvorbě svých předchůdců a současníků (včetně lumírovců, jejichž tvorbu později akceptovala).*“ (Pešat 1993: 941)

Ačkoliv byla v pozdějších letech i na přelomu století vnímána jako uznávaná autorka a roku 1922 jí byl věnován čestný doktorát, i přesto byla odkázána na finanční pomoc přátel. Krásnohorská zemřela r. 1926, v Praze.

2.1.2 Berta Mühlsteinová (1841–1887)

Berta Mühlsteinová patří v dnešní době již k pozapomenutým autorkám druhé poloviny 19. století. Mühlsteinová však byla ve své tvorbě velice činná, vydala básnickou sbírku *Pohrobky* (1872), svou básnickou tvorbu uveřejňovala také časopisecky. Později se spíše orientovala na psaní prózy, vydala několik krátkých novel, románů a povídek, např. *Povídky, novely a arabesky Berty Mühlsteinovy* (1880), *Na březích Nežárky* (1882), *Král Podskalí; Poslední hostinská u tří zvonků; Brněnský drak.*(1883), *Vlasti a tobě!: román dívčího srdce* (1886), *Eva* (1920)¹⁴, kterým se však nedostalo dalšího významného kritického ohlasu, zřejmě pro jejich sentimentální naladění a značnou idyličnost.

Literárně vědný zájem o autorku je zcela marginální. Nejvíce informací o jejím životě nalezneme v jejích nekrolozích, později se její biografii věnovali Marie Špindlerová (1888), která otiskla svou přednášku na pokračování v *Ženských listech*¹⁵, a téměř o století později Bohuslav Čermák (1984). V dalších případech se jedná jen o krátká pojednání, zmínku o ní najdeme v *Podobiznách žen* (1940) od Arna Nováka nebo v publikaci Martiny Bittnerové *Utajené životy slavných Češek* (2014), Bittnerová však využívá hledisko populárně-naučné, a ne literární. Mühlsteinové je sice věnované krátké heslo v *Lexikonu české literatury* (2000), nicméně, jak už jsme zmínili výše u Krásnohorské, v akademických *Dějínách české literatury* její jméno nenalezneme. I z tohoto důvodu jsme se povědomí o této autorce pokusili rozšířit v bakalářské práci:

¹⁴ MÜHLSTEINOVÁ, Berta. *Povídky, novely a arabesky Berty Mühlsteinovy. Svazek I.* V Praze: B. Mühlsteinová, 1880. 279 s.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta. *Na březích Nežárky.* V Praze: Libuše, Matice zábavy a vědění, 1882. 151, xxv s. Libuše, matice zábavy a vědění; 1882.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta. *Král Podskalí; Poslední hostinská u tří zvonků; Brněnský drak.* V Praze: Libuše, Matice zábavy a vědění, 1883. 164 s. Libuše, matice zábavy a vědění; 1883.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta. *Nové povídky.* V Praze: Libuše, 1883. 164 s. [Libuše, matice zábavy a vědění; roč. 13, 1883].

MÜHLSTEINOVÁ, Berta. *Vlasti a tobě!: román dívčího srdce.* V Praze: Libuše, Matice zábavy a vědění, 1886. 157 s. Libuše, matice zábavy a vědění; Běh 16, 1886, č. 7].

MÜHLSTEINOVÁ, Berta a FOIT, Bohuslav, ed. *Eva: novela.* V Olomouci: K. Slaviček, 1920. 68, 3 s. Naše domovina; roč. III, čís. 11/12.

¹⁵ ŠPINDLEROVÁ, Marie: Berta Mühlsteinová, její život a literární působení. *Ženské listy* 1888. 16(11–12).

Intimní lyrika Berty Mühlsteinové a její recepce (Kliková 2018). (srov. Kliková 2018: 9–36).

Mühlsteinová se narodila ve Velvarech roku 1841. Její otec byl úředník a silniční stavitel, matka jí zemřela po porodu, důvodem úmrtí byla pravděpodobně tuberkulóza, která nepřímo postihla i novorozenou dceru. Nemoc, zejména problémy s páteří a celková tělesná křehkost, spisovatelku omezovaly po celý život, obdobně jako Krásnohorskou její kloubní postižení, v případě Mühlsteinové však nemoc vedla k její předčasné smrti. Kvůli onemocnění se autorka nikdy neprovdala.

Mühlsteinová vyrůstala ve Velvarech později v České Lípě, kterou kritizovala pro německé poměry. V 50. letech ji výrazně ovlivnil pobyt v Praze, kam se se svou nemocí jela léčit do Spottova ústavu. Pražské kulturní prostředí jí poskytlo jako mladé dívce možnost vzdělání a rozvinulo v ní vlastenectví. Díky tomu se také seznámila s Karolinou Světlou a Sofií Podlipskou, které na ni, obdobně jako v případě Krásnohorské, měly vliv. Po návratu z Prahy r. 1857 se Mühlsteinová věnovala svému dalšímu vzdělání. Nicméně si postupně uvědomovala, že jí její slabost způsobená onemocněním znemožní věnovat se nějakému povolání a pravděpodobně se ani neprovdá, uchýlila se tedy k literární tvorbě. „*První literární pokusy Mühlsteinové se nedochovaly, protože je později zničila. [...] Možnost publikovat jí přineslo až setkání a přátelství s redaktorkou beletristického a módního časopisu Lada, Antonii Melišovou, roz. Körschnerovou.*“ (Kliková 2018: 11–12). Roku 1864 se po odchodu pana Mühlsteina do penze rodina odstěhovala do Prahy. Mühlsteinová se tak dostala zpět do vlasteneckého prostředí, po kterém toužila, jak můžeme vyčíst i z jejího kritického článku *Z České Lípy* (1864), který zaslala do *Lady*. V Praze se soustředila v literárním kruhu kolem Karoliny Světlé a Sofie Podlipské. Zde se setkala i s dalšími spisovatelkami, s Eliškou Krásnohorskou a s Albinou Dvořákovou-Mráčkovou, s kterými se spřátelila. Důkazem jsou nám Krásnohorské vzpomínky: „*Jak nejlépe jsem dovedla, projevovala jsem jí přátelství a sdílnost. Vycítila, že nejsem z tvrdých lidí [...] přilnula ke mně plnou důvěrou. [...] Za dalších let svých Berta mě již nevyhledávala, uchýlivši se v jiné kroužky, než s kterými jsem se stýkala.*“ (Krásnohorská 1920: 395). Nebo dopis Krásnohorské, ve kterém žádá Mühlsteinovou o příspěvek pro almanach ve prospěch Národního divadla¹⁶,

¹⁶ *Národ sobě*, ve prospěch Národního divadla red. J. Nerudy, vydala Umělecká Beseda (1880). (srov. Kliková 2018: 13).

na závěr se v Krásnohorská v dopise loučí „*hluboce Vám oddaná přítelkyně*“ (Krásnohorská 1873). I to, že Mühlsteinová recenzovala Dvořákové-Mráčkové její básnickou sbírku *Chudobky* (1872).

Literárně aktivní byla Mühlsteinová zejména v 60.–70. letech. Účastnila se také českého ženského hnutí a podílela se na emancipaci spolu s dalšími ženami té doby. Účinkovala především v Americkém klubu dam, kde i přednášela. Aktivně se účastnila i jiných vlasteneckých aktivit. Počátkem 70. let stále přispívala do *Lady*, básně publikovala také v *Květech*, *Lumíru*, *Ženských listech* a *Světozoru*. S třemi básněmi přispěla, stejně jako Krásnohorská, v druhém ročníku almanachu *Ruch*. Jednalo se o básně: *Šedivý vlas*, *Na jaře* a *Odpověď*, ve kterých „*reflektovala poezii Vítězslava Hálka, navíc [...] reagovala i na některé básně Jana Nerudy. [...] Neruda se ukazuje nejen jako přítel Mühlsteinové, ale také jako její pozorný recenzent a literární rádce.*“ (Kliková 2018: 25–26). Neruda se přátelil s rodinou Mühlsteinových, což zřejmě přispělo k navázání jejich vzájemného kontaktu.

Jako nejvýznamnější, co se autorčiny tvorby týče, se jeví především rok 1872, kdy vydala svou sbírku básní *Pohrobky*. Podobu sbírky ovlivnil mimo jiné také Adolf František Šubert, který si s Mühlsteinovou o podobě sbírky dopisoval, podrobněji se tímto zabýváme v bakalářské práci. (srov. Kliková 2018: 42). *Pohrobky* vyvolaly obdobně jako sbírky Krásnohorské a Albíny Dvořákové-Mráčkové ohlas v tehdejšímu tisku, recepci básnických sbírek autorek se zabýváme dále. V roce 1873 se také Mühlsteinová účastnila třetího vydání almanachu *Ruch*. Redaktor „*J. R. Nejedlý tehdy psal ‚básniřce Pohrobek‘, aby přispěla do nového almanachu Ruch svými pracemi, neboť ‚usnesli jsme se na tom, aby...ony síly, jichž jména již znamenitým leskem na obzoru literatury naší se skví, co možná nejčtetněji zastoupeny byly, a mezi síly takové dovolujeme si v přední řadě i Vás počítat.*“ (Špecinger 1984: 59). Jak vidíme z úryvku dopisu, Mühlsteinová byla v 70. letech považována za součást české literární scény a byla žádanou autorkou. Od roku 1873 se Mühlsteinová postupně odkláněla od poezie a věnovala se próze, která byla značně idealizovaná. Své básně tak uveřejňovala nadále už jen v několika dalších časopisech, například ve *Světozoru* či v *Koledě*.

Její literární činnost byla rozmanitá, věnovala se také překladům Heinricha Heineho, Jeana Jacquese Rousseaua, překládala básně německé herečky a spisovatelky Ady Christen, s kterou jí seznámil Jan Neruda. Mühlsteinová plánovala vydat životopis

Christen, který s Nerudou konzultovala, z toho však sešlo. Více toto téma rozebíráme v bakalářské práci (srov. Kliková 2018: 38–40).

Mühlsteinová publikovala i řadu fejetonů v časopisech, ve kterých se zabývala vlastenectvím, například v kritickém dopise *Z České Lípy* zaslanému redakci časopisu *Lada* (Lada 1864), či rolí ženy – spisovatelky, například v pojednání *Dramatická umělkyně a spisovatelka* (Květy – Ženské listy 1871). A jak jsme již zmínili, recenzovala také vydání sbírky své přítelkyně Albíny Dvořákové-Mráčkové *Chudobky* (1872). Bohuslav Čermák usuzoval na základě pozůstalosti Mühlsteinové, kterou měl při přípravě jejího životopisu u sebe, že autorka připravovala novou básnickou sbírku.¹⁷ Její činnost však byla přerušena předčasnou smrtí, autorka zemřela ve 46 letech. Svou pozůstalost, zejména korespondenci a část tvorby, přikázala před svou smrtí spálit.

¹⁷ V pozůstalosti Mühlsteinové v PNP se nicméně tyto básně ani jejich úryvky nenachází.

2.1.3 Albína Dvořáková-Mráčková (1850–1893)

Další básnířkou, jejíž osud nebyl jako u většiny žen té doby jednoduchý, je Albína Dvořáková-Mráčková. O autorce můžeme nalézt jen krátký záznam v *Lexikonu české literatury*, v současnosti jí nejsou věnovány ani žádné samostatné studie. Jedním z důvodů může být to, že její tvorba není příliš rozsáhlá – po provdání se autorka své literární tvorbě věnovala čím dál méně a s postupem času přestala publikovat úplně. Nejrozsáhlejší studii jí věnovala jen Teréza Nováková v roce 1900 pod názvem *Albina Dvořáková-Mráčková. Obraz zpola zapomenuté ženy*, kterou uveřejnila na pokračování v časopise *Ženský svět: list paní a dívek českých* v číslech časopisu 7–12. Jak je patrné i z názvu této studie, již na přelomu století byla autorka, do které však v době, kdy aktivně tvořila, kladla kritika značné naděje, téměř zapomenuta.

Albína Dvořáková-Mráčková se narodila r. 1850 v Řepicích¹⁸ u Strakonice. Její otec byl vesnický učitel, dostalo se jí však jen základního vzdělání. Teréza Nováková ve své studii navíc uvádí, že se mladá začínající autorka: „*připravovala na ústav učitelský*“ (Nováková 1900a: 85). Dvořáková-Mráčková se však musela provdat, a tak z jejich původních plánů sešlo.

V mládí byla ovlivněna zejména pobytem „*u vzdělané tety a literárně orientovaného strýce K. Třebického, který ji také později uvedl mezi pražské literáty.*“ (Pešat 1985: 642). Díky strýcovi a tetě se také seznámila s řadou světových autorů, např. Schillerem. Své první verše psala od dětství, ty Teréza Nováková přiložila do studie (více viz Nováková 1900a: 85–86). Impulzem k její další tvorbě mohlo být to, že její první báseň *Modlitba dítěte* zaslal její strýc do píseckých *Zlatých klasů*, když bylo autorce teprve 13 let. V dalších letech pak Třebický seznámil s její tvorbou Vítězslava Háška, který otiskl její verše v *Květech* v roce 1867, kde autorka i nadále publikovala svou tvorbu. Na literární scénu tak vstupuje Dvořáková-Mráčková ve stejné době jako Eliška Krásnohorská. O rok později také strýc mladou autorku seznámil jak s Háškem, tak s Nerudou osobně, při jejich pobytu v Praze. Právě v Háškovi našla dle Novákové „*svého příznivce i vůdce literárního*“ (Nováková 1900b: 100).

Dvořáková-Mráčková na rozhraní let 60. a 70. publikovala zejména v *Květech* a *Osvětě*, podílela se svými básněmi také na almanachu *Ruch*, stejně jako Krásnohorská i Mühlsteinová. Právě s těmito autorky ji pojilo přátelství, pohybovaly se v „literárním

¹⁸ Dle Řepic později zvolila také jeden svůj pseudonym – Antonie Řepická.

kroužku“ kolem Karoliny Světlé. Světlé sestra Sofie Podlipská si také Dvořákovou-Mráčkovou oblíbila, stala se její přítelkyní a rádkyní i v pozdějších letech, když jí doporučila se vzdělat pro povolání poštovní úřednice.

V roce 1869 se Dvořáková provdala za lékaře Karla Mráčka a přestěhovala se s ním na Vysočinu do Nové Cerekve. Do Prahy se tak dostala jen během krátkých návštěv, tak můžeme vyčíst z její korespondence se sestrou, kterou Nováková ocitovala: „*Možno, že pojedu ještě letos do Prahy, a sice k vyzvání pí. Podlipské a Světlé. Radí mi pí. Podlipská, bych se uchopila nějakého zaměstnání, abych jednala s větší energií než Němcová*¹⁹. *Navrhuje mi telegraf, vedení účtů, šicí stroj atd.*“ (Nováková 1900c: 112). Jak jsme uvedli, právě Podlipská autorku podporovala v její tvorbě, které si cenila: „*Vaše básně jsou překrásné [...]*“ (tamtéž: 112).

V roce 1871 vydala Dvořáková-Mráčkovou svou jedinou básnickou sbírku *Chudobky*. Díky této sbírce byla kritikou shledána nadějnou novou autorkou. Nadále svou tvorbu uveřejňovala v časopisech a také v rozličných kalendářích, podle Novákové roztroušená publikace v kalendářích vedla k tomu, že autorčina tvorba byla z valné části ztracena. Ani při našem výzkumu, provedeném prostřednictvím internetových vyhledávačů a databáze Retrobi, jsme příspěvky autorky v kalendářích nedohledali, a proto v bibliografickém přehledu scházejí. Autorka psala také drobné prózy. Postupem času měla na svou tvorbu méně času, věnovala se rodině, s kterou se stěhovala z místa na místo, než v roce 1880 usídlili v Dírné, kde se Dvořáková-Mráčková díky svému doplněnému vzdělání stala administrátorkou pošty a telegrafu. Její osobní život však nebyl šťastný, jak můžeme vysledovat z její korespondence: „*Své sestře píše: Co ti mám říci? O duševním životě praničeho, protože je mrtev a o mrtvých mluvit jen dobré, ale já bych o něm dobré nemluvila, proto raději mlčím, abych nehřešila...*“ (Nováková 1900d: 123). Díky svému vzdělání však mohla nadále vyučovat alespoň mladé uchazečky o poštovní práci.

V dalších letech Dvořáková-Mráčková onemocněla a její zdravotní stav si vyžádal chirurgický zákrok. Před plánovanou operací si utřídila svou pozůstalost – pravděpodobně některé věci, stejně jako Mühlsteinová, zničila. Krátce po operaci Dvořáková-Mráčková v roce 1893 zemřela.

¹⁹ Patrně se jedná o Boženu Němcovou.

2.1.4 Irma Geisslová (1855–1914)

Další autorkou, jejíž poezii se v práci zabýváme, je Irma Geisslová. Ta je oproti třem výše zmíněným autorkám relativně mladší, což se dotýká i publikování její tvorby, svou první sbírku *Imortely* zveřejnila až v roce 1879.

Irmě Geisslové dříve literární kritici nevěnovali takovou pozornost. V *Lexikonu české literatury* o ní nalézáme jen krátké pojednání, v *Dějínách české literatury* ji rovněž nenalezneme. Nejvíce článků věnovaných autorce tak můžeme nalézt v různých časopisech a sbornících. Například J. Urban, jí věnoval článek v *Českých ženách I* (1922). Příspěvek o Geisslové najdeme i ve *Sborníku muzejního spolku v Jičíně*, jedná se o proslov autora Josefa Čihuli, který přednesl při odhalení pamětní desky, ten však pochází z let 1935–36, další příspěvky se autorce věnovaly až v 70. letech (srov. Holub 1985: 793). V 90. letech se o Geisslové zmiňuje také Ivan Slavík v *Literárních novinách* (1995), zasloužil se tím o její znovuobjevení. V článku autor uvádí, že si jí v druhé polovině 20. století povšimla i literární kritika v zahraničí, a to zejména díky jejím dekadentně laděným básním, Geisslová je proto Slavíkem vnímána jako jedna z prvních autorek, která měla se svou tvorbou vliv na poezii 90. let. (srov. Ivan Slavík 1995: 9).

I v současnosti můžeme nalézt články, které Geisslovou „znovuobjevují“ právě díky jejím dekadentně laděným básním, krátkou studii jí například věnovala Helena Dražná ve sborníku *Legendy a mýty české a slovenské literatury* (2007), který edičně připravily Stanislava Fedrová a Alice Jedličková. A zejména Martin Hrdina v článku *Dobývání nevyslovitelného v listech Irmy Geisslové a Sofie Podlipské* (Tvar 11/2014) a v knize *Šeřík a růže. Korespondence Irmy Geisslové a Sofie Podlipské 1883–1897* (2017).

Irma Geisslová se narodila v roce 1865 v maďarské Budapešti. Její otec byl úředníkem při železnici, což znamenalo to, že se rodina častokrát stěhovala nejen v zahraničí, ale i na území Česka. I proto Geisslová v cizině nenavštěvovala školu, vzdělání jí poskytl její otec, který ji vyučoval a také seznámil s ostatními autorkami při jejich pobytu v Praze. Po smrti matky (1869) se musela Geisslová starat o svou rodinu a pečovat o domácnost (srov. Holub 1985: 792). Její literární počátky jsou spjaté zejména s časopisem *Lumír*, kde v roce 1874 uveřejnila své první básně „ovlivněné poezií V. Háalka“. (Holub 1985: 792). V průběhu roku 1874 jich bylo hned několik, například: *Klamné úsměvy; Bratřím; Za šera; Na horách* atd. Celý bibliografický přehled tvorby 70. let uvádíme v příloze.

Své další básně v 70. letech autorka uveřejnila například v *Koledě* či v *Budečské zahradě*, ve slovenském časopise *Nitra* či v *České včele*. Právě během v tomto desetiletí pobývala její rodina v Praze, i proto mohla být autorka ovlivněná tehdejšími kulturními prostředím. Tak můžeme číst i ve vzpomínkách Krásnohorské: „*Ne u Světlé nýbrž v jejím Výrobním spolku seznámila jsem se s třetí naší básničkou minulého pokolení, Irmou Geisslovou, jež vynikala talentem značně nad obě jmenované předchůdkyně své* [Krásnohorská má na mysli Mühlsteinovou a Dvořákovou-Mráčkovou, kterým věnovala vzpomínku předtím], *ale přes to neměla štěstí na dráze literární i životní. [...] Teprv asi dvacetiletá dostala se do Čech, když otec její obdržel místo v Jičíně. Tehdáž ji přivedl do Výrobního spolku, představil nám ji nadšenými slovy jako chloubu svou a veliký talent, žádaje nás, abychom všemožně jí pomáhaly k dalšímu sebevzdělávání a k nastoupení dráhy literární [...]. S radostnou ochotou vše jsme slíbily a mohly slíbiti, neboť jsme vydávaly Ženské listy [...]*“ (Krásnohorská 1920: 395). Jako u autorek předchozích i u Geisslové nalézáme spojení s Janem Nerudou, který jí pravděpodobně byl rovněž rádcem a mentorem, jeho „*příčiněním vydala formálně vyspělou sbírku intimní lyriky Imortely, věnovanou vzpomínkám na matku a ztracenou lásku; knihu doplnila básněmi inspirovanými pobytem v přírodě.*“ (Holub 1985: 792). Jak sbírku přijala tehdejší kritika, rozebíráme v následující kapitole. Další dvě sbírky básní autorka vydala po roce 1880, *Divoké koření* (1881), *Luční kvítí* (1882). Dále se věnovala i próze, do české literatury uvedla prostředí železnice: *Lid na železnici* (1885) (srov. tamtéž: 793). Pokračovala i s poezií ve sbírkách *Z Podkrkonoší* (1889) a *Lípové květy* (1892). Irma Geisslová zemřela roku 1914 v Jičíně, kde je doposud uchována i část její pozůstalosti.

2.2 První básně v časopisech (přelom 60. a 70. let): vlastenecká a přírodní lyrika

Námi zkoumané autorky svou tvorbu začaly uveřejňovat nejprve v řadě tehdejších časopisů. Časopisectví bylo v druhé polovině devatenáctého století na našem území již poměrně rozvinuté, a proto mohly různé časopisy poskytnout pole působnosti i pro mladé, začínající autorky.²⁰ Jmenujme například *Ladu*, *Květy*, *Podřipan*, *Pokrok*, *Světazor*, *Koledu*, *Lumír* apod. Přehled všech časopisů, v nichž během 70. let autorky zveřejňovaly své básně, je patrný z bibliografických přehledů uvedených v příloze práce.

První verše, které autorky uveřejňovaly, se svými tématy dotýkaly zejména vlastenecké a přírodní lyriky. Některé básně, předtím otisknuté v časopisech, spisovatelky často zahrnuly do svých prvních básnických sbírek. Tuto praxi můžeme doložit například u Bertu Mühlsteinové, jejíž sbírka obsahovala některé básně již předtím uveřejněné, zároveň na ni kladně reagovaly časopisy, kam své verše zasílala (srov. Kliková 2018: 43). Mühlsteinová je z námi zkoumané čtveřice spisovatelek tou vůbec první, která své verše časopisecky uveřejnila.

V roce 1862 Mühlsteinová zaslala svou první báseň s názvem *Boženě Němcové* do časopisu *Lada*, který byl určen především vlasteneckým čtenářkám. Svou básní Mühlsteinová reagovala na smrt Němcové a vyjádřila žal české společnosti nad ztrátou velké spisovatelky: „*Báseň [Mühlsteinové tak] zároveň velmi konvenčně naplňuje tradiční model vlastenecko-romantické oslavné básně. Němcová se zde stává ideálním vzorem tvůrkyně i české vlastenky: ‚[...] Třpytící v oku se slza / Zvěstuje Ti, jak milovaná jsi byla. / Drahá nám povždy co žena, znajíc líbezné pěti. / Dražší co Češka, zdařilá dcera své vlasti. / Zachvěl se, zatruchlil nad časným hrobem Tvým národ, / Oplakávati mu jest výtečnou básničku – Češku! / Opustila jsi sestry, nestačila Ti jich láska...‘ (Mühlsteinová 1862: 18).“ (tamtéž: 21–22). Mühlsteinová v básni zaujímá požadovanou a pro tuto dobu příznačnou roli vlastenky. S Němcovou se ztotožňuje jakožto sestra. Osobnost Němcové se tak stává nejen inspiračním zdrojem pro tvorbu Mühlsteinové, ale i zřejmě impulzem pro její další vlastenecké aktivity.*

Vlastenecko-romantické básně můžeme nalézt i u ostatních autorek, například u Krásnohorské, která v roce 1873 uveřejnila „kantátu“ *Tichému geniovi* na oslavu Josefa Jungmanna k příležitosti Jungmannovy slavnosti. Tato báseň se objevila ocitována v řadě

²⁰ O časopisectví pojednává blíže KUBÍČEK, Jaromír, a kol. *Časopisy České republiky od počátku do roku 1918*, 2 svazky. Brno 2010.

časopisů, jak v *Národních listech*, tak i v *Podřipanu* a *Pokroku*. V básni Krásnohorská vyjadřuje vděčnost českého národa za Jungmannovu činnost, která vedla k obnovení českého jazyka. Jak předesílá, sláva i věčnost jeho genia budou pokračovat: „*Mluva ta sladká, již jsi vlasti dětem / oživil ducha nesmrtelným vzletem, / věčně tě slaví, dobrý genie! [...] Přijdou však po nás věky slavnou řadou, / jež tvého věnce nesmrtelnou vnadou / ozdobí, otče I šťastné Slávy chrám.*“ (Krásnohorská: 1873: 2).

Obdobně oslavnou báseň napsala i Irma Geisslová v roce 1878, kdy uveřejnila *Oběť nadšení* věnovanou památce českého spisovatele a dobrodruha Bohumila Havlasy. V básni autorka vyjadřuje svůj obdiv nad dobrodružným osudem Havlasy, zároveň však soucítí nad tím, že umřel mimo svou vlast, když se účastnil bojů proti Osmanské říši: „*Ty's nedbal, nebá se! a hrdě vzdoruje / sám všednosti tu nízké / šel jsi se podívat jak heros nadšený, / do oka smrti blízké. // A tam tě zasáhla jak pomsta Bohů zlých / a přetřela tvé žití / tak krásné, nádherné, jež v lidstvu dějinách / jak hvězdný rubín svítí.*“ (Geisslová 1878: 225). Z této básně však kromě obdivujícího tónu můžeme vysledovat autorčino odlišné pojetí vlastenecko-romantické básně, než to, které předkládala Mühlsteinová a Krásnohorská. Geisslová namísto „kánonu vlastenců-zakladatelů“ (mezi něž můžeme zařadit Němcovou a Jungmanna) obdivuje revoltující osobnost Havlasy – muže zapojeného téměř „fanaticky“ do válečných konfliktů v cizině, a ne typického vlastence, protože taková činnost stojí upozaděna dobrodružnými činy. Geisslové odbočení z nastaveného schématu oslavné básně, které předložily ostatní autorky, můžeme nalézt i v následujících verších. V těch Geisslová tematizuje smrt, která však není naplněna věčnou slávou a přichází pro všechny bez výjimky: „*Tak jeden za druhým v dáli mizíme / z níž není navracení [...]*“ (tamtéž). Báseň *Oběť nadšení* se proto jeví jako jistá forma subversivního činu, na němž autorka ukazuje svou snahu psát po svém.

Vlastenectví můžeme najít i v dalších básních, pro které autorky čerpaly inspiraci z dávných českých dějin. Tak například Krásnohorská se v básni *Hymna Karlova* obrací na Karla IV. a žádá ho, aby jeho duch uchránil „*českou vědu, českou řeč!*“ (Krásnohorská 1878: 73). V další své básni s názvem *Sen Husitky*, uveřejněné v *Koledě* roku 1879, vyjadřuje neštěstí, které potkalo husity, když se v bitvě u Lipan obrátili proti sobě, bratr proti bratrovi. I Geisslová se ve své básni *Bratřím*, kterou zaslala do *Lumíru* roku 1874, zpracovává látku historie. V básni zprostředkovává příběh knížete Svatopluka a bratrovraždu jeho synů. I v její básni, stejně jako u Krásnohorské, najdeme apel na soudržnost národa: „*Kdy, vlasti drahá, vjasní / tvé nebe smíru duha? / kdy, bratří,*

v *lásce bývalé / druh obejmete druhu?*“ (Geisslová 1874: 398). Geisslová se však znovu svým pojetím vymyká, namísto tradičnějších námětů vlastenecké poezie, jako je u Krásnohorské proklamované husitství či vláda Karla IV., volí okrajovou látku z české historie. Autorky tak společně v básních splňují konvenční požadavek na vlastenectví, nicméně Geisslová přichází se svou vlastní inovací oproti konvenčně zavedeným vlasteneckým motivům. Tyto motivy budou autorky nadále rozvíjet ve svých básnických sbírkách.

Dvořáková-Mráčková pak například v jedné ze svých básní *Oráč* uveřejněné v *Květech* nereaguje na vlastenectví, ale apeluje na dodržování tradic a žehrá nad porušením tradičního řádu světa. V této básni popisuje osud oráčské rodiny, která nešťastím přišla o majetek, a musí na své bývalé půdě sloužit bohatším pánům. V jejích básních tak vyznívá souznění s chudými lidmi i s dávnou minulostí. V další básni *Stará lípa* pak Dvořáková-Mráčková zobrazuje porušení tradice při porážení starodávného stromu, který zasadil jeden z předků konatele činu. Poražením stromu se tak konatel vzpírá dávné tradici. Její básně nám tak mohou připomenout v té době zřejmě pořád aktuální biedermeierovské požadavky na zachování tradic a rodinných vazeb, biedermeier byl „*životní styl v letech 1815 až 1848 [...] Projevoval se záměrným zúžením životních obzorů, důrazem na rodinný život a vztahy, na sousedskou vstřícnost, bodrost [...] zaměřením na detaily vytvářející klidné a pohodlné domácí zázemí. [...] Má pietu k útvarům daným tradicí: k rodině, kmenu, národu, pietu ke všemu starému.*“ (Haman 2010: 79, 80). Zdá se, že i tento konvenční biedermeierovský proud smýšlení autorky v 70. letech 19. století stále využívaly pro své básně.

Jak jsme si ukázali díky analýze vybraných básní, autorky vesměs naplňovaly konvenční požadavky, zejména ty týkající se vlastenectví či biedermeierovského požadavku na tradiční pojetí světa a rodiny. Zároveň s tím však v básních Geisslové můžeme naleznout první náznaky vybočení z jejich konvenčního pojetí a jistou inovaci vzhledem k tomu, že autorka nečerpá z obecně známých vlasteneckých námětů, spíše volí okrajovější látky. Kontrast konvence vs. inovace nicméně budeme nacházet i v tvorbě Mühlsteinové a Dvořákové-Mráčkové, které taktéž své básně modifikovaly po svém, patrně to bude především v jejich básnických sbírkách.

Dalším z motivů, které autorky ve své tvorbě rozvíjejí, je oslava jarní přírody a mladé, mnohdy nešťastné lásky. Věnujme se proto blíže takto zaměřeným básním

uveřejněným v *Květech*, kam zasílaly své básně všechny začínající autorky, mimo Geisslové. Dělo se tak zřejmě pod vlivem přátelství, které navázaly s Vítězslavem Hálkem, potažmo přičiněním Karoliny Světlé, v jejímž literárním kruhu se pohybovaly.

Jarní příroda byla typickým tématem básní na přelomu 50. a 60. let 19. století. Právě v tomto období můžeme vnímat i proměnu v interpretaci stěžejního díla individualizujícího romantismu²¹ *Máje* (1836) Karla Hynka Máchy, který „se [ve své době v Máji] rozešel s dobovými konvencemi, což vedlo k nepochopení a odsudku soudobou kritikou“ (Haman 2010: 121). Od 50. a 60. let postupně dochází k reinterpetaci *Máje* doposud vnímaného jako málo vlasteneckého či příliš pesimistického. Proměnu vnímání tak v 60. letech značí především sentimentalizování romantického tématu jeho prvního zpěvu, který začal být vnímán jako oslava májové přírody a lásky, o tom více: Tureček, Dalibor – Faktorová Veronika: *KHM 1810-2010: Dvě století české kultury s Máchou: katalog k výstavě v Letohrádku Hvězda 29. června - 31. října 2010*. Praha: Památník národního písemnictví, 2010.

Přírodní lyriku a sentimentalizující vnímání jarní přírody a lásky můžeme proto příznačně nalézt v poezii Hála, například v jeho první básnické sbírce *Večerní písně* (1859). Hálkova sbírka, jejíž „*námětem je situace jarního podvečera, kdy básník opojen krásou přírody vyslovuje ve svých verších milostný cit, jímž překypuje jeho nitro, [...] byla charakteristická především tím, že básník chápal lásku, kterou k ní opěvuje, především jako lásku smyslnou [...]*“ (Haman 2010: 183, 184). Podobně zpracovávají téma jarní přírody i námi zkoumané spisovatelky. Více nám přibližují úryvky z vybraných básní, uveřejněných právě v *Květech*.

Krásnohorská svou báseň *První dnové jara*, která oslavuje jarní přírodu a čtenáři předkládá různé druhy jarních květů, uveřejnila v *Květech* v roce 1869: „[...] *Na bujarém luhu / jasné kvítky zpívají, / stobarevnou duhu / v širý věnec splítají. / Hojně rozesety / září zlaté měsíčky, / konvalinky květy – to jsou drobné hvězdičky [...]*“ (Krásnohorská 1869: 227). Z ukázky básně je patrné, že předmětem obdivu autorky je zejména jarní příroda, její kouzlo je umocněno rozličnými druhy květů, zároveň autorka využívá řadu zdobnělin. Obraz jarní přírody zpracovává také Mühlsteinová ve své básni *Na jaře*,

²¹ Máchovo pojetí romantismu jako individualizujícího zdůrazňuje Aleš Haman v *Trvání v proměně* (2010) (srov. Haman 2010: 111).

kteřou v *Květech* uveřejnila roku 1871: „*Slunce Libá lice moje, / větrík hraje s kadeří / a mé oko s citem blahým spočívá tam na keři. [...] byl pokryt / sněhem bílým, ledovým / teď se oděl hávem novým / jarním, bujným zelením. // [...] slunce, nebe, hvězdy / blahý, krásný, jarní sen [...]*“ (Mühlsteinová 1871: 219). Mühlsteinová dává jarní přírodu do kontrastu se zimou, o to víc z básně vyznívá radost z přicházejícího jara. Obdobně naladěné básně, založené zejména na kontrastu zimy a jara, budeme moci nalézt i v prvních sbírkách autorek.

Lásku dvou milenců odehrávající se v kulisách usínající přírody zachycuje také Dvořáková-Mráčková v básni *Krásná noc*, tu zveřejnila ve stejném roce jako Mühlsteinová, taktéž v *Květech*: „*[...] a i ty břízy kolem jak by snily – / ni šepot listku noci slyšet není. / Usmulo ptactvo v hnízdečku již měkkém, / usnul i brouček v operlené trávě – ba i ta rybka vlnek prostořekém / pod hájem toku snad usíná právě. / Usmulo vše již – jen tam z okénečka / dvě jasných zraků v hvězdné zírání výše – / snad že mladého sen čte v nich srděčka, / snad jeho touhy sladké v ně si píše.*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 51). Jak vidíme i zde autorka přibližuje jarní usínající přírodu a spojuje ji s nadějí a láskou. Zároveň i u Geisslové můžeme najít obrazy krásné jarní přírody, tak například v básni *Jarní vzdech*, vzhledem k tomu, že autorka nepublikovala v *Květech*, pro ukázkou podobného naladění básní, vybíráme báseň, kterou uveřejnila v *Lumíru*: „*[...] V rozhoupaných haluzích / malý ptáčeků děti / švitoří a těší se, / jak tam budou pěti.*“ (Geisslová 1875: 237). Jak vidíme, Geisslová obdobně využívá motivů rozkvětu a jara, které přináší znovuzrození. Pro srovnání znovu uvádíme úryvky z Hálkových *Večerních písní* (1859): „*Přilítlo jaro z daleka, / a všude plno touhy, / vše tlačilo se k slunci ven, / že snilo sen tak dlouhý. [...]*“ či obdobně zpracovaný motiv usínající přírody: „*Umlklo stromů šumění / a listek sotva dýše, / a ptáček dřímá krásný sen / tak tichounce, tak tiše. // [...] jenom v těch nadrech teskno tak / a u srdce tak bolno. // [...]*“ (Hálek 1859: 5, 7). Jak vidíme, autorky s Hálkem tak pojilo nejen přátelství, ale i model jeho poezie jim mohl sloužit jako inspirace. Shodu s ní nalzáme v téměř totožných motivech jara i ve využívání řady zdobnělin. Právě „*Hálek uchvacoval své čtenáře především bezprostředním projevem milostného citu, opěvováním idealizované přírody, míněné jako kontrast vůči zkažené společnosti.*“ (Haman 2010: 183–184). Jeho poezie je typická i pro „*prostou, lehkou písňovou zpěvnost.*“ (tamtéž). Rozebrané básně autorek tedy sázejí na jarní lyrickou obrazotvornost a projevy citového nadšení, tedy postupy, které byly typické pro Hála a které byly i kladně hodnoceny dobovou kritikou. Pozitivní ohlas

Hálkovy poezie dokládá i recenzent z *Lumíru* (1858): „[...] krásné myšlenky, půvabné obrazy a zvláště hluboký cit básníkův, jež večerními písněmi se osvědčuje. Jsou vesměs tak nemucené, vane z nich dech tak přirozený a původní, že se nikde a s dělaným kvítím nepotkáváme [...] Skřivánčí to zpěv, jehož povoláním jest pronést se na širém poli [...]“ (an. 1858: 1149). Více se kladnému, dobovému přijetí Hálkovy poezie věnuje například Miloš Pohorský ve stati: Vítězslav Hálek, pěvec citů a nálad své doby. In.: *Portréty a problémy: literárně historické interpretace*. Praha 1974, s. 96-110.

Na druhé straně, prokazatelným literárním rádcem Mühlsteinové a Krásnohorské aj. byl i Jan Neruda. Neruda neměl prakticky až do Hálkovy smrti k *Večerním písním* příliš pozitivní vztah, sbírce vytýkal především nedostatečné zaměření ke konkrétním společenským problémům.²² O Nerudově kritice podrobněji informuje studie Jana Mukařovského Jan Neruda jako kritik české literatury (1966).²³ Některé básně autorek se zdají reagovat na tyto Nerudovy výhrady. Příznačně zejména básně Mühlsteinové. V básni *Ranní pohřeb* z časopisu *Osvěta* autorka příkladně zpracovala motiv pohřbu dívky, která spáchala sebevraždu: „Uvadlé kvítko zakopali v kout, / že samo žití zastavilo proud. / [...] kněz žádný nepožehnal mrtvolu. [...] Bez slzí, nářku, písni hlaholu, spouštěli ve hrob chudou mrtvolu. [...]“ (Mühlsteinová 1871: 378–379). Syrové zobrazení chudé mrtvoly a hřbitova v básni je podobné prostředí hřbitova, které nalézáme v Nerudově *Hřbitovním kvítí* (1857). Pro porovnání uvádíme úryvek z jedné z jeho básní obsažené v této sbírce, ve které však zároveň kromě drsných motivů hřbitova zaznívá i soucit nad chudými lidmi: „[...] Ó ten stan si pýcha zbudovala, / tlíti lakota chce pospolu, / žene zdi, by čistou zachovala / dávno znečištěnou mrtvolu. // Však i chudoba ta povždy kletá / v smrti věrnou značí rodinu – / hrobník kina v dlouhou šachtu metá / zlopověstnou bídnou chudinu“ (Neruda 2011: 17). Patrně i nerudovský model poezie autorky pro svou tvorbu využívají. Smrt mladé ženy zpracovala i Dvořáková-Mráčková v básni *Mladá žena*, kterou uveřejnila v *Květech*. Autorka v básni spílá nad zaniklým mládím, vše se v básni odehrává

²² K Hálkově sbírce tak Neruda poznamenal ve své recenzi: „Jest ovšem jisto, že má každý úplné právo, aby básnil, jak chce, a třeba věčně jen o svém srdci zpíval; jakmile však vstoupí do veřejnosti, žádáme od něho, aby byly písně jeho širší důležitosti, aby nezpíval jen, co on jakožto individuum cítí, ale co každý s ním zároveň cítiti musí. [...] I my jsme ničeho nového v písních jeho nenalezli. [...]“ (Neruda 1857: 48–19).

²³ MUKAŘOVSKÝ, Jan. Jan Neruda jako kritik české literatury. In: *Literatura III*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1966.

v náznacích, a tak se autorka drsného prostředí hřbitova ani motivu sebevraždy tak detailně, jak činí Mühlsteinová, nedotýká: „*Žena mladá – děcko pouhé – / sotva že ten život znala ; / mladá žena – žití krátké – / přec již pohrobit je přála. // Stojí manžel nade hrobem / kruté žely v duši víří ; / zdaž ty slzy v oku jeho – zdaž tu vzlétlou duši smíří? –*“ (Dvořáková-Mráčková 1868: 410). V této básni vyniká také skrytá kritika nešťastného manželství, kterou pak Dvořáková-Mráčková rozvíjí i v básni *Nuž – strojte*, kterou rozebíráme níže.

V básních Krásnohorské podobné motivy nenajdeme, ačkoliv s Nerudou úzce spolupracovala. Ostatní autorky s těmito motivy s různými obměnami pokračují i v dalších básních. Nejvíce je produkce „nerudovského“ modelu poezie zřetelná v básních obsažených v almanachu *Ruch*, tak i v jejich básnických sbírkách, jejichž interpretací i recepcí se zbýváme dále.

2.3 Společná publikace – almanach *Ruch* (1870, 1873)

Tvorba autorek v 70. letech se neomezuje jen na časopis *Květy*, *Ženské listy* nebo časopis *Lumír*, jejich básně můžeme nalézt i v časopisech: *Koleda*, *Národní Listy*, *Osvěta*, *Světlozor*, *Budečská zahrada*, či ve slovenském časopise *Nitra*. Jak vidíme, jejich tvorba byla v této době již značně rozšířená. Signifikantní se v 70. letech kromě zveřejňování tvorby v soudobých časopisech pak jeví zejména výstup Krásnohorské, Dvořákové-Mráčkové a Mühlsteinové jakožto začínajících autorek v almanachu *Ruch*, přesněji v roce 1870 v jeho druhém ročníku a v roce 1873, v jeho třetím ročníku. Almanach tak tyto tři spisovatelky spojuje s vystoupením nové básnické generace 70. let.

Almanach byl tehdejší kritikou velice uznáván, protože zde „*hromadně vystoupila nová generace následující po májovcích a projevující se aktualizací národní a sociální tematiky*“ (Pešat 2000:1321). Jak víme z předchozí části kapitoly, Dvořáková-Mráčková do druhého ročníku almanachu přispěla s nejvíce básněmi. V jejích básních zde obsažených převládá opět intimní lyrika spojená s přírodními motivy podobná poezii Háalka. Dochází však zde k jistému posunu, objevuje se i láska nešťastná, převažuje elegický tón, jarní příroda slouží jako kulisa, která kontrastuje s tématem smrti.

Patrné je to u Dvořákové-Mráčkové například v básni *Trhávala...*. V básních *Zapadlo slunce* a *Němá bolest* pak vyniká zejména zklamání a bolest z nešťastné lásky. Svým tématem ovšem nejvíce zaujme báseň *Nuž – strojte...*, ve které nalezneme dívčino přirovnání svatby s pohřbem, kdy se svatební šat stává pohřebním rubášem a svatba záhubou: „[...] *Roucho mé jest roucho hrobu: / mrtvolina bledost v tváři, / ledový chlad v srdci mrtvém, – / – muž – veďte mne ku oltáři.*“ (Dvořáková-Mráčková 1870: 55). Autorka zde reflektuje soudobý osud mnoha žen, pro které manželství znamenalo, stejně jako pro ni, povinnost starat se o domácnost a častokrát žádné možnosti na seberozvoj. Tuto báseň zařadila k tematicky podobným do své první básnické sbírky *Chudobky* (1872). Můžeme tak jen předpokládat nakolik je v básni obsažená autorčina vlastní kritika jejího manželství, které nebylo šťastné.

I Mühlsteinová se v *Ruchu* svými příspěvky navrácí k zobrazení motivů smrti a hrobů. Děje se tak v básni *Na jaře*, kdy: „*Pozasvitlo jarní slunce, / svitlo na mladý pažit, / svitlo na němé hroby / a na siré srdce mrtvé. // Pozasvitlo slunce jarní, / odzdobilo květy, pažit, / oživilo němé hroby – / nevzbudilo srdce mrtvé.*“ (Mühlsteinová 1870: 118). Právě zde se motiv jarní přírody transformuje. Smrt se tak v kontrastu s obnoveným životem jeví definitivní. V básni *Šedivý vlas* se pak autorka například pozastavuje nad

mladým chlapcem, který je ze svého životního utrpení šedivý. V další její básni s názvem *Odpověď* pak varuje mladík dívku, aby se ho vyvarovala, protože jeho život je jako „*pustý, mrtvý hřbitov*“. (tamtéž: 117). Básně *Na jaře* a *Odpověď* autorka zahrnuje i do své první básnické sbírky *Pohrobky* (1872).

Naopak Krásnohorská v básni *Náš ztracený ráj* pokračuje v konvenčním duchu a znovu se zaměřuje na vlastenecky orientovanou lyriku. Její další básně, obsažené v almanachu, *Nápis na skále* a *Změna*, se navracejí k přírodním motivům a k zobrazení plynutí času i zašlé české slávy.

Třetí ročník *Ruchu*, který byl zveřejněn jako „*volný soubor příspěvků soustředěných na základě veřejné výzvy*“. (Pešat 2000: 1321), také obsahuje příspěvky autorek. Krásnohorská přispívá jedinou básní *Nápis na Čerchově* a znovu pokračuje ve stejném vlasteneckém pojetí lyriky, které známe z jejích prvních básní i z předchozího ročníku almanachu. Dvořáková-Mráčková se ve své básni *A vzešlo jaro* navrácí k oslavě jarní přírody. Mühlsteinová přispěla pěti intimně laděnými básněmi, které zobrazují nešťastnou lásku. Jediná její báseň *Předtucha* se vymyká, v té lyrický subjekt zažívá hrůznou předtuchu své vlastní smrti.

Druhý ročník almanachu *Ruch* se také celkově jeví jako významná událost pro jejich tvorbu, která představuje autorky jako mladé vycházející básnířky. Jejich činnosti si tak uznale všimá i Jan Neruda ve své recenzi na almanach, kterou uveřejnil v *Národních listech*. Neruda nejdříve shrnuje témata, která v celém almanachu převládají: „*Odpovídajíc době horuje mnohá báseň v uvědomělosti národní [...] v lásce k upící vlasti a zlaté svobodě – našli jsme v nich vesměs oheň a žár, třeba ne právě novou myšlenku.*“ (Neruda 1965: 48). Neruda vnímá vlastenecky laděné básně jako ohrané téma, vymyká se tak soudobému kritickému požadavku, o to víc je pak zarážející jeho uznání Krásnohorské, která takové téma v almanachu zpracovává, avšak ta jediná dle něho vytváří svůj vlastní styl. Tématem, které Neruda uznává je zpodobnění nešťastné lásky: „*[...] Nebo odpovídajíc věku zanáší se láskou. A v tom ohledu jsou zde as veškeré žánry zastoupeny, od lásky ‚nešťastné‘, která je skoro ještě vábivější než ta šťastná [...]*“. (tamtéž: 48). Neruda si také velice cení výstupu mladých autorek: „*Mezi pěvci je tu i několik pěvkyně, a to velmi šťastných. Eliška Krásnohorská, jež jest v jistém ohledu poetické unikum v literatuře naší, vždy svoje a vždy unášející, Berta Mühlsteinova, jejíž písně dýší hluboký, melancholický cit [...]*“ (tamtéž: 48). Nejvíce si pak hledí básní Dvořákové-Mráčkové a oceňuje pro jednoduchost její tvorbu: „*[...] Albina Dvořáková,*

jejíž básně jsou pravý kaleidoskop poetických dojmů. Bohatý vnitřní cit její nachází obyčejně formu co nejjednodušší, kdežto zase jiné verše svědčí, že mladý duch chvěje se ještě v dojmech poesii cizích. Báseň ‚Zahleděla‘ je na příklad význačna jednoduchostí svou. [Následuje ukázka básně].“ (tamtéž: 48). V recenzi se tak projevuje, jak osobnost Nerudy – kritika, tak i Nerudy – literárního rádce, který básničkám zároveň poskytuje vlastní a aktuální pohled na literární situaci 70. let.

70. léta se jeví jako vrchol rozkvětu básnické činnosti autorek. Témata jejich básní uveřejňovaných v časopisech zabírají širokou škálu, od soudobě požadované vlastenecké lyriky, po přírodní „hálkovsky“ laděné motivy či „nerudovské“ ztvárnění smrti a hřbitova, nicméně autorky je po svém modifikují.

Z provedené analýzy básní vyplývá, že autorky pro svou časopiseckou tvorbu i pro básně obsažené v obou ročnících almanachu *Ruch* inspirovaly dva modely poezie, k nimž jsou motivovány. První model je „hálkovský“, v jeho duchu autorky pokračovaly s přírodní a milostnou lyrikou. Mühlsteinová a Geisslová a částečně i Dvořáková-Mráčková, však tento model po svém modifikují, nadšení a opojení z jarní přírody střídá melancholický tón. Druhý model poezie, z kterého pro svou tvorbu také částečně čerpaly inspiraci, je model „nerudovský“, v něm můžeme spatřovat poezii realistických témat, tedy protiklad modelu „hálkovského“. Ačkoliv Neruda hodnotil styl Krásnohorské jako jí vlastní, jsou to právě ostatní autorky, které vytvářejí vlastní, svébytný model poezie, k čemuž jim slouží právě melancholie, která není typická pro Hála ani pro Nerudu.

Autorky zároveň s tímto modelem literárně spojuje právě almanach *Ruch* a kladné ocenění Jana Nerudy, na jehož základě jsou vnímány jako součást nastupující nové básnické generace. Básničky však společně nevydávají žádné společné dílo ani básnický manifest. Během 70. let naopak uveřejňují svou poezii v prvních samostatných básnických sbírkách. Krásnohorská vydává sbírky dvě: *Z máje žití* (1871) a *Ze Šumavy* (1873). Dvořáková-Mráčková svou jedinou sbírku *Chudobky* (1872), ve stejném roce pak i Mühlsteinová své *Pohrobky* (1872). Ke konci let 70. také vystupuje i Irma Geisslová se svými *Immortelly* (1879). Jaký byl na vydání sbírek kritický ohlas, a zda i kritika u autorek nalézala něco společného, ukážeme v následujících kapitolách.

2.4 Stěžejní sbírky

V první časopisecky uveřejňované tvorbě a následně v almanachu *Ruch*, spisovatelky naplňovaly soudobý požadavek na konvenční podobu poezie. Věnovaly se tematizaci vlastenectví, rozvíjely také motivy přírodní lyriky v duchu Hálkových *Večerních písní*: „*Hálek se stal nejúspěšnějším českým básníkem [...] Hálkova tvorba, inspirovaná demokratickými myšlenkami a důvěřující v šlechtnost lidského srdce, brala svou sílu z probuzené národní energie a z radostných nálad tehdejší doby. Nejsilněji a trvalou uměleckou působivostí ji oživoval především čerstvý a bohatý básníkův lyrický fond.* [...]“ (Pohorský 1961: 100). Pro svou tvorbu spisovatelky využily částečně, byť nijak dominantně, i druhý model poezie, jejímž vzorem byl Neruda se svou sbírkou *Hřbitovní kvítí*. V básních spisovatelek obsažených ve dvou ročnících almanachu *Ruch* pak můžeme objevit i jejich vlastní modifikaci, tedy elegické motivy či ztvárnění nešťastné lásky. Je otázkou, jak autorky pokračovaly ve svých prvních sbírkách – Krásnohorské *Z máje žití* (1871), *Chudobky* (1872) Dvořákové-Mráčkové, *Pohrobky* (1872) Mühlsteinové a Geisslové *Immortelly* (1879) –, kterým se budeme podrobněji věnovat, a zda můžeme očekávat pokračování v podobném tematickém zaměření, jako byla jejich tvorba předchozí, uveřejněná časopisecky či v almanachu *Ruch*

Jako první vydala svou sbírku pod názvem *Z máje žití* v roce 1871 Eliška Krásnohorská. Sbíрка obsahuje celkem 110 básní. K jejímu vydání, jak víme z podkapitoly věnované Krásnohorské, pak přispěl svým působením a doporučením k vydání také Jan Neruda. Sbířku věnovala Krásnohorská příznačně Karolině Světlé: „*Slovutné spisovatelce české paní KAROLINĚ SVĚTLÉ z vděčnosti a přátelství, věnuje památku tuto*“ (Krásnohorská 1871: 5). Tato dedikace dokazuje nejen jejich vzájemné přátelství, ale i inspiraci, kterou autorka mohla z osobnosti Světlé čerpat, a zároveň by tak mohla předznamenat i Krásnohorské pokračování v duchu vlasteneckého romantismu. Krásnohorská navíc připisuje Světlé i první báseň sbírky *Věnování*, ve které obdivuje její tvůrčí genius: „*Chmur nepřátelských voj chtěl zrakům ženy / pravd věčných paprsky krýt po věky, [...] Jevíš nám cestu k nejvyššímu cíli / a hvězdoskvoucí obzor ženské síly, / ježž leskem plníš osvobozena [...] // [...] Ó spějte, myslí útlé, v bliž té ženy – / budete pokladem tu obdařeny! Uvitá vás sesterskou náručí [...]*“ (tamtéž: 6–7). Tato báseň však spíše než jako apel k vlastenectví slouží nejen Krásnohorské, ale i jejím čtenářkám jako podpora pro případné emancipační smýšlení a další emancipační činnost. Krásnohorská si Světlé cení jako autorky, vidí ji jako pýchu českých žen, která podporuje ženskou sílu.

Na zmínku o Karolině Světlé ve spojení s emancipací žen, reagovali rovněž recenzenti ve svých hodnoceních Krásnohorské sbírky, které po jejím vydání vycházely. Ferdinand Schulz ve své shrnuje i situaci české ženské poezie začátku 70. let: „[...] *emancipace žen, s kteréhožto stanoviska také Eliška Krásnohorská přeje sobě aby hleděno bylo k básním jejím, věnovaným Karolině Světlé. Bohudíky, my také již nemáme potřebí, abychom v své literatuře k dámám byli shovívaví; Eliška Krásnohorská vším právem pje, že také u nás [následuje ukázka dvou veršů] vítězný ženy genius již trůní / na výši světla, a ‚Z máje žití‘ jest této básnické radosti básnickým potvrzením.*“ (Schulz 1870: 1). Jak je vidět, emancipace žen si tak Schulz cení stejně jako ženské poezie, upozorňuje také na fakt, že kritika tvorbu českých žen může zhodnocovat spravedlivě. Schulz dále upozorňuje na to, že „*Eliška Krásnohorská netoliko v dámské literatuře české již dobyla sobě četného jmena a sebrané její básně ‚z Máje žití!‘ dávají kritice hlavně pokymutí, aby souborem pronesla se o jedné době poetického života jejího [...]*“ (tamtéž). Krásnohorská je tak v jeho recenzi zařazena mezi dámskou literaturu českou, k níž patří i další autorky, ty recenzent nejmenuje, nevíme tak, jaké měl Schulz přesně na mysli, pravděpodobně se však bude jednat o námi zkoumané autorky. Usuzujeme tak z toho důvodu, že spolu byly v přátelském vztahu a pojily je i společné literární kontakty – Neruda a Hálek.

Z předchozího textu víme, že tématu vlastenectví se také věnovala Berta Mühlsteinová v básni *Boženě Němcové*, báseň Krásnohorské, kterou věnovala Karolině Světlé, se jí podobá. Do své první sbírky *Pohrobky* pak Mühlsteinová již báseň *Boženě Němcové* nezahrnula. Její sbírka není obsáhlá, Mühlsteinová do ní zařadila celkem 47 básní, některé z nich jsou nové, jiné se již objevily v přechozí v časopisech otisknuté tvorbě. *Pohrobky* autorka vydala rok po Krásnohorské, v roce 1872. Soudobá kritika přijala i její sbírku kladně. V reakcích objevující se na sbírku tak můžeme číst, že k českým básničkám přibyla další spisovatelka: „*Básničkám našim přibylo nové číslo a co hlavní, že můžeme říci, že je platné.*“ (Hálek 1872: 175). V recenzích vycházejících na její sbírku se pak Mühlsteinová objevuje po boku Krásnohorské a Dvořákové-Mráčkové. Na tento fakt jsme upozornili již v bakalářské práci, která se podrobně věnuje celkové básnické tvorbě Mühlsteinové. Sbírkou všech tří autorek spojuje i „*podobnost jejich poetik. Poezie Krásnohorské je charakterizována jako ‚přírodní reflexivní lyrika.*“ (Pešat 1985:642). *Podobná charakteristika platí i pro Mühlsteinovou.*“ (Kliková 2018: 47). Mühlsteinová pak podobně jako Krásnohorská pro svou sbírku využívá věnování, úvodní báseň věnuje neznámému příteli, kterého znala a který byl pro ni inspirací. Jako čtenář se

však nedozvídáme, kdo to byl: „*TOBĚ, / k němuž vše co šlechtné v mé duši / touhou lne, jež zrak můj doprovázel / tam, kde myslí nemá hráz se stavi ; // TOBĚ, jež jsem hrdě přítelem svým zvala, / Tobě jsem ty řádky věnovala.*“ (Mühlsteinová 1872: 2).

I Dvořáková-Mráčková na začátku své sbírky básní *Chudobky*, kterou uveřejnila ve stejném roce jako Mühlsteinová, využívá věnování, její sbírka obsahuje celkem 86 básní. Na začátku knihy proto můžeme nalézt, komu je její sbírka určena, začínající spisovatelka ji věnovala Karlu M. baronu Villanimu²⁴: „*Urozenému pánu, panu KARLU M. BARONU VILLANIMU, proslavenému národovci a básniku, v nejhlubší úctě věnuje spisovatelka.*“ (Mráčková 1872: III). Zde autorka patrně odkazuje ke Karlu Drahotínu Villanimu, českému šlechtici, vlastenci i básniku.²⁵ Zároveň Dvořáková-Mráčková využívá jako jediná z autorek předmluvu, ve které zdůrazňuje své vlastní vzdělání. Autodidaktika, která je doposud dodnes vyzdvihovaná u Krásnohorské, tak zaujímá i své místo u další autorky: „*kteřá [o sobě v předmluvě k Chudobkám tvrdí, že] žádného učiliště nenavštěvovala kromě školy národní, žádného neměla vůdce kromě vlastní bádatvé mysli své, a velice závidí všem šťastnějším spolusestrám svým, jimž přáno bylo rozvinout volně ducha svého vlohy, by v plném bohatství krásy své zrakům všem se zaskvěly.*“ (tamtéž: V–VI.). Dvořáková-Mráčková, tak nejen reaguje na své postavení, ale obrací se na své „sestry“, které jsou více vzdělané. Je možné, že tím myslela právě námi zkoumané autorky Mühlsteinovou a Krásnohorskou. Jak už jsme zmínili výše, jednak se Dvořáková-Mráčková pohybovala ve stejných literárních kruzích, zároveň ji s autorkami pojilo i přátelství. Její předmluva také mohla sloužit jako případná obhajoba proti výtkám ze stran kritiků, kteří by sbírku mohli z nějakého důvodu kritizovat. Faktem je, že na její skromné vzdělání reagovali samotní recenzenti, tak například v *Moravské Orlici* můžeme číst: „*básniřka ‚Chudobek‘, jak se v předmluvě přiznává, neměla mimo národní školu žádného jiného vůdce krom vlastní své mysli bádatvé. Předčí-li nyní již plody její nad mnohé práce ‚studovaných‘ básníků, jaké dokonalosti bylyby teprve dosáhly, kdyby nadaná spisovatelka byla pravidla prosodie české zevrub poznala a na vzorech opravdu*

²⁴ Zde vycházíme, stejně jako ve všech ukázkách básní ze sbírek autorek, z jejich podoby dostupné v *České elektronické knihovně*. Věnování sbírky baronu Villanimu je v elektronické podobě sbírky *Chudobek* přímo uvedeno.

²⁵ O něm více například SPOUSTOVÁ, Petra: SPOUSTOVÁ, Petra. Karel Maria Drahotín Villani. Šlechtic – vlastenec.. Č. Budějovice, 2008. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta.

uměleckou formou se honosících se vzdělávala!“ (an. 1871a: 1). Recenzent si v *Moravské Orlici* všímá talentu autorky a její skromné vzdělání poskytuje básním přidanou hodnotu. V recenzi pak můžeme číst i to, jak její autor vybízí Dvořákovou-Mráčkovou k dalšímu samostudiu pro zlepšení formy jejích básní. Forma se kritikům jevila jako jedna z velice důležitých věcí v podobě české poezie, podrobněji rozebíráme požadavky recenzentů na ženskou básnickou tvorbu dále.

Recenzenti si prvních sbírek Krásnohorské, Dvořákové-Mráčkové a Mühlsteinové cenili celkově díky jejich podílu na vzkvétání české (ženské) literatury, navíc dávali tyto spisovatelky do vzájemných souvislostí i s emancipací, více nám může napovědět recenze na sbírku *Mühlsteinové v Národních listech*. Recenzent zde zdůrazňuje důležitost české ženské literatury, právě díky literárním aktivitám žen – spisovatelek se, dle něho, bude moci česká literatura vyrovnat té evropské, emancipaci pak považuje za již provedenou: „*Snad nikde není ,otázka ženská‘ otázkou tak zbytečnou jako u nás. Na nivách českých kvete žena co květ volný, rozvoj tak zvané emancipace jdu u nás přirozeněji, zároveň i rychleji než jinde [...]*“ (an. 1872a: 1). Autor si všímá básnické produkce ženské poezie: „*Tři svazky samostatných poezií, veršů, od dam v běhu dvou let – toť úkaz, který nás, vůbec málo zvyklé nyní na živější produkci veršovníckou přímo překvapuje. A nebyly to verše jen ledabylé, které nám podaly Krásnohorská a Dvořáková, nejsou verši povšimnutí nehodnými ty, které nám podává nyní básnířka třetí, po prvé samostatně vystupující Berta Mühlsteinova.*“ (tamtéž: 1). Recenzent vynechává jméno Irmý Geisslové, čtvrté spisovatelky, jejíž poezií se zabýváme. Jak však víme z předešlé části práce, autorka poezii začínala publikovat až během roku 1874, a to v *Lumíru*.

Geisslová svou první sbírku *Immortelly* publikovala osm let po Krásnohorské, v roce 1879. Její sbírka je, co se témat týče, poezii předešlých autorek podobná, nalezneme v ní však i značné rozdíly. Geisslová tak například vynechala věnování a její sbírka je rozdělena na 6 částí: I. *Písně*; II. *Květy z matčina hrobu*; III. *Otčině*; IV. *U vesmíru*; V. *Na ztracených cestách*; VI. *Propast*, celkem obsahuje 86 básní. Ke každé z částí jsou také připojeny tři nebo čtyři verše, které shrnují naladění následujících básní. Tak například: „*I. PÍSNĚ / Ráda bych zpívala, však – je mi k pláči, / vyronit slzí proud / kam pak to stačí?*“ (Geisslová 1879: 3) nebo: „*II. KVĚTY Z MATČINA HROBU. / Odpočivej sladce / v tichém, matko hrobě! / kdybych mohla, věr mi, / já bych přišla k tobě.*“ (tamtéž: 19) a pro ukázkou, část IV.: „*IV. U VESMÍRU / Smrt je zárod nových žití, / život její osten cítí, zvětrám jako výpuk v římse, / pro koho však, nedozvím se.*“

(tamtéž: 57). Zde je na místě připomenout, že sbírky dalších spisovatelek takového rozdělení neobsahují. Jen Krásnohorská ke konci *Z máje žití* připisuje nadpis *Epigramy* pro krátké básně téže formy, ale ten ponechává bez dalšího doplnění. I když básnickou sbírku Geisslové dělí od prvních sbírek dalších, námi zkoumaných, autorek několik let, i tak ji recenzenti v jejich celkovém kritickém zhodnocení sbírky připisují mezi české básnířky. Ve *Světozoru* si pro příklad povšimli, že: „*Irma Geisslova mezi poetkami našimi velmi čestné zaujímá místo.*“ (an. 1879a: 610). Geisslové tak náleží čestné místo po boku českých básnířek a pojí ji s nimi i literární kontakty.

V následující části se pokusíme rozebrat další společná témata sbírek Krásnohorské, Mühlsteinové, Dvořákové-Mráčkové a Geisslové. Shrneme témata obsažených básní, v nichž se autorky shodovaly, a která mohla vést kritiky k tomu, aby autorky zařazovali pospolu. V neposlední řadě se pak také pokusíme shrnout témata, která sbírky navzájem odlišují. Interpretace jednotlivých sbírek nám může společně s jejich ohlasy poskytnout pohled na ženskou poetiku českou 70. let 19. století. Celkový přehled nám pak v souvislostech s recenzemi umožní zobrazit kritiky požadovanou ideální českou básnířku 70. let 20. století.

2.4.1 Vlastenecko-romantické básně

Vlastenectví, národ a potvrzování základů české identity, jak byla definována v době národního obrození, představují opakující se témata sbírek všech rozebíraných autorek. Obrozenecká kultura, která vymezila základní pojetí identity českého národa, byla jako značně komplexní fenomén přítomna v literatuře po celé 19. století a dodnes je spjata i s českou kulturou²⁶: „*Nelze si představit kulturu, která by se nevztahovala k určitému nadindividuálnímu subjektu, která by vůči tomuto nadindividuálnímu subjektu nebyla organizována jako ‚jeho příběh‘ osvojení světa. A to, čemu – rádi či neradi – říkáme ‚národ‘, je [...] podobou řešení této nadindividuální subjektivity, bez které by kultura nemohla být kulturou.*“ (Macura 2015: 294). A právě proto i v 70. letech 19. století námi zkoumané spisovatelky pokračují s vlastní identifikací k českému národu, jež je zároveň přibližuje ke kolektivu dalších vlastenců: „[vlastenecká] *identita zdaleka není jen věcí osobní deklarace, je to i věc kolektivního sdílení [...]*“ (tamtéž: 295).

Básně oslavující národ a vlast nalezneme zejména u Krásnohorské, jsou to například *Stará vlast*, či *Náš ztracený ráj* nebo *Není to sen*. Krásnohorská tak rozvíjí již existující obrozeneckou představu vlasti jakožto ráje, kterou můžeme vysledovat již do 20. a 30. let 19. století u Jana Kollára (*Slávy dcera* 1824) či především v Tylově písni *Kde domov můj* (1834). Pojetí vlasti jako ráje podrobněji rozebírá Vladimír Macura v knize *Znamení zrodu a české sny* (2015) (srov. Macura 2015: 283–287).²⁷ Macura upozorňuje na pojetí české vlasti jako přislíbeného „ráje“ v literatuře: „*‘česká země‘ není ono všední prostředí [...] je to naopak ideální krajina kdesi za neprůhlednou a neproniknutelnou zdí, obývaná nikoliv pražskými figurami, ale ‚slavným plemenem‘ Čechů. Je to snová vlast, která právě ‚mezi Čechy‘ v této chvíli stejně bájnými jako je ona sama [...] zakládá svou existenci.*“ (Macura 2015: 283). Stejný, snový a mytologizující pohled na vlast, využívá i Krásnohorská, pro přehled uvádíme krátké ukázky z výše zmíněných básní: „[...] *k výsosti propadlého trůnu / dospívá síla národa; / [...] a tam*

²⁶ Podrobněji se tomuto tématu například věnuje Vladimír Macura v knize *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ* (1995) či také Miroslav Hroch: *Na prahu národní existence: touha a skutečnost* (1999). (MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. 2., rozšířené vyd., v H & H I. vyd. Jinočany: H & H, 1995.

HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999.).

²⁷ V citacích využíváme nejnovějšího edici jeho textu, ačkoliv byl Macurův *Český sen* poprvé publikován již v roce 1998.

poznává v staré vlasti / omládlé Čechy slunka svit.“ (Krásnohorská 1871: 16). Nebo: „[...] *Bůh přemýšlel a láskou světy svázal / a každé hvězdě věcnou vlast' vykázal; / pak z půdy zemské hrstku hlíny vzal, / utvořil člověka a ráj mu dal, / a chtěl by k sobě přilnuli na vzájem – / dal jemu vlast', a vlast mu byla rájem.* [...]“ (tamtéž:17) „*Tys, otčino! ten svěží ráj? [...] Není to sen! tys v pravdě má, / vesmíru perlo skvělá, / [...] ,Jen tobě žiji!‘ jásám.*“ (tamtéž: 83–84). Krásnohorská v těchto básních vnímá vlast jako přislíbený ráj, pro který je dobré žít, protože plní duši člověka nadšením. Pracuje s literární obrozeneckou konvencí pojetí vlasti, přirovnává vlast k ráji a směřuje k dalšímu rozvíjení tohoto klíše, propojuje biblické aluze s národním mýtem. Nicméně, tohoto ideálu vlasti – ráje, jak upozorňuje Macura, mimo literaturu nelze dosáhnout: „*V perspektivě vlasteneckého sentimentu byla pocíťována jako vlast zcizená, a proto posunutá z pozemské roviny do polohy ideologického projektu, posvátné vize, cíle, kterého má být teprve dosaženo, ale který je současně od počátku vnímán jako nedosažitelný.*“ (Macura 2015: 284). Jejich básní, které konvenčně naplňují, vlastenectví si všimá i dobová kritika a s tímto je hodnotí například Josef Durdík: „*vlastenecké [básně] obsahují známé podněty, variace lásky k vlasti, předmět to, jenž poetu českého před jinými prochvívati musí.*“ ([Durdík?] 1871: 43). Zdá se, že vlastenectví je kritikou bráno jako nedílná součást poezie autorek.

Obdobně ve vlasteneckém duchu tvoří i Mühlsteinová. V básni *Ptáčkům*, při rozhovoru s ptáčky rozebírá, jaké by autorka pěla písně: „[...] *Jen tré bych písni zpívala / v nich všechny byly, strasti, / a první mocnou, velebnou – / tu zapěla bych vlasti. // A druhou svému národu, / svatého citu pásce, / a třetí tichou pohřební – tu zalkala bych lásce.*“ (Mühlsteinová 1872: 6). Mühlsteinová však, jak vidíme z ukázky veršů, jednotlivé vlastenecké motivy propojuje s nešťastnou láskou. Ve zpracování vlastenectví tím pádem dosahuje oproti Krásnohorské již malého posunu. Přesto lze i v jejím pojetí vlasteneckých motivů nalézt spojitost s obrozeneckou literaturou. Podobné rozdělení lásky k vlasti a k milované dívce například využívá Kollár ve své *Slávě dceři*²⁸: „*Mlčím, váhám: rázem rukou v ňadra sáhnu, / Srdce vyrvu, na dvě rozlomím: /Na, řku, jednu vlasti pŭlku, druhou Mině.*“ (Kollár 2011: 23). Celkově však Mühlsteinová dosahuje alespoň malé invence oproti stávající vlastenecké konvenci, a to v pojetí nešťastné lásky a připomínkou pohřební písně.

²⁸ Děkuji paní doktorce Faktorové, která mě na toto spojení upozornila.

Autorky oproti časopisecké tvorbě značně rozpracovávají náměty z historie českých zemí. V takto zaměřených básních si spisovatelky všímají většinou osudových okamžiků, kdy český národ utrpěl porážku, čímž znovu apelují na vlastenecké smýšlení a své básně tak znovu propojují s přetrvávající vlasteneckou konvencí. Dvořáková-Mráčková se v básni *Bílá hora* obrací k nejtraumatičtějšímu bodu české minulosti (alespoň z pohledu obrozenské ideologie): „*Vzpomněla jsem na tu horu, / Horu Bilou, horu kletou; [...] // Vznoslo se to před mým zrakem – den v dějinách světa psaný, / přikrov to národu rakve / z smrtných vzdechů – krve stkaný. [...]*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 4). Takovouto báseň v *Chudobkách* však nalezneme jen jednu, v dalších převládá intimně laděná lyrika. I Irma Geisslová se obrací do historie. Její báseň *Píseň ze sedmnáctého století*, se navrácí do situace po bitvě na Bílé hoře, autorka, oproti okrajovým tématům z české historie, které využívala v časopisecky uveřejněných básních, zde zmiňuje tradičnější látky: husitství, Žižku či kněžnu Libuši, ti v monumentální historii našeho národa hráli velkou roli: „*Zlaté město Libušino, / pod Petřínem, Na Vltavě, / když tak na tě vzpomenu si, / plakala bych usedavě. // [...] // Kde tvá řeč, jež s trůnu zněla / z královských řad bojovníků? / bolno vidu, trapno slechu! [...] // Co nám zbylo z naší slávy? / z kalichů jen pouhé střepy, nyní vstana co bys našel, / tatičku náš, Žižko slepý! [...] // sláva města Libušina / zahrabána, zahrabána. –*“ (Geisslová 1879: 54–55). Sláva národa se zdá Geisslové pohřbena, je bez naděje na jakýkoliv zvrát.²⁹ V básni můžeme kromě autorčina návratu k látkám z historie vyčíst také to, že připomíná známá místa, která jsou pro město příznačná. Tím Geisslová konvenčněji navazuje na „*klasické obrozenecké myšlení* [, které...] *z hlediska místopisu pracuje vlastně s několika emblémy [...] Sám rejstřík emblémů [...] byl poměrně chudý. Z konkrétních pražských lokalit do něj vstupovaly především Vyšehrad a Vltava, pak Karlův most a Bílá hora, ale i ty jsou postihovány jen kuse, nikoliv ve svodu dokreslujících detailů, nikoliv jako ‚obrazy‘, ale spíše jako ‚příznaky‘.*“ (Macura 2015: 203). Geisslová v básni Prahu nevnímá jako reálné, aktuální místo, ale redukuje ho na emblémy, objevuje se tak mýtická podoba „*města Libušina*“ či „*zlatého města*“, díky kterým více zdůrazňuje zašlou monumentální historii: „*Vnímání přítomné Prahy jako pouhého znaku minulých a ztracených hodnot* [se

²⁹ Bitva na Bílé hoře zdá se rezonovala v dalších aktivitách autorek mimo poezii. Tak například Mühlsteinová byla při výpravě k letohrádku Hvězda na výročí bitvy, kdy chtěla položit s dalšími vlastenkami věnec s nápisem *Vlasti nedáme Ti skonati*, zatčená a vyslýchána, o tom více Kliková 2018: 18–19.

nese] v souladu s celoevropskou sentimentalisticko-romantickou vlnou“ (Macura 2015: 206). Zajímavé je, že i v dalších básních Geisslová často připomíná například Vltavu, ale té se nevěnuje z hlediska odkazu na monumentálnost historie, její motiv používá k vyjádření stesku po domově, o tom více níže.

Návraty autorek do české historie, která je zobrazována jako monumentální a důležitá, mají paralelu v soudobé poezii Svatopluka Čecha, jehož „*první větší báseň, kterou zaujal kritiku i publikum byla báseň Husita na Baltu (1868). Vyznačovala se nejen rozmáchlým, rétoricky povzneseným projevem, výrazně odlišným od prostoty májovců, nýbrž také monumentalizujícím pohledem na českou minulost, pohledem, jenž překračoval hranice vlasti a zasahoval do poměrů evropských. To je jeden z rysů podstatných a příznačných právě pro ruchovskou linii parnasismu.*“ (Haman 2010: 218). Je však na místě nezbytné upozornit, že česká historie v podobě, kterou předkládají autorky v básních námi analyzovaných sbírek, do dějin Evropy prakticky nezasahuje. Jako důležité se pro autorky jeví spíše vědomí zašlé slávy národa a vlasti, patrná je tudíž i jistá uzavřenost básní, ta nepřekračuje hranice země.

Básniřky rovněž nezapomínají upozorňovat na krásy své vlasti, všimají si řeky Vltavy či obdivují krásy Prahy, především Vyšehradu jako sídla Přemyslovců. Mühlsteinová takto činí v básních *Bludná mysl* či *Nad Prahou*, Krásnohorská pak například v básni *České hory* oslavuje monumentálnost českých pohoří.³⁰ Do popředí se tak stejně jako u Geisslové i u ostatních autorek dostávají emblematická místa, jež ve svých attributech „*sblížíjí alegorii [nejen] Prahy s alegorií vlasti*“ (Macura 2015: 203). V takových básních dochází ke geograficko-mytologickému vymezení vlasti pomocí centrálních bodů, jako je Vltava, Praha, Krkonoše či Šumava.

Pokud pak v básních autorky zavítají za hranice vlasti, využívají tohoto tématu pro vyjádření stesku po domově. V takových básních dochází nejvýrazněji k vyjádření vlasteneckého postoje. Děje se tak u Dvořákové-Mráčkové v básni *Do ciziny*: „*zatoužila duše moje / tam po horách domoviny.*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 60), a rovněž u Krásnohorské a Geisslové ve shodně pojmenovaných básních *V cizině*. Krásnohorská stesk po domovině vyjadřuje v rozmluvě jinocha toužícího po domově; jeho nejlepší přítel mu pak nabízí úlevu od stesku ve víně: „*[...] ‚A ty ještě stále teskniš?‘ / dí mu přítel nejdražší, / ‚nemni na domov – a připij! / víno žel ti rozplaší.‘ // On však neslyší, a dálný*

³⁰ Toto téma pak rozvíjí i ve své druhé sbírce *Ze Šumavy* (1874).

domov jen mu v mysli tkví. „Pravý domov jest, kde shledal duch tvůj duchů bratrství! [...] miluji ten prach, tu zem, / hrstka půdy, každé stéblo [...] draží přátele – jsem Čech!“ (Krásnohorská 1872: 85–86). U Krásnohorské se s češtvím neodmyslitelně pojí i láska k rodné krajině. Takovýmto zpracováním motivů se autorky zařazují k romanticko-vlasteneckému diskurzu obrozenecké poezie. Ten takto pojmenoval Dalibor Tureček v knize *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu* (2012)³¹. Tureček se zabývá dynamikou tohoto diskurzu a upozorňuje na fakt, že „[v] české kultuře se jednalo o nejextenzivnější a nejobecněji přijímaný typ romantiky o stovkách či tisících textů. Právě výraznou sociálně formativní funkcí a nárokem na normativní závaznost představuje jádro obrozenecké kultury“ (Tureček 2018: 83).

Geisslová vyjadřuje svůj vlastní stesk po domovině, pro vyjádření kontrastu mezi cizinou a vlastí využívá řeku Dunaj: „*Dunaj šumí – srdce vzlyká – / nepřivyká – nepřivyká! // [...] ach, kde je kraj, kde luh mé drahé vlasti! / ta cizá krása vždy jak když mne raní.*“ (Geisslová 1879: 42). Často také pracuje s protiklady, například cizí země a cizí řeč vs. česká vlast a česká řeč nebo přívětivá Vltava vs. chladný Dunaj, naše krásné české jaro vs. zvláštní, odlišné jaro v cizině, a to v básních: *Přání u Dunaje, V kraj zasmušilý, Sen nad Dunajem, Naše jaro*. Jen v jediné básni *Za šera* nalezneme postup odchylovající se od stereotypu obrozeneckého poezie, proměňuje se zde vnímání Dunaje, autorka obdivuje to, že končí svou pouť v moři a prosí ho: „*nes mé hoře – pohřbi je!*“ (tamtéž: 86). Obdobně prosí v jiné básni vítr a posílá po něm pozdrav vlasti a mrtvé matce: „*Větéřku ty šumný! / ve tvé snivé chvění / šeptají má ústa / tiché pozdravení. // Nes je dálné vlasti, / nes je tomu kříži, / pod nímž černá země / matičku mou tíží. // Kéž bych na tom hrobě, / nejmilejší máti! / do syta se jednou mohla vyplakati [...]*“ (tamtéž: 31). Stesk po domovině se tak u Geisslové jako u jediné autorky neobjevuje jen z důvodu vlastenectví, ale třeba i z nemožnosti navštívit hrob své matky, Zapojením vlastních pocitů v básni dochází Geisslová k subjektivizaci tématu vlasti. V básních, kde se kvůli stesku obrací do svého nitra a ne k národnímu kolektivu, se Geisslová vymyká konvenčnímu pojetí stesku po domovině v širším rámci, ten nám z autorek nejvíce předkládá Krásnohorská.

³¹ TUREČEK, Dalibor a kol. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2012

Jak vidíme, i ve svých básnických sbírkách autorky následují přetrvávající trend vlasteneckého romantismu. Motivy, jako jsou Vltava, Praha či stesk po domovině v cizině můžeme shodně nalézt ve všech námi analyzovaných sbírkách. Vlastenecké vyjádření navíc v ženské poezii už není tak patetické jako v první básni Boženy Němcové *Ženám českým*, jež jsme rozebírali v předchozí kapitole. Spisovatelky sice opěvují vlast i její krásy, ale vlast jako taková se jim stává i prostředkem pro vyjádření vlastních, subjektivních pocitů. Tak z nich činí nejvíce Geisslová, která dosáhla inovace v pojetí motivu vlasti, když jej využila pro vyjádření vlastního stesku a bolu.

Vlastenecky zaměřené básně se ve sbírkách všech autorek objevují v menším počtu, celkově převládá přírodní, intimní lyrika. Vystává proto otázka, zda vlastenectví autorky do sbírek nezařadily jen kvůli očekávání a požadavkům literární kritiky, a do jaké míry mohly tyto básně sloužit jako inspirace pro jejich čtenářky, mladé vlastenky. Na kolik si literární kritici všimají vlastenectví a více o jejich očekávání i požadavcích na tvorbu nám mohou napovědět jednotlivé recenze.

Ze zkoumané dobové recepce sbírek vyplývá překvapující závěr – recenzenti se již dopodrobna příliš vlastenectvím nezabývají, nehodnotí ani modifikaci tohoto tématu, k níž autorky, jak jsme ukázali, sahaly. Recenzenti tak většinou toto téma jen stručně shrnují.

Vzhledem k tomu, že vlastenectví rozvíjí ve své sbírce nejvíce Krásnohorská, v pochvalných recenzích věnovaných její sbírce toto téma nalezneme nejvíce. Recenzent v *Moravské orlici* tak například dává mladým dívkám z Moravy Krásnohorskou za vzor, v jeho krátkém pojednání věnovanému sbírce pak vyčteme i jeho postesknutí nad tím, že Krásnohorská není na Moravě tolik známa, autor recenze si všimá rovněž emancipace žen. Po krátkém vlastenecky zaměřeném úvodu se recenzent dostává k vlastní charakteristice sbírky, jejíž témata stručně shrnuje: „*Tu svoboda, zde láska k vlasti, tam přemýšlení o všemmíru a o záhadách žití a onde láska milostná [...]*“ (XB 1871: 1). Zdá se, že i pro něho je vlastenectví nedílnou součástí básnické tvorby. Upozorňuje na něj pak především kvůli moravskému prostředí, o kterém soudí, že je ještě jak v oblasti vlastenectví, tak i emancipace žen nedostatečně rozvinuto. Každopádně i v dalších recenzích věnujících se sbírce *Z máje žití* nalezneme podobné hodnocení. Literární kritik Josef Durdík hodnotí sbírku Krásnohorské pozitivně, ten nicméně vlastenectví nijak nevyzdvihuje, ale právě naopak ho klade jako rovné ostatním tématům a bere ho jako

zcela samozřejmý předmět české poezie: „*látka básní těchto dá se snadno vytknout.*“³² *Opakuji ona krásná slova: Bůh, vlast, svodoba, jaro, noc, láska, radost a nadšenost.*“ ([Durdík?] 1871: 42).

Jak bylo zhodnoceno vlastenecké naladění sbírek u dalších autorek, nám může napovědět pojednání literárního kritika Františka Zákrejse o české literatuře, oceňující sbírky Mühlsteinové a Dvořákové-Mráčkové. Zákrejsův přehled literární tvorby za rok 1872 otisknutý ve *Věstniku bibliografickém*: „*je de facto souhrnem děl, která naplňují jeho představu o příkladné tvorbě.*“ (Kliková 2018: 48–49). Zákrejs si v první řadě cení Mühlsteinové a Dvořákové-Mráčkové účasti na vznikající české literatuře. „*Podle jeho názoru se mají spisovatelé podílet se svou literární tvorbou nezanedbatelnou měrou právě na rozvoji české kultury (a tím i českého národa) [...]*“ (tamtéž). *Pohrobky* i *Chudobky* se tak pro něj stávají nejen příkladem takové tvorby, ale objevují se tu vedle jmen Vítězslava Háška či Jaroslava Martince.³³ Zákrejs ve svém hodnocení české produkce spatřuje vlasteneckou povahu sbírek v samotné reprezentativní účasti autorů na české literatuře, nikoliv v tématech obsažených ve sbírkách, pokud si všímá tematického naladění, tak jsou to básně intimní lyriky.

Naopak v hodnocení sbírky Geisslové, *Immortelly*, již recenzenti vytýkají přílišnou koncentraci na „duševní bol“, k vlasteneckému naladění básní přihlíží velice pozitivně a s tím ho i rozsáhleji komentují. Tak se děje například v recenzi otisknuté v *Květech*. Recenzent v úvodu poznamená, že Geisslové sbírka „*nejeví ani smělého vzletu, ni zvláštní hloubky, ni znamenité obraznosti, – ale dýše z nich namnoze jemný cit, ušlechtilá snaha, nadšení pro svatou věc národa a lidstva a tyto vlastnosti činí nám básnický její zjev tím více sympatickým, čím skrovnější je počet ženských sil na roli našeho písemnictví.*“ (an. 1880a: 246). Za nejpěknější část sbírky pak recenzent považuje *Květy z matčina hrobu!* a *Otčině* (tamtéž: 246). Tyto části sbírky opravdu obsahují nejvíce vlastenecky laděné básně. Vlastenecké naladění ve sbírce pak oceňuje i recenzent v *Pražském denníku*, dle něho: „*Tklivé písně střídají se s vlasteneckými výjevy srdce nadšeného někdejší slávou rodné země [...]*“ (an. 1880b: 2). U Geisslové si recenzenti všímají přílišného bolu a nesouhlasí s takovýmto vyzněním sbírky. Tím odmítají pro ně až přílišnou subjektivizaci, pomocí které autorka inovuje i tradici konvenčních

³² Zde myšleno shrnout.

³³ Básník, který pro svou tvorbu využíval především podobu přírodní, intimní lyriky.

vlasteneckých motivů. Jakmile se však setkávají s takovou inovací, vnímají ji jako nepatřičnou. Oceněním těch básní, ve kterých autorka konvenci dodržuje, tak recenzenti zastírají to, co Geisslová dělá a co jim nevyhovuje.

Svámi sbírkami a v nich obsaženými básněmi s vlasteneckými motivy autorky navazovaly na tradici romantické vlastenecké poezie³⁴. Ve sbírkách pracují po vzoru obrozené tradice s motivem vlasti jako přislíbeného, avšak dávno ztraceného ráje. Ráje, který se zčásti konkretizuje v emblematických místech Čech, odkazujících na monumentální historii či zašlou slávu národa. V dalších básních se autorky věnují stesku po domovině, který je také nepopíratelně spojen s ideou vlasti.

V pojetí vlasteneckých motivů také můžeme vyzorovat první odlišnosti v poezii autorek. Z provedené analýzy víme, že všechny autorky vesměs vlastenecko-romantické motivy do sbírek zapojily, avšak nejvíce konvenčně je zpracovala Krásnohorská, ať už v básních, kde sní o vlasti jako o ráji, tak v těch, kde zpracovává stesk po domovině. I Dvořáková-Mráčková takové konvenční pojetí zpracovala, byť jen okrajově v jediné básni, pozornost pak věnovala pro ni důležitějším látkám, které analyzujeme dále. Mühlsteinová se ve svém vlastní pojetí vlastenectví začíná mírně odlišovat od Krásnohorské, protože ho spojuje s nešťastnou láskou. Geisslová zčásti v některých básních vlasteneckou konvenci splňuje, využívá pro to i emblematické motivy: Vyšehrad, Prahu, Vltavu či historii českého národa. Z větší části u této autorky pak objevíme vlastní inovaci, kdy Geisslová svou pozornost směřuje jinam, tedy do vlastního nitra, a tím dochází k subjektivizaci motivu vlastenectví.

Celkově si kritici vlasteneckého naladění básní všímali alespoň okrajově. Takové básně byly přijímány pozitivně, a ačkoliv jim soudobí recenzenti hlubší pozornost nevěnovali a evidentně je vnímali již jako konvenční produkt, zdá se, že tento typ poezie vnímali jako nedílnou, pevnou a zcela vhodnou součást soudobé básnické, ženské, tvorby, která vycházela v 70. letech 19. století.

³⁴ Jak jsme již v textu uvedli, tento pojem zavedl Dalibor Tureček a využívá ho v knize *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2012.

2.4.2 Intimní, přírodní lyrika a ohlasy lidové poezie vs. motivy smrti a hřbitova

Přírodní lyrika zabírá velkou část rozsahu námi analyzovaných básnických sbírek. Inspiraci k ní, stejně jako u tvorby zveřejňované v časopisech, našly autorky pravděpodobně v Hálkových *Večerních písních*. V Hálkově duchu tvoří intimně laděné básně, oslavují jarní přírodu a její krásy, tematizují milostný cit odehrávající se v kulisách jarní přírody. Oslavu jarní přírody nacházíme nejvíce v Krásnohorské sbírce *Z Máje žití*, pro příklad jmenujme některé básně: *Příchod jara*; *První den jara*; *Dítky jara*; *Jest jaro*; *Jarní poutí*; *Připloulo jaro*; *Jaro v srdci*; *Luční kvítí* nebo *Ptáčata*. Krásnohorská jaro pak poeticky v některých básních nazývá i Vesnou: *Dar vesny* nebo *Vesna a láska*.

V některých básních autorky využily, podobně jako Hálek, také formu lidové poezie či lidové písně.³⁵ S lidovou písní pracovala nejvíce Krásnohorská, formální, motivické i jazykové aluze na ni nalezneme v řadě jejích básní. Například v básni *Srpeček* se za svitu měsíce prochází hoch a obchází v noci „...s dívkou milovanou [...] svůj oblíbený potůček“ (Krásnohorská 1871: 93). V básni *Jabloňka* naopak dívka vyzívá svého milého, Jeníčka, aby přišel „...pod onu jabloňku, / jablička má nejsladčí / [...] v jejím stínu / nejsladší jsou hubičky“ (tamtéž: 103). V autorčině jiné básni *Zlý vítr*, vítr kazí možnosti vyznání lásky mezi dívkou a hochem a zabraňuje jejich setkání. V básni s názvem *Zbloudilá* vysvětluje dívka, proč zabloudila: „chybila jsem cestičku, / kde se křížovala, / tam jsem ještě ‚dobrou noc‘ Jeníčkově dala.“ (tamtéž: 106). V básni *Lípy* pak Krásnohorská, obdobně po vzoru lidové písně, vyjadřuje příslib lásky řečený pod rozkvetlými lípami, záhy nesplněný: „slzívám, že za sto let / věrnost květe jednou.“ (tamtéž: 108). Recenzenti si básní Krásnohorské utvořených po vzoru lidových písní cenili, například Ferdinand Schulz uvádí v hodnocení její sbírky: „To jest zároveň poesie přírody v rozměrech nejvyšších [...] Příroda pak má v Elišce Krásnohorské pěvkyni citu velmi bohatého, oka zcela nového [...] O své lásce [...] nepěje nám mnoho, ale o lásce pěje dosti a krásně.“ (Schulz 1870: 1).

Podobný postup užívá i Mühlsteinová. Znamou postavu lidových písní, Jeníčka, doprovázenou typickým oslovením, nalezneme například v básni *Podivno!*: „Jaká to podivná / voda je v rybníčku? / Vidím tam obraz Tvůj, / můj zlatý Jeníčku.“ (Mühlsteinová 1872: 22) Jeníček v této básni kraluje všemu, zejména srdci lyrického subjektu, tedy srdci

³⁵ Jak upozorňuje Aleš Haman: „lidovou (národní) píseň charakterizovaly rysy jako dlouhověkost, anonymnost, vázanost k standardizovaným situacím [...]“. (Haman 2010: 78).

mladé dívky. Postavu Jeníčka využívá hojně také Krásnohorská, v básních *Jabloňka*, *Přemítání*, *Zbloudilá*, *Holoubek*. Motivy z lidové poezie pak využívá podobně jako Krásnohorská další autorka – Dvořáková-Mráčková ve svých *Chudobkách*. Ty pak nejvíce vyznívají v její lyricko-epické básni *Máje*, která vyjadřuje smutný osud lásky. Zde hoch slibuje děvčeti po vzoru lidových zvyků, že její máje „*bude nejvyšší z vesnice*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 22). Avšak dívčin milý je odveden na vojnu, a tak „*Zaplakalo děvče / teskně na letnice, když se porozhlédlo kolem po vesničce: // tu před každým domkem / stojí krásná máje, na ní co krev rudý / prapor lásky vlaje; // před její však chyžkou pusto, osmutnělo, [...] po milém že veta. // Že probodnut klesnul / vojín meči třemi / a že pohřben leží ve italské zemi.*“ (tamtéž: 23–24).

Literární inspirace autorek sahá v těchto případech nejen k Hálkovi, ale opět až k obrozenské tradici. Paralely k jejich postupům můžeme nalézt v ohlasové poezii Čelakovského.³⁶ Ta byla později využita i v poezii májovců. Čelakovský se v „[...] *Ohlasu písní českých obrátil k obecným tematickým prvkům lidové poezie, aby zachytil představový svět lidového prostředí. [...] Ohlasový stylový rys se v modifikované podobě objevil v tvorbě májovců a dokonce ještě na přelomu osmdesátých a devadesátých let ve sbírkách J. V. Sládka [...]*“ (Haman 2010: 83–84). Analýzy jednotlivých básní a kritická recepce jejich sbírek však napovídá, že autorky obrozenský model i do jisté míry modifikovaly po vzoru májovců.

Lyrické subjekty písňových básní často pozorují stmívající se večerní krajinu, obrací se do vlastního nitra či vyjadřují lásku, která je mnohdy nešťastná. Večer se příznačně objevuje i v názvech některých básní. Vzhledem k tomu, že jsme toto téma rozebírali v předchozí kapitole, jmenujeme u každé spisovatelky jen názvy básní, které se s daným pojetím shodují. Krásnohorská: *Svatvečer; Tichý večer; Krásný večer; Dobrou noc; Večerní obraz; Tichá noc; Polosen; Jarní noc*. Dvořáková-Mráčková: *Večerní duma; Z večera; Naposled; Zvuky noční*. Mühlsteinová: *Píseň; Bez zjevné známky; Smutná hvězda; Zpomínám; Jenom jednou chtěla bych Tě spatřit*. A Geisslová: *Ve vůni šeříků; Duše života*. Obdobně jsou zpracované i básně, kdy lyrický subjekt pozoruje noční nebe s hvězdami či padající hvězdu a vyjadřuje své pocity či kontrast krásy hvězdné oblohy a reality světa. Pro srovnání uvádíme ukázky básní, v nichž jsme znovu našli paralely

³⁶ Krásnohorská v některých svých básních využívá stejně jako on i květomluvu, ta byla příznačnou i pro *biedermeier* (srov. Haman 2010: 79).

k Hálkovi. Právě ten v jedné z básní vnímá rozdíl krásného hvězdného nebe a situace ve světě: „*Na nebi plno hvězdiček / v velebném světle kráčí, / a lidé tady na zemi / ti spívají a pláčí.*“ (Hálek 1859: 25). Geisslová činí obdobně jako on, avšak s větším důrazem na rozdílnost dvou světů: „*K všem útrapám, jež táhnou dolem světa, / hvězd zlatookých nespočetá četa / se klidně třpytí! – / [...] Ó hvězdné světy! zírám v oko vaše, – / ač halí vás už dávno do rubáše / tma ztroskotání.... / a zdá se mi, že splácíte mi citem – / však, lhostejno vám věru, pod blankytem / zda ples či štkání. –*“ (Geisslová 1879: 113). I když představu, že nám hvězdy rozumí, v dalších verších shazuje, a znovu zapojuje svůj melancholický cit (tak se děje i v jejich dalších básních, kde hvězdy zpracovává). To pro Krásnohorskou se naopak hvězdy stávají útěchou od smutku: „*Třpytící hvězdičky / malé a větší! / jakou to lahodnou mluvíte řečí! [...] jakým to hlubokým plujete mořem! / v něm hasne, v něm taje / žalost i s hořem.*“ (Krásnohorská 1871: 46). Dvořáková-Mráčková je pak využívá k postesknutí a vyjádření žalu: „*K zlatohvězdné nebes báni / z večera jsem hleděla, / hleděla jsem v zadumání – / – cí to hvězda sletěla? // Což jen pro tu místa není, / ač tam miliardů třpyt? / tisícové jsou blažení – jen já nesmím šťastna být?*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 47). Mühlsteinová pracuje obdobně: „*Moje srdce plesá, jásá, / a v mé hlavě zvuků jest / co poupátek v mladém háji, / co na nebi zlatých hvězd. [...] Málo neděl, co v mém srdci / pusto, chlad a zima jen, / a teď slunce, nebe, hvězdy, / blahý, krásný jarní sen.*“ (Mühlsteinová 1872: 4). I k jejich básním nalezneme paralelu u Hála: „*Na nebi vzešlo mnoho hvězd / a kolem je tak volno, / jenom v těch nadrech teskno tak / a u srdce tak bolno.*“ (Hálek 1859: 7). Využití modelu Hálkovy přírodní lyriky je tak patrné i v těchto básních autorek.

Přírodní a milostná lyrika autorek byla kritiky značně vyzdvihována. Takto ji například vnímal recenzent *Pohrobků* Berty Mühlsteinové: „*Přečetl jsem tuto knížku a prožil ten prostý, však věčně vábivý román mladé lásky. Láska ta byla nešťastná. Než stopujem ona tajemství, která nám mladé ono srdce ve svých písních prozrazuje.* [recenzent pokračuje v lyričtějšímu stylu psaní] *Jaro, to krásné jaro zavítalo světu a srdci budící se v jarosti a prvním rozkošném mládí tak blaze. tak volno jako ptáčeti v letu.*“ ([H?] 1872a: 249). Nebo: „*Nejlépe daří se však skladatelce píseň, jejížto láska, opírajíc se obyčejně o zjevy z přírody vzaté*“ (an. 1872b: 114). Dvořáková-Mráčková pak dle některých recenzentů „*strun lidského citu vyhlazuje akordy, jež brzo sladkému vánku májovému, brzo zase rozbouřenému moři se podobají. Jsoutě to písně vyřimulé*

z nejvniternějších útrob dívčiny; což divu tedy, že jsou to většinou pisně milostné, které směrem téměř výhradně elegickým se nesouce [...].“(an. 1871a: 1)

Zcela nerozporně byla přírodní a milostná lyrika autorek hodnocena, pokud měla optimistické naladění. Tomu nejvíce vyhovovaly básně ve sbírce *Z Máje žití* Krásnohorské. Výše jsme již uvedli Schulzovu recenzi, další pohled nám může poskytnout i žena – literátka – Sofie Podlipská, která sbírku své přítelkyně, spisovatelky, hodnotila slovy: „*Otevřevše knihu octly jsme se opravdu v ráji a litovala bych srdce, jež by se nerozehřálo v tom vzduchu čistě májovém, jež by se nepojalo té vůně mladosti, jež by nezmládlo s tou svěží, neúhonnou mladostí a znova neprocitlo ten posvátný zápal, předcházející co utěšeně jaro věk zralosti.*“ (Podlipská 1870: 30). Elegický tón Dvořákové-Mráčkové však již budil rozpaky, zejména ve srovnání s Krásnohorskou. Hálek v recenzi věnované *Chudobkám* tvrdí, že „*Dvořáková-Mráčková nic nemá společné např. s Eliškou Krásnohorskou; ona sama pro sebe žije, z vlastního fondu. ‚Bolestná resignace‘ nazvali bychom základní tón těchto básniček.*“ (Hálek 1871: 158–159). Povšiml si tak i rozdílného zaměření sbírek spisovatelek.

I u Geisslové si recenzenti znovu všimají bolestného naladění básní, a raději by si u ní proto cenili přírodních motivů, které by autorka nespojovala s vlastním bolem: „*básně Irmy Geisslovy [...] jsouce lyrikou nejsubjektivnější, kontemplativní, po většině záduščí, elegickou. Ze všech těchto básní vyznívá neznámý jakýs bol, stesk a zármutek, ba místy černá skepsis a čirá beznaděj [...]. Vždyť veškerý zjev v přírodě, jaro i jeseň, slunný den i hvězdná noc, ptactva zpěv i stromů šumění, všecko budí v básniřce myšlenky chmurné a city bolestné – a čtenáři jest při tom jaksi nevolno.*“ (an. 1879a: 610). Optimistické naladění přírody recenzenti vyžadují i na počátku 80. let. Na sbírku Geisslové proto stále reagují velmi rozporuplně: „*[...] nikde oasa míru, štěstí, lásky, nikde rosa teplého jara, všude zima černé zoufalosti, žal až šílený!*“ (an. 1880c: 32).

Patrný rozdíl mezi autorkami, tj. mezi Krásnohorskou a Dvořákovou-Mráčkovou, Mühlsteinovou, Geisslovou, lze doložit na rozdílném uchopení motivu jara a lásky, který často – v protikladu k Hálkovi – spojují tyto tři autorky s motivem smrti. Začneme s básněmi Krásnohorské: *Zimní píseň* či *Zimní jitro*, ve kterých objevíme přirovnání zimy ke smrti: „*Umřely květiny, umřely písně, / mráz příští jejich puky sůžuje. / Ó kéž se v jediný dech jara změni / mé zimní písně teskné, chvělé znění, kéž smrti led k životu roztaje! // [...]*“ (Krásnohorská 1871: 62). V jaru však spatřuje Krásnohorská stále naději na nejen na nové žití, ale i na lásku, která při něm vzkvétá, může být znovuzrozena: „*[...]*

slunko [...] mocně pouto ledové / v radostné slze mění; / ó plesej v nové svobodě / dik milosrdné přírodě / a jara políbení“ (tamtéž 64–65).

V básni Geisslové *Jeseň na jaře* ovšem jarní příroda může být zhcena a pozbyt tak naděje na znovuzrození: „*Je smutno; vesny čas, leč zima, / na suchých, holých větvích stromů / [...] // Je smutno; těla zpěvných ptáků, / již pomrzli tu hustě leží, / brouk žíví se z nich, záhy zplozen, / i tuhne zas – již opět sněží! // [...] ten starý žal! – duch stůně tuchou: že vyschne jednou všechno žítí. // [...] a časem vymizí i lidstvo / jak jarní páry větrem šťvané.* – “ (Geisslová 1879: 65). Autorka jaro a znovuzrození využívá ke ztvárnění vědomí nevyhnutelné smrti, která si přijde pro všechny. I Mühlsteinová ve svých *Pohrobkách* kulisy jarní přírody využívá pro stejné vyjádření, a to v básni *Pozasvitlo*, kterou jsme analyzovali v předchozí kapitole, i přesto považujeme za důležité se k ní vrátit: „*Pozasvitlo jarní slunce, / svítilo na malý pažit, / svítilo na malé hroby / a na siré srdce mrtvé. // Pozasvitlo slunce jarní, / ozdobilo květy pažit, / oživilo němé hroby, – / nevzbudilo srdce mrtvé.*“ (Mühlsteinová 1872: 30). Zatímco kolem vzkvétá jarní příroda probuzená sluncem, smrt se v básni jeví jako definitivní konec.

S tématem nevyhnutelnosti smrti se pojí i hojně využívané prostředí hřbitova. Jeho zpracování do své sbírky nejvíce zapojila Geisslová, jejíž poezie tu již opouští hálkovský model lyriky a navozuje spíše podobnost s Nerudovým *Hřbitovním kvítím*. Tak například verše: „*Zde v němotě ustlali tobě, kde smrtník jen do hroudy klepe, / a hlodavec hlinu jen chroumá, – / a řekli mi, že ti tu lépe [...]*“ (Geisslová 1879: 34), či verše z básně *Spousta*: „*[...] Tu lebka vydutá, zde dlouhý, žlutý hnát, / a tamo zralý šípek, / kol věnců nastláno, že věk by nestačil / je svázat do otýpek. / Hle, přeražený kříž, a socha bezhlavá, / i kotva – ruka schází, / vše v síle přerváno, a časy přese vše / si volně cestu razí. [...]*“ (tamtéž: 115–116). Geisslová se zde nebojí vyjádřit téměř surově prostředí hřbitova, které není přívětivé. Jako kdyby se sama stavěla do role cynika, stejně tak jako činil Neruda.³⁷ Pro srovnání uvádíme krátkou ukázkou z Nerudovy sbírky: „*Na vozíku kříž a lesklá lebka, / v jejíž oční důlky had se vrývá; / a za lebkou lesklou, dutou prázdnou, / prázdné čáko lidem ‚s bohem!‘ kývá.*“ (Neruda 2011: 20) či „*Každý lístek k jinému lne polu; / o dušičkách ale všechny dole [...]* *Bujná zeleň z jara v listech stkví se, [...]* *o dušičkách ale dávno vryla / na každý list smrt' svůj obraz černý.*“ (tamtéž: 14).

³⁷ „Neruda byl svou prvotinou [...] příznačným představitelem ironizující linie, v níž se básnický subjekt skrýval za maskou ‚cynika‘.“ (Haman 2010: 167).

Geisslová se tématu smrti a hřbitova věnuje i v dalších básních *U šedého kamene; Po smrti; Na hřbitově; Na hřbitově Kerepešském (U hrobu Josefa Slavíka.)*³⁸, jejich vyznění však není tak „nerudovsky“ cynické a hrubé. Geisslová ani neupozorňuje na kontrast chudých a bohatých, jak v *Hřbitovním kvítí* činil Neruda. Básně autorce poskytují spíše možnost pro vyjádření žalu nad osobní ztrátou někoho milovaného. V básni *V kraj zasmušilý, mlhou sšedivělý je tematizován* žal nad smrtí matky, ale také vlastní touha zemřít: „[...] Ó kterak toužím s větru dechem splynout / a odletět v zem želané své vlasti, / tam na hřbitov, jež žluté kryje chrastí, / a podál hrobu tvého, matko zhynout. [...]“ (Geisslová 1879: 24).

Ani Mühlsteinová se ve své tvorbě nezdráhala zobrazit drsné prostředí hřbitova, spíše však v časopisecky uveřejněné poezii (viz například v předchozí kapitole analyzovaná báseň *Ramní pohřeb*). V *Pohrobkách* takové naladění již ustupuje, objevuje se v básni *Moře* (o ní více Kliková 2018: 58) a ve dvou básních zařazených až na samotný konec sbírky: *Ó nespílejte zemi černé* a *Žádný náhrobek neznačí místo*. V první jmenované se autorka vrací k touze po smrti a spočinutí: „*Mně milejší nad jasné jiskry / ta černé, tichá země jest.*“ (Mühlsteinová 1872: 63). V druhé jmenované jsou jakékoliv pomníky pomíjivé ve srovnání s poezií, kterou může darovat: „*ani malé kvítko / na Tvém hrobě povyrůst nechtělo / [...] Stavím náhrobek Ti jiný, měkší, [...] jsou to písně, jež jsme pěli stejně, útlých myslí osiřelé dítky.*“ (tamtéž: 64). Autorka do své sbírky zařadila také náznak sebevraždy, a to v básni *O dušičkách*. V tento svátek jde mladá dívka navštívit hrob svého milého, po vyjádření žalu nachází však jakési vnitřní usebrání: „*Můj večer též se blíží / a nedaleko čas, / kde v nadhvězdné té říši / se uhlídáme zas. // Od hrobu vstává dívka / a svatoklidu zář / se rozhostí po lici a blahem svítí tvář. – //*“ (tamtéž: 60–41). Nevíme tak, jestli chce dívka spáchat sebevraždu, či věří ve šťastné posmrtné shledání, v to však nevěří mluvčí této básně: „*Já ruku tiskla k srdci: / jak, dívko, šťastna jsi! / Ó že nemohu věřit / ve shledání, jak ty.*“ (tamtéž: 61). V básni Mühlsteinové tak zaznívá myšlenka, že po smrti nebude nic.

Téma sebevraždy překvapivě zobrazila v jediné básni *Klášterní zeď* i Krásnohorská. V té vypráví příběh mnicha, který spáchal sebevraždu: „*v pokání v obět dal duši a tělo*“ (Krásnohorská 1871 135). Mnich totiž musel oddat svou dávnou milou,

³⁸ Josef Slavík byl český houslista, který zemřel v Budapešti, kde byl i pohřben. Geisslová se ve své básni zabývá nejen jeho talentem, ale také v ní znovu vyznívá motiv ciziny, kde musel být Slavík pohřben daleko od své vlasti.

o jejíž lásku usiloval, s někým jiným, a i proto „*pod klášterní zdí vrazil do prsou dýku / a na zeď ta slova umíraje psal: ‚Svět není, a život jest přelud a sen – / ó vzbud’ se! až potud jsou mrákoty jen.‘*“ (tamtéž: 135). Krásnohorská zde vyslovuje činem mnicha jistou pochybnost nad světem a smrtí, což je zajímavé vzhledem k dosavadnímu optimistickému naladění většiny jejích básní. Sebevražda je zachycena i v básni Dvořákové-Mráčkové *Mladá žena*, v níž se můžeme dočíst o osudu mladé ženy, která byla „[...] *děcko pouhé – / sotva že ten život znala ; / mladá žena – krátké žití – přec již pohrobit se přála.*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 34). Nicméně u této autorky vše probíhá jen v náznacích, na konci básně pak akorát vyplývá otázka, zda manžel „*tu vzlétlou duši smíří?* –“ (tamtéž: 35). Do své sbírky pak autorka zařadila ještě jednu báseň, ve které se také letmo dotýká smrti: *Přítel*. V té její mluvčí hledá po světě: „*kde ta skála, / kde ta skála, z níž vzat bude / kámen ku mé hrobce chudé. // Objala ji s pláčem lkavým, / zlíbala bych retem žhavým / zplesala šileným jasem – přítele že nalezla jsem!*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 31). V těchto básních se Dvořáková-Mráčková nedotýká ani bolu, který nalézáme u Geisslové, ani drsnějšího zobrazení či bezvýchodnosti smrti, které předkládá jak Geisslová, tak i Mühlsteinová.

Motivy hřbitova či dokonce sebevraždy nebyly recenzenty nijak kladně hodnoceny, zvláště pokud byly silně subjektivizovány. Recenzent *Immortell* tak u Geisslové nachází takového naladění příliš: „*Bol rozervanost a zoufalost, s nimiž se setkáváme příliš hustě* [a dále hodnotí, že] *náleží k slabým jejím stránkám.*“ ([S.?] 1880: 246). O tom svědčí i doklady recenzí uvedené výše. Obdobně je recenzenty nahlížena sbírka Mühlsteinové: „*Bolest pro ztrátu milovaného druhu dostupuje v písni ‚O dušičkách‘ stupně nejvyššího, tak že se maně tážeme, zda-li ten bol, který tak beznadějný jest, že sobě i oné útěchy ve shledání v říši nadhvězdné upírá, nedotýká se již kraje toho, co lidský cit snese, co lidská duše obejmouti dovede.*“ ([H?] 1872b: 263). Pozitivněji na bol reaguje pouze Zákrejs, který si cení sbírek Mühlsteinové a Dvořákové-Mráčkové a společně je hodnotí jako elegické básně. Svou pozornost však i Zákrejs věnuje nejvíce intimně laděné lyrice a dodává, že ve sbírkách autorky³⁹: „*volí sobě motivy moderní, zcela vhodně činíce [...] Básník lyrický musí pěti z hloubi své duše, avšak musí zároveň projevovati nálady obecněji platné.*“ (Zákrejs 1872: 951).

³⁹ Zákrejs si cení společně s autorkami ještě sbírky Jaroslava Martince *Básně* (1872), pro kterého je intimní lyrika taktéž typická.

Všechny spisovatelky shodně využívaly přírodní lyriku, pro kterou se znovu jako v časopisecké tvorbě inspirovaly v „hálkovském“ poetickém modelu. Ve sbírkách také oproti samostatným básním uveřejněných v časopisech nově čerpají z formy lidových písní typických již pro obrozeneckou tradici. Jak vidíme z analýzy vybraných básní i z přiložených úryvků recenzí, jejich básně zaměřené na intimní lyriku oslavující jaro, jsou recenzenty považovány za nejzdařilejší. Jarní motivy však autorky inovují svým vlastním elegickým citem a melancholií, připomínají i smrt. Ve sbírkách pak znovu shodně využívají i druhý, tedy „nerudovský“ model, který do dalších básní zapojují. S „nerudovskými“ motivy pracují, ale nedosahují jeho typického cynismu či drsnosti jeho vyjádření.

Zajímavé je, že všechny autorky ve svých prvních sbírkách ztvárnily i motiv sebevraždy či se okrajově dotýkaly otázky, co bude po smrti. Ať už je to Dvořáková-Mráčková v básni *Mladá žena*, Mühlsteinová v básních *O dušičkách* a *Ó nespílejte zemi černé* či taktéž Geisslová v básni *V kraj zasmušilý, mlhou sšedivělý*, překvapivě i Krásnohorská v básni *Klášterní zeď*, ačkoliv ta nevyužila subjektivního zaměření, jako činila Geisslová. Některé básně pak Geisslová a Mühlsteinová opět inovují a vyjadřují s nimi vlastní, subjektivní bol. Takových básní si všímají recenzenti a označují je jako elegické. Nicméně recenzentům vyhovoval optimismus a nerozpornost Krásnohorské, k subjektivní elegické lyrice jejích kolegyně byly spíše odtažití až negativní, spatřují v ní bolestnou rezignaci, skepsi, beznaděj, označují ji jako nejsubjektivnější lyriku a dokonce se vyjadřují o tom, že je při čtení takových básní objevujících se u Geisslové čtenáři nevolno. Znovu nám tak z jejich recenzí vyznívá požadavek na optimistické vyznění poezie, které je v 70. letech stále aktuální a kterému odpovídá nejvíce Krásnohorská.

2.4.3 Vlastní témata – paralely a rozdíly

Ve sbírkách analyzovaných autorek nalezneme mnoho podobností ať už je to stále aktuální vlastenectví, vracející se však ve sbírkách v již trochu pozměněné podobě, či přírodní reflexivní, intimní lyrika, která má buď tón entuziastický, nebo elegický. Mezi jejich sbírkami však kromě podobností můžeme objevit i jisté rozdíly.

Jak jsme si ukázali výše, Krásnohorské sbírka *Z máje žití* soustřeďuje intimně laděnou lyriku, autorka nejvíce využívá motivů z lidové poezie a vyjadřuje vlastenecké citění. Jak předesílá i název sbírky, básně v ní obsažené jsou naplněné nadějí, radostí z jara, lásky a života. Její sbírka navíc dosáhla značného úspěchu i u soudobých čtenářů, protože se jí dostalo v roce 1874 i druhého vydání a v dalších letech následovaly i třetí (1885) a čtvrté vydání (1920). Krásnohorská ve své sbírce preferuje přírodní reflexivní lyriku bez přílišné subjektivizace, i proto její sbírku recenzenti i čtenáři oceňují. Byť například Jan Neruda si při příležitosti druhého vydání sbírky v roce 1874 všimá toho, že Krásnohorská nevyužívá moderních ženských motivů: „*Moderně ženského, rozervaného není při ní nic. Klidné žití, teplý máj plný květů vypučených ze samého srdce.*“ (Neruda 1874: 1).

Originálnější postupy můžeme nalézt ve sbírce *Pohrobky* Berty Mühlsteinové. Autorka v ní sice propojuje všechna v předchozí části popsaná, konvenční témata, nebojí se však zaměřit na své vlastní city či vyjádřit určitou beznaděj. Z této koncepce se nadto vymykají dvě básně *Fantasie* a *Skutečnost*, které jsou ve vzájemném protikladu, jehož si všimla i dobová kritika. V první jmenované mluvčí básně vyjadřuje sentimentální přání spatřit svého idola v „*onen den, / kde laurem budeš ověnčen.*“ (Mühlsteinová 1872: 54). Dále rozpracovává tuto snovou ideu, v ní si její idol, patrně básník, zasloužil svou činností i prožitou bolestí slávu. Je obklopen davem, ve kterém stojí i mluvčí, která pozoruje to, jak je její básník oceňován společností, zatímco ona z davu odchází neznáma se vzpomínkou na krásné chvíle s ním prožité. Druhá báseň, *Skutečnost*, zobrazuje podobnými slovy celou situaci, nicméně tentokrát se jedná o realitu. Dozvídáme se, že mluvčí básně se účastní pohřbu svého vyvoleného. Ta, stejně jako předchozí básni, stojí v davu a z jeho perspektivy poslouchá, co lidé o jejím idolovi říkají. Oproti *Fantasii* se z promluv neozývají uznalá ocenění jeho tvorby, ale názor na to, že básník mařil svůj čas: „*Ten muž svůj mladý mařil čas / a smrtí svojí zahladil / hořkost, již duši napnil. // On klesl v době krutých muk, / kde v zoufalství hnal srdce tluk, / on nikdy vyšší směr neměl, / jen miloval a písňě pěl.*!“ (tamtéž: 56). Mühlsteinová využívá v obou básních i stejných

slov, mění však celkové vyznění, které je v druhé básni blíže realistickým motivům. Těmto básním se u recenzentů dostalo rozporuplného přijetí. Kritici si cenili *Fantasie* a vesměs odmítli báseň *Skutečnost*. *Skutečnost* dle Háalka „zní velmi tvrdě a skorem i prozaicky a dělá dojem mdloby. [...] *Skutečnost* daleko nestihá *Fantasii* hloubkou a vzletem, není to družka stejnorodá a jest i formálně méně zdařilá.“ (Hálek 1872: 175). Báseň kritizoval také recenzent v deníku *Politik*, dle něho „*Skutečnost* ničí harmonický dojem svým realistickým vyzněním.“ (an. 1872c: 5). Z uvedených recenzí je patrné, že příklánili se Mühlsteinová k realističtějším motivům, ty se kritika zdráhá uznat, ale naleznou se i výjimky. Tak například v recenzi ve *Slovanu*, můžeme shledat, že dle recenzenta obě básně, jak *Fantasie*, tak *Skutečnost* „působí hluboký dojem a cit, jímž obě vyznívají je souzvuk, motivy zde leží v pohmutkách.“ (H. [?] 1872b: 263). Jak vidíme i realistickým motivům se pomalu dostává kritického uznání, jeho recenze je však tímto ojedinělá.

Specifický okruh básní, blízkých realismu, nalezneme i ve sbírce Dvořákové-Mráčkové. Ta se sice ve svých *Chudobkách* nejvíce věnovala intimně laděné lyrice, ale do své sbírky zapojila i témata mateřské lásky a přechodu panny v matku. Právě u posledních dvou jmenovaných se zabývá skutečnou životní situací, konkrétní sociální rolí ženy. Sňatek se Dvořákové-Mráčkové jeví pesimisticky, jak v básni *Nuž – strojte mne*, v níž přirovnává sňatek ke smrti, tak i – v o něco jemnější – básni *Zapadalo slunko*. V této básni si dívka musí vzít někoho, koho nemiluje: „*Zapadalo slunko / za červánky rudé, / že se první láska / nikdy nezabude. // Zapadalo slunko / ve krvavé záři, / že ji zjitra jiný vede ku oltáři.*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 66). I další báseň ze sbírky s názvem *Svatvečer*, pak vyjadřuje situaci dívky, která se má druhý den vdávat: „*Ten vážný úkol žití mého, / co prv tak svůdně skví se zdál, / prost závoje již lákavého / přede mnou v čiré pravdě stál.*“ (tamtéž: 66). V dalších básních pak téma sňatku spojuje autorka s věcí vlastní jen ženě – s mateřstvím a vztahem matky a dcery. V básni *Modlila se...* tak můžeme číst, jak se před svatbou dcery modlí matka „*za svou dceru, / za své dítě. [...] Žehnala mi matička má / s slzou v oku bolnosladkou, / abych byla šťastnou ženou, / abych byla šťastnou – matkou.*“ (tamtéž: 68–69). Mateřství objevíme i v následujících básních: *Mému dítěti* a *Když si tě zřím*, které vyjadřují lásku mluvčí – matky – k malému dítěti. Mateřství se jeví u Dvořákové-Mráčkové jako vlastní zkušenost ženy. Sňatek je autorkou brán jako nebezpečí, proti kterému se autorka vymezuje a naplnění v něm nevidí. O tom snad vypovídá i další báseň *Divné lože*: „*Je to divné lože, / postel naše chladná, /*

poduškou nám země, / a pokrývka žádná. // [...] Jen mé slzy žhavé / ve proudech se valí, / jak by naše chladné lože zahřívaly. // Ba, v divném to loži / spočíváme spolu, / já v náruči mého / zoufalého bolu.“ (tamtéž: 74). Usuzujeme, že v básni autorka zřejmě zobrazuje nespokojenost v manželství a vyjadřuje, byť jen v náznacích, i neuspokojení a chlad. Báseň zařadila Dvořáková-Mráčková hned za optimističtější básně *Mému dítěti* a *Když si tě zřím*, vytvořila tak kontrast smutku v manželství a radosti z lásky k dětem. Autorka zde pojímá manželství jako situaci, kdy je ženě vymezen prostor především v domácnosti, bez času a možností na vlastní seberozvoj (jak víme z jejích dopisů, to sama po provdání zažívala). Naplnění ženina života po sňatku pak přichází až díky mateřství a prostřednictvím lásky k dětem.⁴⁰ Evidentně tak Dvořáková-Mráčkové ve své sbírce zpracovává realistické motivy, které hodnotíme jako originální a unikátní, nenalezneme je u žádné jiné autorky z námi analyzovaných. Ovšem například Hálek tato témata nehodnotil kladně: „*Jsou to výlevy mladého života, děvčete, nevěsty a ženy aj jak se nám po přečtení jich zdá, života velice nešťastného. A tím bychom byli zároveň u jisté vady, která pro další produktivnost této dámy mohla by býti vadou snad i ostudnou. Jest to totiž přílišná subjektivnost, přílišné oddávání se vlastním názorům, v případě tomto neblahým.*“ (Hálek 1871: 159). Zdá se, že Hálkovi se nelíbila přílišná subjektivita, ale problém mohl spatřovat i v tom, že autorka se staví proti manželství.

Ve sbírce Mühlsteinové se také v některých verších básní uplatňuje opěvování exotických dálek a vůbec dekorativní využívání cizokrajných prvků, které patřily do repertoáru parnasistní poezie. Tak například již výše rozebíraná báseň *Ptáčkům*, která má ke konci vlastenecké vyznění a oslavuje tvorbu poezie, ve verších předtím míří v dálky „[...] *Řekněte mi, tažní ptáci, / co zpíváte v cizím kraji, / kde se palma štíhle vznáší, / s lotosy kde vlny hrají. // Kde po dívce mladý Hindu / zrak ve dálnou dál upírá*

⁴⁰ Tématu mateřství se dotýká i Eliška Krásnohorská, avšak v rámci nesubjektivní balady *Právo matky*. Krásnohorská v ní zobrazuje, jak se kníže Spytihněv chystá na válečné pole, se svou jízdou je pak zastaven vdovou s malým dítětem, která ho prosí, aby po smrti manžela nebyly ženy zbaveny svého práva vychovávat i nadále své syny: „*bez podpory vdova jest opuštěná, / a zbavena práva samotná žena. // Muž urputný týrá bezbranné ženství / a drže mi vtírá poručenství; / chce zástupcem slout mému synáčku, / a vyháni matku co žebračku!*“ (Krásnohorská 1872: 146–147). Kníže její přání vyslyší a slíbí, že sám bude poručníkem dítěte, až se vrátí z války, navíc si cení činnosti ženy: „*Duch tvůj budiž silným; až srdce ti věstí, / že pracuješ o děcka – člověka štěstí!*“ (tamtéž: 149). Krásnohorská pak v této básni vyzdvihuje i roli ženy – matky, zároveň jako kdyby s tím upozorňovala i na situaci, která byla ženám taktéž vlastní, po smrti manžela vzhledem k nemožnostem vzdělání se, často ženy přicházely o finance.

[...]“ (Mühlsteinová 1872: 5). V další Mühlsteinové básni *Sirotek* je exotický prvek spojen se smrtí matky a touze po smrti: „*Moje matko, moje milá máti, / je Ti v hrobě spokojeně spáti? [...] Zjeve milý, plný vnaď a vděků, [...] jen mne uspi na vždy svým dechem, – / cypřiš šumí, – má mi býti echem?*“ (Mühlsteinová 1872: 48).

Exotické prvky zpracovává v jedné své básni *Cigánka* i Dvořáková-Mráčková, zde si mluvčí básně přeje být cigánkou, aby byla svobodná. V básni se uplatňuje romantické vidění člověka sice z okraje společnosti, avšak žijícího zcela svobodně v přírodě: „*ve blahé svobodě volno mi žít; bytem mi přírody velebný chrám, krovem ten blankytu vznešený stan [...]*“ (Dvořáková-Mráčková 1872: 9). Původ cikánů je zasazen do tajemných egyptských dálek: „*Tam, v půli slunko kde svůj staví běh, / Nylu proud bujný svůj kde vlašá břeh, / staveb se ohromných k nebi pne výš – tamo mých praotců bývala říš; / na jejich šarlat se ramenou stkvěl, a vínek královský kolem jich čel.*“ (tamtéž: 10). Tato báseň je však v rámci její sbírky výjimkou.

Uvedené prvky autorky propojují s přetrvávajícími romantickými či elegickými motivy, exotická krajina/ přírodní kulisa odpovídá vnitřnímu stavu lyrického subjektu (básnířky, sirotka a cikánky). Jak upozorňuje Dalibor Tureček v knize *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu* (2015): „*Parnasismus můžeme vnímat jako jedno ze tří klíčových paradigmat literatury 19. století (vedle romantiky a realismu), nikoli nevýznamně přesahující i do století následujícího. 2. Parnasistní tvorba v českém kontextu znamenala modifikaci různých typů romantismu, estetizující přehodnocení řady velmi produktivních a populárních motivických okruhů (exotika, středověk). 3. Zároveň parnasismus přinesl expanzi dekorativně popisných motivických celků (zejména ženské nudy) a senzualistické zalíbení v detailu.*“ (Haman – Tureček 2015: 165). Autorky v předvedených básni sice opěvují exotické dálky, ale mísí tyto motivy s romantickými – naplňují tak zejména bod dva z Turečkovy teze. Zdá se, že autorky, Dvořáková-Mráčková a Mühlsteinová si mohly být vědomy postupného parnasistního směřování literatury, které bylo později typické pro poezii Vrchlického či Zeyera. Parnasistní slovník, tedy dekorativní popisy celků, nudy, drahých látek či zlata a diamantů, však ve svých sbírkách ani Mühlsteinová ani Dvořáková-Mráčková neovládají. Autorky se také tolik nezaobírají smyslností či říší krásy, které jsou pro parnasismus typické. Parnasistní příslušnost autorek by naopak potvrzovala jejich společná účast na almanachu *Ruch*, jehož přispěvatelé „*se vyznačovali národně uvědomělou a emancipačně angažovanou tvorbou [...]*“ (Haman 2010: 216–217). Svě

básně, včetně těch zahrnujících vlastenecká témata pak podle soudu recenzentů zpracovávaly i dokonale vytríbeným jazykem a básnickou formou (viz dále), které patřily mezi základní požadavky parnasistního básnictví (podrobněji viz další kapitola). Vztah autorek k parnasismu je otázkou k diskusi, pokud ale „*parnasismus netvořil vnitřně zcela jednotný směr, uskutečňoval se v řadě modifikací, konstelací, zpravidla v kontaktu s jinými literárními diskurzy; lze tedy hovořit o parnasistním jádru produkce a dále o široké zóně, v níž se případ od případu uplatňovaly různé parnasistní prvky*“ (Haman – Tureček 2015: 165), můžeme o něm uvažovat.

Geisslová své *Immortelly* uveřejnila o několik let později než výše uvedené autorky, i přesto, v nich můžeme nalézt shodná témata, ať už je to vlastenectví či přírodní, intimní lyrika. Svými verši se Geisslová nejintenzivněji z analyzovaných autorek dotýká individuálních, intimně laděných úvah nad smrtí jako takovou. Zejména ve druhé části své sbírky, v *Květech z matčina hrobu*, vyjadřuje bolest nad smrtí matky a uvažuje o svém vztahu k ní (). Výmluvné jsou již názvy básní: *Ó matko, matko! šílím snad; Matičko, milá matičko; Matičko má, matičko; Jak dávno tomu, matičko; Matička mi děla ve smu* atd. Samotný motiv smrti matky se ovšem vyskytoval i u ostatních autorek, básně Geisslové však promlouvají velmi zaujatě o osobní lásce k matce, o vlastním žalu nad jejím skonem: „*Jak dávno tomu, matičko: co poslední svůj spánek sníš, / a myslím, že to vše je snem, / že snad se ještě probudíš. [...] Mně dosud těžko uvěřit, / že v zemi lužko dali ti, / já želim tebe den co den / a neoželím do smrti.*“ (Geisslová 1879: 22). Na rozdíl od předchozích dvou autorek se tedy Geisslová soustředí na reflexivní lyriku a její možnosti, nepokouší se uplatnit realistický či parnasistní model poezie, tedy nepřijímá a neosvojuje si rozličné podněty, ale pracuje na své osobité poetice. Snad i proto k ní doboví recenzenti nebyli příliš vlídní. Shrnutí toho, jak dobová kritika posuzovala její poezii, nám poskytuje recenze v *Ženských listech*, jejíž autor přímo podotýká, že: „[...] *Immortelly* byly snad někde méně optimisticky posouzeny, než se jindy prvotinám našich pěvců stává. Ano jedna výčitka činěna vesměs těmto prvým květům naší mladé poetky: *vytknuta jim jejich temná barvitost, jejich naskrze chmurná, někde beznadějná nálada, jejich bolestný, někdy až příkrý pesimismus.* [...]“ zároveň zdůvodňuje, že důvodem bylo „*tklivé truchlení, jež se stalo jeho původem [důvodem byly i] bol o zesnulou matku, osiřelá mladost a samota.*“ (an. 1880e: 23). Recenzent pak klade otázku, zda se Geisslová „*povznese [...] nad osobní bol k vznešeným úkolům básníka, dospěje-li k smírnému velebnému rozřešení dissonancí,*“ (tamtéž). Dle něho je to možné pokud autorka „*uvolní let ducha svého*

nadšením pro zjevy velebné a krásné, v nichž příroda i člověk dovršují nejlepší své úsilí, a jichžto vzněcujícím pochopením rozptýlí se těsné chmury, v jichžto kruh perut' poesie její poutána.“ (tamtéž). Tedy, pokud se Geisslová namísto své vlastní subjektivně zaměřené poetiky bude věnovat konvenčnějším, méně vypjatým tématům.

Se svými prvními sbírkami tak spisovatelky stály někde na pomezí mezi doznívajícím vlasteneckým romantismem a dalšími inspiracemi, vycházejícími od autorů publikující před nimi i souběžně s nimi. Nalezneme u nich jisté parnasistní náznaky. Byly si vědomy i realistického módu dobové poezie, který byl v české literatuře spjat především s Janem Nerudou. Nicméně tyto nerudovské inspirace podle našeho soudu nevyužily zdaleka tak podstatně jako reflexivní lyriku Hálkova typu, kterou různě modifikovaly. Svým zaměřením tak jejich sbírky odpovídají tendenčním proměnám literatury sedmdesátých let: „*od sedmdesátých let se česká literatura ocitla v silovém poli hned několika literárních diskurzů, přičemž v sobě samozřejmě jako produktivní možnost dále nesla všechny dosavadní podoby, ustálené právě od počátků obrození. Parnasistní typ literatury se tak ocital v mnohočetné a vnitřně složitější síti vzájemných relací a toto různohlasí bylo vnímáno jako specifická charakteristika již současníky: [...]*“ (Haman – Tureček 2015: 130).

Sbírky autorek Dvořákové-Mráčková a Mühlsteinové se jeví značně eklekticky. Autorky spojují různé motivy a přijímají ty prvky a postupy, které se jim zdály být nejlepší, vhodné a prakticky použitelné pro jejich poezii, lze říci, že své sbírky nevystavěly na vlastním originálním přístupu, ani pevné poetické koncepci. V některých (výše pospaných) momentech se však pokusily i o jisté umělecké inovace, ale v dalších básních se k nim už nepřiklonily. Naopak Krásnohorská dodržovala jasně stanovenou koncepci optimistické linie přírodní lyriky, za níž si vysloužila i chválu kritiků. Její lyrika však ve své době byla již zavedenou konvencí. Geisslové si vytvořila vlastní subjektivní elegický styl v rámci možných produktivních modelů dobové poezie, který byl ovšem značně kritizován.

2.5 Kritický ohlas, literární rádci: Neruda a Hálek

V předchozí části jsme využili některé úryvky z recenzí, v nichž se doboví kritici dotýkali především témat zpracovaných v básních. Jejich soudy nám sloužily i jako shrnutí pro témata obsažená ve sbírkách. Básnická tvorba autorek 70. let 19. století byla celkově recenzenty vítaná, spisovatelky se, dle hodnocení recenzentů, svými prvními sbírkami podílely na utváření české literatury. Častokrát byly jejich sbírky dávány do vzájemných souvislostí. Počet recenzí byl poměrně značný, některé recenze byly i velmi rozsáhlé (soupis dohledaných recenzí uvádíme v příloze práce).

Krásnohorská se kritikům zdála být nejpříkladnější poetkou, na uvedení její první sbírky reagovali recenzenti značně pozitivně. K její sbírce jsme objevili celkem 6 recenzí, dvě v *Národních listech*, jednu ve *Světozoru*, dále pak po jedné v *Lumíru*, *Květech*, a v *Moravské Orlici*. Většina recenzentů sbírku pochvalně přijímá, najdou se však i tací, kteří Krásnohorské určité věci vyčítají, například Neruda.

Dvořáková-Mráčková se pak se svými *Chudobkami* rovněž recenzentům jeví jako nadějný talent pro budoucí české básnictví, i když jí byla některá témata vyčítána, jak jsme ukázali, jednalo se o ty realisticky a elegicky zaměřené. Celkem jsme na sbírku *Chudobky* našli 11 malých i větších recenzí, a to například v *Moravské orlici*, *Budivoji*, *Květech*, *Podřipanu* či *Světozoru*, mimo jiné jednu z těch pochvalných věnovala *Chudobkám* i Berta Mühlsteinová v *Ženských listech*.

Sbírku Mühlsteinové přijala literární kritika stejně jako sbírky Krásnohorské a Dvořákové-Mráčkové velice pozitivně, o čemž může svědčit i 6 větších recenzí. Jejich *Pohrobků* si povšimli v *Ladě*, *Květech*, *Národních listech*, *Věštíku bibliografickém* a německém periodiku *Politik*. Podrobněji jsme se recepcí její sbírky zabývali také v bakalářské práci (srov. Kliková 2018).

Sbírce Geisslové se dostalo nejvíce rozporuplného přijetí. Jak jsme ukázali v předchozí části, pro její přílišnou subjektivitu a bolestný tón soudobí recenzenti nenacházeli příliš pochopení.⁴¹ Ačkoliv i její sbírka byla recenzenty vítaná jako součást ženské poezie. Recenzí na *Immortelly* jsme objevili 7. Na její sbírku reagoval Jan Neruda v *Národních listech*, další recenze můžeme objevit v *Květech*, *Pražském denníku* či opět ve *Světozoru* ad.

⁴¹ Jak jsme uvedli v biografii autorky, velký podíl na jejím „znovuobjevení“ měl podíl Ivan Slavík.

Kritici si celkově přes pozitivní přijetí sbírek, uvědomovali i rozdílné kvality jednotlivých básní obsažených ve sbírkách, neváhali na tento fakt upozornit, tak činil například Neruda u zhodnocení básní Geisslové a Krásnohorské (srov. Neruda 1911: 382 a Neruda 1965: 433).

Z dosavadního provedeného výzkumu recenzí vyplývá, že kromě jednotlivých témat sbírek a účasti autorek na české literatuře, byla oceňována zejména forma básní, důraz byl kladen na rýmy i lexikální stránku veršů. Na formu dbal především Vítězslav Hálek, v jeho recenzích ke sbírkám *Pohrobky* a *Chudobky* nejenže klade důraz na formální ztvárnění, blíže rozebírá i jednotlivé verše z básní, autorkám také případně radí a upozorňuje: „*Necht' nikdo nepodceňuje při umění formu*“ ([Hálek?] 1872: 175). Formy básní si všímá okrajově i Ferdinand Schulz u básní Krásnohorské, které jsou dle něho „*umělecky dokonalé*“. (Schulz 1870: 1) I o pár let později se stále zdá být pro recenzenty forma básní důležitá, což potvrzují recenze vyšlé ke sbírce Geisslové. Zhodnocení z hlediska formy nalezneme například ve *Světozoru*: „*Forma a jazyk vynikají dokonalou vytříbeností*.“ (an. 1880d: 610).

Recenzenti tak zároveň s důrazem na formální vytříbenost sbírek kladou důraz i na reprezentativnost české literatury, ta musí splňovat předpoklady kvality. Jak víme z předchozí části, autorky Dvořáková-Mráčková, Krásnohorská i Mühlsteinová se podílely svou účastí na almanachu *Ruch* a zařadili se tak ke generaci ruchovců. Příslušnost Geisslové ke stejnému směřování jako básnířky, pak může dokazovat například recenze obsažená v *Ženských listech*, recenzent zde odkazuje na poezii a formální stránku „mladé školy“, tu vnímáme jako označení právě pro tuto generaci: „*Rozmanitosti, pečlivosti a při tom plnou volnosti a lehkosti formy vyrovná se naše pěvkyně docela oné mladé škole v básnictvím našem, které těžíc ze skvělých vzorů, vstoupila v život s jemně vypracovanou formální vytříbeností*.“ (an. 1880e: 28).

Sbírkky autorek pak dodržováním požadavků na dokonalost formy odpovídají dobovému parnasistnímu směřování dobové literatury, která „*kromě reprezentativní pozice této poezie vyžadovala tvarovou kázeň. Představitelé usilovali o formální vytříbenost svých veršů*“. [parnasisté] *sami hovořili s pýchou o vlastním přínosu k vytříbení formy*.“ (Haman 2015: 23–24).

Dalším z témat, které se v recenzích často objevuje, je odkaz na ženské psaní, kromě toho, že autoři považují emancipaci za již dokončenou, a tudíž, jak jsme ukázali i v jedné z recenzí v předchozí části, nemusí být vůči autorkám již ohleduplní.

V hodnocení sbírek ale můžeme nalézt i určité kulturní a genderové stereotypy. Tak například Hálek vyjadřuje, že Mühlsteinová „*vystupuje po žensku skromně*“ (Hálek 1872: 175). Toho samého si povšiml i recenzent v *Národních listech* dle něho Mühlsteinová „*vystupuje jaksi s ostychem. Vidíme ostyech ten na neobjemnosti knížečky, na výboru dosti přísném, ano i na obsahu jednotlivých básniček.*“ (an. 1872a: 1). Můžeme tak jen usuzovat, nakolik byla autokritika Mühlsteinové přítomna při výběru jejích básní.⁴² Jak jsme také ukázali, Dvořákovou-Mráčkovou pak Hálek hodnotí z hlediska její individuálnosti, ale vyčítá jí přílišnou subjektivnost zřejmě i protože se v některých básních staví kriticky vůči manželství. Mühlsteinová v kritickém článku pro *Ženské listy*, který uveřejnila v roce 1871, na Hála jistým způsobem reaguje, když vystihuje situaci ženských spisovatelek. Ve své úvaze porovnává dramatickou umělkyni a spisovatelku s tím, že spisovatelka se musí více snažit, aby byla její tvorba uznána, tak například zmiňuje, že „*spisovatelce však se nedostalo jiného vzdělání, než dívkám ostatním [...] jí nikdo není učitelem, jí nedává nikdo upřímné a přátelské rady a stane-li se, že si jí kritika všimá, zmiňujíc se o méně zdařilých místech jejího díla, tu děje se to začasť i způsobem dosti nešetrným.*“ (Mühlsteinová 1871: 25). Zároveň s tím také upozorňuje na to, že „*Při každé příležitosti dovolává se veřejnost obětivé, vlastenecké mysli spisovatelky a počítá na ni.*“ (tamtéž: 26). A také, že: „*Běda však dívce básniřce, která davši se svěsti provoláním, osmělí se podati plod ducha svého ve sbírku, jež sestavuje k šlechetnému jakémus účeli, je-li to práce začátečnická!!...*“ (tamtéž). Jak však vyplývá z našeho výzkumu, kritici si sbírek žen cenili, navíc v článku se Mühlsteinová dotýká spíše příkladů autorek ze zahraničí. Avšak v závěru neváhá všeobecně připomenout, že „*[t]am, kde spisovatelka stojí nedostižitelná, hledí dotknouti se jí co ženy.*“ (tamtéž).

Většina recenzentů si pak u ženských autorek cení především originality myšlenek daných básní. Tak například v Nerudově kritickém zhodnocení almanachu *Ruch* se dočteme, že „*[...] Eliška Krásnohorská, [...] jest vždy svoje a vždy unášející*“ (Neruda 1961: 48). Další recenzent si také například u Mühlsteinové všimá inspirace jejích básní, upozorňuje na to, že její básně sice někdy připomínají Heineho: „*‘Odpověď’ a ‚Šedivý vlas’ upomínají nás obě dikcí svou, první pak zvláště postupem myšlenek, druhá pointováním na Heineho, nejsou však nikterak holá nápodobení, nýbrž zdařilé výplody*

⁴² Svou básnickou tvorbu diskutovala Mühlsteinová s přáteli, Šubertem i Karolinou Světlou, o tom více Kliková 2018: 42–43.

podobného, však vlastního naladění.“ ([H?] 1872b: 264). Neváhá ale upozornit na to, že další báseň sbírky *Lidumil*: „*není ani formou ani myšlenkou nový, provedení jest slabé.*“ (tamtéž: 249). Tuto báseň doporučoval ze sbírky vynechat také Šubert, který, jak jsme již zmínili v části věnované Mühlsteinové, autorce poskytoval rady před vydáním sbírky: „*vynechal bych, kdyby to byly básně mé, tyto: Na jaře (I.), Kdybych byla mužem*⁴³, *Lidumil (upomíná příliš na Čelakovského).*“ (Šubert 1872). Mühlsteinová tak ale v případě básně *Lidumil* neučinila. Považujeme za důležité doplnit také to, že recenzenti naopak ve sbírkách nespátřují podobnosti k básním Hálek či k těm Nerudovým, oba, jak jsme ukázali v analýze sbírek, autorky významně inspirovali.

Básnířky by tak dle kritiků měly do poezie přinášet nová témata, nicméně i individualita a originalita autorek má dle nich své meze. Vyčítána jim proto byla přílišná subjektivita, vyjádření bolu a nešťastnosti. To spatřujeme ve výtkách vedených proti některým básním Dvořákové-Mráčkové, Geisslové, tak i vůči Mühlsteinové, které byla také dávana rada „*aby zůstala básnířkou citu, ale vyvarovala se toho příliš se topit ve vlastních bolestech.*“ (an. 1872: 5). Originálnost básnických motivů tak dle recenzentů musí dostát určitých požadavků, mezi něž kromě formální vytríbenosti patří také přírodní lyrika či vlastenectví. Autorky by měly v takovýchto hranicích tvořit, tak radí Hálek i Schulz: „*Eliška Krásnohorská dokazuje nám básnické určení své tím, že opěvá, co na věky zůstane nevyvážitelným zdrojem vši pravé poezie: boha, přírodu a lásku.*“ (Schulz 1870: 1).

Pro kritiky, jako byl Hálek, Zákrejs či Schulz, tedy byla stále důležitá poezie, která oplývala optimismem a lyrickým zaměřením, jakmile si však autorky dovolily vlastní invenci, bylo jim to z hlediska přílišné subjektivity vyčítáno. Jako nejprříkladnější básnířka se jim tak jeví Eliška Krásnohorská, která nejen, že svou formální vytríbeností básní dodržuje recenzenty vnímanou důležitost formálního zpracování, zároveň

⁴³ Tato báseň by stála za analýzu i z hlediska genderovým stereotypům, které v této kapitole zmiňujeme, a na které Mühlsteinová reagovala. Bohužel jsme však žádnou báseň pod tímto názvem neobjevili. Mohlo by se však jednat o báseň *Zvuky srdce* z roku 1863 uveřejněnou v časopise *Lada*. V té se objevují stejná slova a lyrický subjekt – žena – vyjadřuje svou touhu stát se mužem, aby se mohla více účastnit vlasteneckých aktivit: „*Kdybych byla mužem, sílala bych blesky / v srdce těch, co lhostejné tak patří, / kterak jejich bratři věnují své síly / naší vlasti a našemu blahu. / Chtěla bych tu jiskru, co jim v prsou dřímá, / jiskru lásky roznítiti v plamen, / v plamen živý, aby srdce jejich / pro vlast a pro národ plápolalo...*“ (Mühlsteinová 1863: 37). Touha být mužem však vzhledem k emancipačním aktivitám Mühlsteinové i k jejím názorům vyznívá paradoxně (srov. Kliková 2018: 22).

zpracovává témata od nich vyžadovaná, tedy básně věnující se přírodě, jaru a optimismu. Jediný, kdo si povšiml nedostatků a zřejmě i neaktuálnosti její poezie byl Jan Neruda, který upozorňoval, že: „[básnířka] nemá brilliantní extravagance, jakou se vyznamenává německá Ada Christen, je ale brilantní předc; ona nereflakuje chmury lidského života společenského, nebouří proti němu, jenž jí neublížil, ale reflektuje harmonickou tichou přírodu jež je jí lékem vždy hojivým“ (Neruda 1874: 1).

Z celého literárního výzkumu, který jsme provedli, i z analyzovaných sbírek vyplývá, že na podobu poezie autorek, měli nepopíratelný vliv Jan Neruda a Vítězslav Hálek. Ti se s tvorbou autorek setkávali prakticky od začátku. Sbírkou obou autorů, Nerudovo *Hřbitovní kvítí* a Hálkovy *Večerní písně*, se promítly do celkové podoby poezie autorek. Zároveň, jak víme ze životopisů, autory pojilo se spisovatelkami přátelství. Jejich tvorbu pak také „systematicky“ hodnotili.

Oba autoři tvorbu některých spisovatelek reflektovali od samého začátku. Hálek se podílel na vydání prvních veršů Krásnohorské, která se s ním seznámila při příležitosti jednoho bálů u Riegrů⁴⁴, ve stejný čas, poznala Krásnohorská i Karolinu Světlou i ta se zasloužila o uveřejnění její tvorby, když poprosila právě Háleka o zhodnocení veršů začínající spisovatelky a jejich následné otisknutí v *Lumíru*. Jak jsme ukázali dále, Jan Neruda pak působil jako první hodnotitel její sbírky *Z Máje žití* pro vydavatele Dattla, s doporučením, aby sbírku vydal. Hálek se přátelil rovněž s Albinou Dvořákovou-Mráčkovou, jeho poezie autorku inspirovala, zasloužil se také o vydání jejich prvních veršů v *Květech*. Z bibliografického přehledu, který k Dvořákové-Mráčkové přikládáme, je pak patrné její soustavnější publikování právě v tomto periodiku. Hálek nepřímo působil na Mühlsteinovou a Geisslovou, a to, jak jsme ukázali, jako literární inspirace, v jejich poezii se objevují podobné motivy, které však postupně autorky modifikují podle svého. V recenzích na *Pohrobky* a *Chudobky* Hálek působí jako konzervativnější literární kritik, který si v první řadě všiml formální podoby básní, rozebíral i jednotlivé ukázky veršů, z nichž se autorky mohly poučit. Působí tak i jako jejich literární rádce. Jeho přístup nicméně není ojedinělý, podobně reagovali i další recenzenti, například Zákrejs.

⁴⁴ V práci jsme ukázali, že kulturní prostředí literárních salónů a pozdějších spolků, které se z nich v průběhu 19. století postupně vytvořily, pro českou ženskou literaturu jeví jako nesmírně důležité. Právě ve spolecích či schůzkách u vlivných rodin se autorky mohly dostat do kontaktu, jak s významnými českými spisovateli, tak se mohly seznámit i mezi sebou, v neposlední řadě pak spolky využívaly i pro rozvoj emancipační činnosti, například působily v Náprstkově *Americkém klubu dam*.

V druhé řadě si Hálek cenil témat v duchu přírodní, intimní lyriky, která ho oslovovala. Vlastní subjektivismus nebo pesimistické naladění či realistické motivy básní nepovažoval za vhodné pro podobu české poezie 70. let.

Neruda se oproti němu jeví jako pokrokovější a údernější kritik i literární rádce. Nejenže, jak jsme zmínili, působil svým vlivem na vydání sbírky Krásnohorské, ale kriticky hodnotil i tvorbu ostatních spisovatelek. V neposlední řadě pak jeho vlastní tvorba námi zkoumaným autorkám sloužila jako inspirace. Nerudu s autorkami pojilo taktéž přátelství, zejména s Mühlsteinovou: „*Špecinger uvedl jejich vztah takto: „Jan Neruda ctil Bertu Mühlsteinovou a vždycky ji bral v ochramu. Plně si také vážil jejího díla. Značnou roli tu ovšem hrály jeho časté návštěvy u Mühlsteinových, kdy se dokonce dvořil nejmladší dceři Miladě.*“ (Špecinger 1984: 75)“ (Kliková 2018: 13).

Soudě dle provedeného výzkumu se Nerudovi jevila jako nejlepší ženská básnířka německá poetka a herečka Ada Christen. Podobu její poezie chtěl zřejmě přivést i do české literatury. Mühlsteinovou osobně seznámil s Christen, která chtěla napsat její životopis a překládala její verše. Není jasné, zda Christen osobně seznámil i s Eliškou Krásnohorskou, již také německou básnířku kladl za vzor. Ada Christen se mu zřejmě jevila jako příkladná moderní autorka: „*V novější německé literatuře vynikla náhle básnířka Ada Christenova, jejíž básně rovnají se plodům Heinovým [...], a která píše duchaplným způsobem.*“ (Neruda 1961: 239). Zrekonstruovat, jak osobní vztahy spisovatelů k nám vybraným autorkám, tak i jejich vzájemné působení na jejich tvorbu by bylo jistě přínosné a stálo by za bližší prozkoumání⁴⁵, které by však překračovalo rozsah naší práce, proto zde uvádíme jen základní informace vyplývající pro náš výzkum z předchozích kapitol.

Hodnocení recenzentů i působení literárních rádců se jeví jako důležité vzhledem k tomu, že právě oni mohli svou aktivitou dále motivovat i další ženy spisovatelky pro jejich básnickou tvorbu a zároveň s tím mít vliv na podobu jejich budoucí poetické tvorby. V jejich hodnocení a v předložených recepcích poezie tak můžeme spatřit a popsat i jakýsi pomyslný „návod“ pro spisovatelky, pokud by se chtěly stát „moderní“ a „ideální“ českou básnířkou. „Ideální“ česká básnířka by měla dodržovat formální stránku básní, měla by umět správně veršovat a používat vhodné rýmy, čímž by se podílela na

⁴⁵ Zajímavé informace můžeme objevit například v osobních fondech autorek v PNP, zejména v části jejich korespondence.

reprezentativní podobě české poezie a literatury. Dále by měla předkládat „aktuální“ témata, tedy oslavovat přírodu, lásku, v neposlední řadě také část básní věnovat vlasteneckým motivům. V básních by pro to měla výhradně užívat intimní lyriku. V žádném případě by taková ideální básnířka neměla z těchto nastavených vybočovat. Intimní a přírodní lyriku nesubjektivizovat ani ji nějak modifikovat elegickým a melancholickým vyzněním či předkládat prvky realistické. Zároveň s tím by však měla básnířka pět o motivech „moderních“ a měla by být dle Nerudy „úderná“.

Závěr

Literárněvědný výzkum orientovaný na básnickou tvorbu 70. let 19. století autorek Dvořákové-Mráčkové, Geisslové, Krásnohorské a Mühlsteinové poskytl širší vhled nejen na pozici žen v literatuře, která se během 2. poloviny 19. století proměnila, ale především dokázal, že básnická tvorba těchto autorek byla značně rozsáhlá. Vrcholem tvorby spisovatelek aktivních v 70. letech 19. století bylo uveřejnění jejich básnických sbírek, které jsme analyzovali z hlediska literárního i vzhledem k jejich dobové recepci. Dokázali jsme, že básnická činnost výše uvedených autorek byla kriticky značně reflektovanou záležitostí. Náš výzkum potvrdil předpoklad, že literární aktivity spisovatelek v 70. letech 19. století byly jejich mužskými protějšky nejen vítané a přijímané, ale na spisovatelky bylo pohlíženo i jako na naději české literatury (zároveň s tím se i autorky v tvorbě navzájem podporovaly). Svou pozici v literatuře ženy již v těchto letech nemusely obhajovat, ale tím pádem jejich poezie musela dostat určitým kritickým požadavkům.

Soudobí literární kritici společně s literárními rádci autorek, Nerudou a Hálkem, do hodnocení sbírek projektovali svou vlastní představu „ideální“, „moderní“ české básničky. Recenzenti po „moderních“ „ideálních“ českých básničkách vyžadovali především tvorbu intimní přírodní lyriky, a to v myšlenkově odlehčeném, entuziastickém a optimistickém vyznění. Částečně oceňovali i konvenční produkci v duchu vlastenecko-romantické poezie, kterou však vnímali jako nedílnou, předpokládanou součást tvorby, a proto ji nijak rozsáhle nerozebírali. Z těchto nastavených požadavků autorky neměly vybočovat. Autorkám, které toto schéma nedodržely a přišly s vlastní „elegickou“ či „realistickou“ invencí, jmenovitě Geisslová a Mühlsteinová, byly takové „pokusy“ vyčítány. Požadavky recenzentů na „ideální“ českou básničku se týkaly také formální stránky veršů. Akcent kritiky na jejich formální vytříbenost odpovídá soudobému parnasistnímu proudu literatury. Která ze jmenovaných autorek tedy reprezentovala z pohledu dobových kritiků „ideální“ českou básničku 70. let 19. století?

Výše uvedeným kritickým požadavkům dostála nejvíce Eliška Krásnohorská se sbírkou *Z máje žití* (1870). V básních zde obsažených nenalezneme žádné vybočení z nastaveného optimistického schématu přírodní intimní lyriky, ani inovaci vlasteneckých motivů. Kritici vůči její sbírce neshledávají takřka žádné výtky. Krásnohorská dostala i požadavku na formální vytříbenost veršů. Z těchto důvodů bychom ji mohli považovat za „ideální českou básničku“ 70. let 19. století. O dobovém úspěchu její první sbírky nejen u kritiky, ale i u čtenářů, pak může svědčit i to, že se i

v pozdějších letech objevují její opakovaná vydání (1874, 1885, 1920). Ideálnost Krásnohorské však narušuje kritika významné dobové autority. Pocházela od Jana Nerudy, jemuž se autorka jevila jako „neaktuální“, nenaplňovala jeho představu „moderní básničky“, za kterou považoval třeba německou básničku Adu Christen.⁴⁶ Oproti následujícím autorkám si Krásnohorská dodržovala jasnou koncepci entuziastické linie přírodní lyriky, za níž si vysloužila i chválu kritiků. Takový konvenční přístup byl však v té době již zavedený.

Ostatní autorky byly hodnoceny méně „ideálně“, neboť do požadovaného rámce intimní lyriky vnášely vlastní invenci i zvláštní motivy, tradiční látky modifikovaly a častokrát subjektivizovaly. Albína Dvořáková-Mráčková se sbírkou *Chudobky* (1872), dle nás, vynikla především kritickým pohledem na osud ženy, která se musí provdat. Jak víme, právě toto téma jí ale bylo vyčítáno a bylo vnímáno jako kontroverzní. Nicméně další básně (předně ty ve formě intimní, přírodní lyriky) obsažené v její sbírce nároky recenzentů plnily, a za to byla i oceňována. Berta Mühlsteinová ve své tvorbě a v básnické sbírce *Pohrobky* (1872) byla nejvíce rozptýlena mezi různými dobovými literárními modely: intimní, přírodní lyriku entuziastického i elegického vyznění mísila s básněmi zpracovávajícími realistické motivy i s motivy parnasismu, který však naplňovala právě jen z hlediska motivického, kupříkladu typický parnasistní slovník ve své sbírce zcela nevyužila. Výrazné výhrady kritici vznášeli vůči realistickému typu básní či k elegickým motivům její poezie. Sbírkou Dvořákové-Mráčkové a Mühlsteinové se také jeví značně eklekticky, obě básničky v nich mísily různorodé motivy, byť protichůdné, jež jim vyhovovaly. To však vedlo k tomu, že i přes své vlastní pokusy o inovaci, své sbírky nevystavěly na originálnějším přístupu a nevytvořily ani svou vlastní pevnou poetickou koncepci. Nejméně „ideální“ básničkou se kritikům jevila Irma Geisslová, k její sbírce *Immortelly* (1879) jimi bylo směřováno nejvíce výčitek, a to kvůli příliš bolestnému

⁴⁶ Konvenčnost přisuzuje básním autorky i většina následných odborných publikací a životopisných studií, literárním badatelům se vesměs jako zajímavější jeví Krásnohorské vlastní kritická či emancipační činnost. Její básnická tvorba stojí v pozadí. Nicméně účast Krásnohorské na podobě českého básnictví 70. a 80. let je zřejmá a její kritická činnost z pozdějších let může být hodnocena i jako formativní: „*stala mluvčím ruchovců, v řadě článků prosazovala typ poezie rétorické, demokraticky a národně orientované. Při formulování těchto požadavků hovořila Krásnohorská o realismu. Nebyl to však realismus, jak chápe dnešní literární historie, nýbrž tzv. ‚ideální realismus‘ požadující od umění především zaměření k ideálu, a to k ideálu svobodné, demokratické národní společnosti*“ (Haman 2010: 218).

naladění jejích básní, pozitivně zohledňovány byla jen jejich formální kvalita nebo přírodní motivy, pokud nebyly elegické. Naše analýza potvrdila, že ve svých básních dosáhla Geisslová značné modifikace a inovace stávajících konvenčních témat. Tyto inovace, dle nás, spočívají v subjektivizaci témat i ve využívání elegických motivů.⁴⁷ Geisslová s nimi vytvořila vlastní subjektivní elegický styl, ten jí ovšem byl vyčítán.

Na závěr je důležité připomenout, že všechny autorky naplňovaly do jisté míry soudobou představu o „moderní“ a „ideální“ české básnířce, některá méně, některá více. Okruh spisovatelek můžeme také považovat za kompaktní skupinu vzhledem k tomu, že se ve sbírkách shodují ve zpracování některých témat, každá z nich však přináší svůj vlastní přístup k poezii.⁴⁸ Všechny autorky něčím přispěly, něčím nikoliv, pro tvorbu Mühlsteinové a Dvořákové-Mráčkové je příznačný eklekticismus, jen Krásnohorská měla koncentrovanější, méně rozptýlenou koncepci, a i když Geisslová něčím vybočovala i její účasti na literatuře si kritika cenila. Celkový podíl analyzovaných básniček na utváření podoby českého básnictví se z pohledu recenzentů jeví jako nepopiratelný a vítaný. Jmenované básnířky byly zjevně ke své činnosti motivovány. Spisovatelky totiž uveřejněním svých sbírek naplnily touhu po „ženské poetice české“. Jejich sbírky byly vnímané jako kulturně- reprezentativní část dobové tvorby. Společně s nimi autorky utvářely představu „ideální české básnířky“. Doboví recenzenti tak měli v případě součinnosti ženy na literatuře s čím zacházet, mohli konečně mluvit i o ženách v literatuře, aplikovat na ně požadavky a zacházet s jejich poezií, což však v důsledku mělo více reprezentativní rozměr než literární.

V neposlední řadě je třeba upozornit, že pojednané spisovatelky nebyly jediné ženy, které se v průběhu 19. století věnovaly básnické činnosti. Za bližší prozkoumání by stály i další básnířky, Marie Čacká, Anna Vlastimila Růžičková, Božena Studničková, nebo Růžená Jesenská, Pavla Maternová, Herma Pilbauerová, poslední čtyři jmenované

⁴⁷ Právě pro tuto inovaci a vlastní pojetí básnických motivů byla Geisslové v 90. letech 20. století literárními historiky, například Ivanem Slavíkem, znovu věnována pozornost a došlo k jejímu „znovuobjevení“ (Slavík ovšem oceňoval zejména její „dekadentně laděné“ básně z pozdějších sbírek).

⁴⁸ Autorky nespojuje jen literární tvorba, ve které nalezneme shodné prvky, pojí je i vzájemné literární kontakty a působení v literárním kruhu kolem Karoliny Světlé a také působení jejich literárních „rádců“ Nerudy a Háalka, kteří na ně přímo a prokazatelně působili. Evidentní také bylo cílené a společně koordinované úsilí těchto spisovatelek o významnější zapojení žen do české básnické produkce, na které kladla důraz i literární kritika.

se na poli české literatury objevovaly v poslední třetině 19. století. Průzkum jejich podílu na tvorbě představy „ideální české básničky“ by však již překračoval rozsah diplomové práce.

PRAMENY:

[H?] 1872a: Pohrobky, rubrika [Feuilleton]. *Slovan*. 1872, 4(18). 248–250, 27/4.

[H?] 1872b: Pohrobky, rubrika [Feuilleton]. *Slovan*. 1872, 4(19). 263–264, 4/5.

[S.?] 1880: Irma Geisslova [...], rubrika [Rozhledy.]. *Květy*. 1880, 2(2). 246, únor.

An. 1858: Večerní písně. *Lumír*. 1858, (48). 1148-1149, 2/12.

An. 1871a: FEUILLETON. Chudobky. *Moravská orlice*. 1871, 9(110). 1, 13/5.

An. 1872a: Literární, rubrika [Feuilleton]. *Národní listy*. 1872, 12(115). 1, 27/4.

An. 1872b: Pohrobky. *Věstník bibliografický*. 1872, 4(5). 113–115, 12/6.

An. 1872c: Pohrobky „nenut sich...“. *Politik*. 1872, 6(105). 5, 16/4.

An. 1873: Oslava památky Josefa Jungmanna v Praze. *Národní listy*. 1873, 13(191). 1–2, 17/7.

An. 1879a: Literatura. Česká, rubrika [Literatura]. *Světobzor: Obrázkový týdeník*. 1879, 13(51). 610, 19/12.

An. 1879b: Nákladem dr. Ed. Grégra [...], rubrika [Literatura česká.]. *Pražský denník*. 1879, 14(282). Příloha *Besídka pro zábavu a poučení* 49, 2, 14/12.

An. 1880a: Irma Geisslova [...], rubrika [Rozhledy.]. *Květy*. 1880, 2(2). 246, únor.

An. 1880b: Slečna Irma Geisslova [...], rubrika [Literatura česká.]. *Pražský denník*. 1880, 14(287). 2, 14/12.

An. 1880c: Immortelly, rubrika [Literatura.]. *Koleda*. 1880, 5(2). 32, 10/1.

An. 1880d: „Immortelly“, rubrika [Literatura česká.]. *Světazor*. 1880, 13(51). 610, 19/3.

An. 1880e: Immortelly. Básně Irmy Geisslovy. *Ženské listy*, 1880, 8(2). 23–24, 1/2.

ČERMÁK, Bohuslav: Berta Mühlsteinová: Literární studie. *Květy*. 1889, svazek 11 (kniha 22), 72–78; 216–224.

D. [DURDÍK, Josef]. „Z máje žití“ Básně Elišky Krásnohorské, rubrika [Literatura a umění]. *Světazor: Obrázkový týdeník*. 1871, 5(4). 42, 27/1.

DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albína: Nuž strojte. *Ruch: almanach omladiny československé*. 1870, 55.

DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albína: Mladá žena, *Květy*. 1868, 3(52). 410, 24/12.

DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albína: *Chudobky*, 1872. Česká elektronická knihovna – Poezie 19. a počátku 20. století (c) 2005, Ústav pro českou literaturu AV ČR.

DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albína: Krásná noc. *Květy*. 1872, 7(7). 51, 15/2.

GEISSLOVÁ, Irma: Bratřím, *Lumír*. 1874, 2(33). 398.

GEISSLOVÁ, Irma: Jarní vzdech, *Lumír*. 1875, 3(20). 237.

GEISSLOVA, Irma: Oběť nadšení. Památce Bohumila Havlasy. *Koleda*. 1878, 3(14). 225, 10/5.

GEISSLOVÁ, Irma: *Imortely*, 1879. Česká elektronická knihovna – Poezie 19. a počátku 20. století (c) 2005, Ústav pro českou literaturu AV ČR.

HÁLEK, Vítězslav: *Večerní písně*. V Praze: Antonín Renn, 1859.

HÁLEK, Vítězslav: *Chudobky*, rubrika [Hlídka literární]. *Květy*. 1871, 6(20). 158, 18/5.

HÁLEK, Vítězslav: Pohrobky, rubrika [Hlídka literární]. *Květy*. 1872, 7(22). 175, 29/5.

HRDINA, Martin: Dobývání nevyslovitelného. *Tvar*. 2014, 11. Dostupné také z: <http://old.itvar.cz/cz/2014/11-2014-geisslova-881.html>.

JANOUŠEK, Josef: Dam, kterých [...]. *Humoristické listy: Archiv českého rozmaru a vtipu*. 1885, 27(16). 126, 17/4.

KOLLÁR, Jan: *Slávy dcera* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011 [cit. 202107-26]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/06/49/slavy_dcera.pdf.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: První dnové jara, *Květy*. 1869, 4(29). 227, 22/7.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: *Z máje žití*, 1871. Česká elektronická knihovna – Poezie 19. a počátku 20. století (c) 2005, Ústav pro českou literaturu AV ČR.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1873. dopis Bertě Mühlsteinové z 2. srpna 1873. LA 117/73/00000. PNP osobní fond Berty Mühlsteinové, inv. č. 1138. Praha.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Tichému geniovi. *Národní listy*. 1873b, 13(83). 2, 26/3.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Hymna Karlova, *Beseda učitelská: Týdeník pro učitele a přátele školství národního*. 1878, 10(48). 565.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Z drobných vzpomínek literárních. *Zlatá Praha*. 1920, 49–50(37). 395.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: *Literární konfese: [Vzpomínky]*. V Blatné: Jihočeské nakladatelství Bratři Řimsové, 1947.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška a KREJČÍ, Karel: *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*. Praha: Československý spisovatel, 1950. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:28a792e0-ad17-11e2-ada5-005056825209>.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Zvuky srdce [báseň], *Lada*. 1863, 3(5). 37, 8/3.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Z České Lípy (Naše poměry – Češky – Lada). *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1864, 4(3). 23, 8/2.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Odpověď; Na jaře, *Ruch: almanach omladiny československé*. 1870, 117–118.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Dramatická umělkyně a spisovatelka. *Ženské listy: měsíční příloha ke Květům* (6). 1871, 2(7). 25–26., červenec.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Na jaře. *Květy*. 1871, 6(28). 219, 13/7.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Ranní pohřeb, *Osvěta*. 1871, 1. 378–379.

MÜHLSTEINOVÁ, Berta: *Pohrobky*, 1872. Česká elektronická knihovna – Poezie 19. a počátku 20. století (c) 2005, Ústav pro českou literaturu AV ČR.

NERUDA, Jan: Immortely. *Kritické spisy Jana Nerudy, VII., č. 2., A–B: Literatura. Kritika a referáty z literatury české. Kritika a referáty: z literatur cizích*. V Praze: F. Topič, 1911, 382.

NERUDA, Jan. *Literatura I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1957.

NERUDA, Jan. *Literatura II*. Praha: Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961.

NERUDA, Jan. *Dopisy III*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.

NERUDA, Jan. *Hřbitovní kvítí* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011 [cit. 2021-07-20]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/00/12/hrbitovni_kviti.pdf

NERUDA, Jan: Z nových kněh, rubrika [Feuilleton]. *Národní listy*. 1874, 14(139). 1, 22/5.

NOSOVSÝ, Karel: Bibliografie Elišky Krásnohorské. *Literární rozhledy*. 1927, 11(4). 206–209, leden.

NOVÁKOVÁ, Teréza 1900a: Albina Dvořáková-Mráčková. Obraz zpola zapomenuté ženy. *Ženský svět: list paní a dívek českých*. 1900, 4(8). 85–86, 20/4.

NOVÁKOVÁ, Teréza 1900b: Albina Dvořáková-Mráčková. Obraz zpola zapomenuté ženy. *Ženský svět: list paní a dívek českých*. 1900, 4(9). 100, 5/5.

NOVÁKOVÁ, Teréza 1900c: Albina Dvořáková-Mráčková. Obraz zpola zapomenuté ženy. *Ženský svět: list paní a dívek českých*. 1900, 4(10). 112, 20/5.

NOVÁKOVÁ, Teréza 1900d: Albina Dvořáková-Mráčková. Obraz zpola zapomenuté ženy. *Ženský svět: list paní a dívek českých*. 1900, 4(11). 123, 5/6.

S. P. [PODLIPSKÁ, Sofie]: Z máje žití, rubrika [Literární úvaha.]. *Květy*. 1870, 5(52). příl. *Ženské listy* 1(7). 30, 29/12.

SCHULZ, Ferdinand: Feuilleton, Z Máje žití. *Národní listy*. 1870, 10(340). 1, 13/12.

ŠPINDLEROVÁ, Marie: Berta Mühlsteinová, její život a literární působení. *Ženské listy* 1888, 16(11–12).

ŠUBERT, František Adolf. 1872. dopis Bertě Mühlsteinové z 27. ledna 1872. PNP osobní fond Berty Mühlsteinové inv. č. 1138. Praha.

XБ[?]: Feuilleton. *Moravská orlice*. 1871, 9(53). 1, 5/3.

ZÁKREJS, František: Literární rozhled. *Osvěta*. List pro rozhled v umění, vědě a politice.
1872, (12). 945–951.

LITERATURA:

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. 335 s. ISBN 978–80–86495–70–5.

BAHENSKÁ, Marie. Spolupráce, nebo rivalita? Vztahy mezi ženskými spolky a jejich představitelkami ve 40.–70. letech 19. století. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, s. 29–51. ISBN 978–80–86712–45–1.

BITTNEROVÁ, Martina. *Utajené životy slavných Češek*. 1. vyd. Ostrava: Pan Nakladatel, 2014, 166 s.

ČIHULA, Josef: Irma Geisslová. Slavnostní řeč, proslovená při odhalení pamětní desky v Jičíně 2. června In. *Sborník musejního spolku v Jičíně*, 1935.

DRAŽNÁ, Helena. Dekadentní tvář Irmy Geisslové. In FEDROVÁ, Stanislava, JEDLIČKOVÁ, Alice, ed.. *Legends a mýty české a slovenské literatury*. Praha, 2008. [online] ©2008 <http://www.ucl.cas.cz/slk/?expand=/2007/sbornik>.

FEDROVÁ, Stanislava, JEDLIČKOVÁ, Alice: *Legends a mýty české a slovenské literatury*. Praha, 2008. [online] ©2008 <http://www.ucl.cas.cz/slk/?expand=/2007/sbornik>.

FISCHEROVÁ, Andrea. Ženská literatura a teorie genderu v první polovině 19. století. In: *Česká literatura v perspektivách genderu: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?): [Praha, 28.6.–3.7.2010]*. 1. vyd. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010. 325 s. ISBN 978–80–85778–72–4.

GEISSLOVÁ, Irma a FABIAN, Petr, ed. *Temno nade mnou: (výbor z díla)*. Vyd. tohoto souboru 1. Praha: Dybbuk, 2014. 75 s.

GEISSLOVÁ, Irma a SLAVÍK, Ivan, ed. *Zraněný pták: výběr z díla 1874–1914*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1978. 189 s. Prostor.

GEISSLOVÁ, Irma, PODLIPSKÁ, Sofie a HRDINA, Martin, ed. *Šeřík a růže: korespondence Irmy Geisslové a Sofie Podlipské 1883–1897*. Vydání 1. Praha: Academia, 2017. 591 stran. Paměť; sv. 86. ISBN 978–80–200–2650–7.

GORBINA HAC, Oleksandra. *Eliška Krásnohorská a její zápas o ženskou emancipaci*. 2010. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav bohemistických studií. Vedoucí práce Bischofová, Jana.

HAMAN, Aleš a Dalibor TUREČEK. *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-255-9.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., revidované vydání. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2010.

HANUŠ, Josef a kol. *Literatura česká devatenáctého století: od josefinského obrození až po českou modernu*, Svazek 3, Díl 2. Praha: Jan Laichter, 1912.

HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Vyd. 1. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. 402 s. Mnemosyne; sv. 1. ISBN 978–80–7308–282–6.

HOFMANOVÁ, Jana. *Irma Geisslová: básnický objev naší doby*. Jičín: Městská knihovna Jičín, 2005. 53 s.

HOLUB, Dalibor (autor hesla). *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

HOLUB, Dalibor (autor hesla). OPELÍK, Jiří, FORST, Vladimír a MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985.

HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999.

KLIKOVÁ, Marie. *Intimní lyrika Bertý Múhlsteinové a její recepce*. Č. Budějovice, 2018. bakalářská práce (Bc.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta.

KOUBA, M. et kol. *Spanilost Vaše se cizozemcům líbí. České kuchařské knihy v 19. Století*. (2017).

KUBÍČEK, Jaromír, a kol. *Časopisy České republiky od počátku do roku 1918*, 2 svazky. Brno 2010.

LENDEROVÁ, Milena, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie. ISBN 978–80–7106–988–1.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. 319 stran, 32 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978–80–246–3540–8.

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. V tomto uspořádání vydání první. Praha: Academia, 2015. 658 stran. Vybrané spisy Vladimíra Macury; 1. ISBN 978-80-200-2506-7.

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. 2., rozšířené vyd., v H & H 1. vyd. Jinočany: H & H, 1995.

MATONOHA, Jan, ed. *Česká literatura v perspektivách genderu: IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?): [Praha, 28.6.–3.7.2010]*. 1. vyd. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010. 325 s. ISBN 978–80–85778–72–4.

MUKAŘOVSKÝ, Jan: Jan Neruda jako kritik české literatury. In: *Literatura III*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1966.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, 446 s.

NOVÁK, Arne. *Podobizny žen*. Praha: Novina, 1940. 232 s. Dílo Arna Nováka, sv. 2. Dostupné také z <https://arne-novak.phil.muni.cz/node/98>.

PEŠAT, Zdeněk (autor hesla); OPELÍK, Jiří, FORST, Vladimír a MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985.

PEŠAT, Zdeněk (autor hesla); OPELÍK, Jiří, FORST, Vladimír a MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1993.

PEŠAT, Zdeněk (autor hesla); OPELÍK, Jiří, FORST, Vladimír a MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000.

POHORSKÝ, Miloš (autor hesla). *Dějiny české literatury, III: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

POHORSKÝ, Miloš: Vítězslav Hálek, pěvec citů a nálad své doby. In.: *Portréty a problémy: literárně historické interpretace*. Praha 1974, s. 96–110.

SÁŠINKOVÁ, Marcela. *Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy ve dnech 11. a 12. října 2005*. [Odpovědná red.] : Šášinková, Marcela. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2005. 390 s., fot. ISBN:80-239-5958-1.

SECKÁ, Milena. Americký klub dam a jeho charitativní činnost. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s*

Archivem hlavního města Prahy. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007, s. 205–221. ISBN 978-80-86712-45-1.

SLAVÍK, Ivan: Dluh Irmě Geisslové. *Literární noviny*. 1995, 6(3). 9, 19/1.

SPOUSTOVÁ, Petra: *Karel Maria Drahotín Villani. Šlechtic – vlastenec..* Č. Budějovice, 2008. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Filozofická fakulta.

STREJČEK, Ferdinand: Eliška Krásnohorská. *Literární konfese*. 1947.

ŠPECINGER, Otakar. *Berta Mühlsteinová*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1984, 109 s. Postavy a události, Sv. 18.

TARDONOVÁ, Veronika. Eliška Krásnohorská a *Ženské listy* (1873–1926). Pardubice, 2009. bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická.

TROCHOVÁ, Zina (autorka hesla); KNOPP, František (autor hesla), MUKAŘOVSKÝ, Jan, ed. *Dějiny české literatury. IV, Literatura od konce 19. století do roku 1945*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 714 s. ISBN 80-85865-48-3.

TUREČEK, Dalibor – FAKTOROVÁ Veronika: *KHM 1810-2010: Dvě století české kultury s Máchou: katalog k výstavě v Letohrádku Hvězda 29. června - 31. října 2010*. Praha: Památník národního písemnictví, 2010.

TUREČEK, Dalibor a kol. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2012.

TUREČEK, Dalibor. *Sumář: diskurzivita české literatury 19. století*. První vydání. Brno: Host, 2018. 146 stran. ISBN 978-80-7577-603-7.

URBAN, Jaroslav, František: *České ženy 1*. 1922.

VOJÁČEK, Milan, ed. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2007. 366 s. ISBN 978-80.-86712-45-1.

PŘÍLOHY:

1. Příloha: Portrét Albíny Dvořákové-Mráčkové:

Zdroj: MAIXNER, K. Albina Dvořáková-Mráčková. *Květy*. 1872, 7(7). 49. 15/2.

Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:7d5822dc-9376-11e5-90c1-90b11c419e63>

2. Příloha: Portrét Irmy Geisslové

Zdroj:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Irma_Geisslov%C3%A1#/media/Soubor:Irma_Geisslova_Vilimek.jpg

3. Příloha: Portrét Elišky Krásnohorské

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Eliška_Krásnohorská#/media/Soubor:Jan_Vilhelm_-_Eliška_Krásnohorská.jpg

4. Příloha: Portrét Berty Mühlsteinové

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Berta_M%C3%BChlsteinov%C3%A1

5. Příloha

Bibliografický přehled tvorby Albíny Dvořákové-Mráčkové.

Pro sestavení bibliografického přehledu byla použita zejména databáze Retrobi, případně dohledána pomocí digitální knihovny Kramerius. Básnická tvorba Dvořákové-Mráčkové je menšího rozsahu, než tvorba ostatních autorek, proto uvádíme bibliografický přehled všech básní, které jsme dohledali. V citaci taktéž zachováváme příjmení či jméno autorky tak, jak bylo otištěno u básní.⁴⁹ V citacích se snažíme uvádět i datum jednotlivých výtisků časopisů, pokud jsme nemohli dané číslo dohledat, uvádíme alespoň měsíc či rok.

- DVOŘÁKOVA, Albína: Nábožné dítko. *Zlaté lístky: dárek útlověkým dívkám do Zlaté knihy zapsaným*. V Písku: Nákladem Zlaté knihy dívek českých, 1864, 1864(2). sv. 2.,135.
- DVOŘÁKOVA, Albína: Máje, rubrika [Pátá ukázka nejnovější lyriky české], *Květy*. 1865–66, 1(45). 535, 6/12.⁵⁰
- DVOŘÁKOVA, Albína: Klášterní zdi. *Květy*. 1867, 2(4). 27, 25/7.
- DVOŘÁKOVA, Albína: V ruce matčině. *Květy*. 1868, 3(12). 91, 19/3.
- DVOŘÁKOVÁ, Albína: Sprostý dům. *Květy*. 1868, 3(26). 203, 25/6.
- DVOŘÁKOVA, Albína: Básně Albiny Dvořákovy: Neustaň, Holuběnka; Babička; Tvoje kadeř; Lidské úsudky. *Květy*. 1868, 3(44). 347, 29/10.
- DVOŘÁKOVA, Albína: Básně Albiny Dvořákovy: Mladá žena; Oči sivé; Tvoje láska. *Květy*. 1868, 3(52). 410, 24/12.⁵¹
- DVOŘÁKOVA, Albína: Přadlena. *Květy*. 1869, 4(10). 75, 9/3.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albína: Básně Albiny Dvořákovy-Mráčkové: Mé hlavě; Don Juan; Mé písně; Stará lípa. *Květy*. 1869, 4(32). 251, 12/8.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albína: Básně Albiny Dvořákovy-Mráčkové: Bez nápisu; Upomněnkám; Světla a stíny. *Květy*. 1869, 4(37). 291, 16/9.
- DVOŘÁKOVA-MRÁČKOVÁ, Albína. V makovém poli. *Květy*. 1869, 4(40). 315, 7/10.

⁴⁹ Autorka se v roce 1869 provdala, do té doby je uváděno jen její rodné příjmení – Dvořáková.

⁵⁰ Zde vedle básni Elišky Krásnohorské.

⁵¹ Na další stránce také jedna báseň Jaroslava Martince, jehož poezie byla Františkem Zákrejskem brána společně s Dvořákovou-Mráčkovou a Mühlsteinovou jako ta, která splňuje svou kvalitou nároky české poezie.

- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Básně Albiny Dvořákovy-Mráčkové: Obraz mé mysli; Ó nechte mne!; Orač. *Květy*. 1869, 4(45). 355, 11/11.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Jen pablesk jeden; Východ slunce; Loučení – shledání; Zahleděla; Přece; Trhávala; Zapadlo slunko; Do ciziny; Němá bolest; Nuž – strojte; Mé písně. *Ruch: almanach omladiny československé...* 1870, Ročník druhý, 45–56.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Mé tajemství; Když si tě držím. *Květy příl. Ženské listy*. 1870. *Květy* 5. *Ženské listy* 1(4). 13.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Básně Albiny Dvořákovy-Mráčkové: První lásky; Já zírám; Náš život. *Květy*. 1870, 5(48). 379, 1/12.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, A.: Krásná noc. *Květy*. 1872, 7(7). 51, 15/2.
- MRÁČKOVÁ, Dv., Albina: Lásky žel; Hráli na pohřbu šenkýře. *Květy, příl. Ženské listy*. 1872. *Květy* 7. *Ženské listy*. 3(7). 25, červenec.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Nuž – strojte; Holuběnka; Tvoje kadeř; Východ slunce, in GOLL, Jaroslav. *Anthologie české lyriky*. V Praze: Gégr a Ferd. Dattel, 1872. s. 38.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: A vzešlo jaro. *Ruch: almanach omladiny československé*. 1873, Ročník třetí, 79–80.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina : Svatvečer; Mladá žena in KALBÁČ, Václav. *Kytice z viol a růží novější české lyriky*. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1873, 29–30, 35.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Zahleděla...; Němá bolest; Loučení – shledání in TĚCHONICKÝ, J. a ŠUBRT, František. *Milek: průvodce po hladkých i drsných cestách lásky*. V Praze: I.L. Kober, 1874, 207. 218–219, 236.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: A vzešlo jaro in *Kytice: sbírka básní Omladiny československé*. V Jičíně: Praha: Theodor Mourek, 1876, 79.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Kadeř tvoje přeletěla [...] in BARTOŠ, František. *Vesna: kytice z básní milostných, kterouž uvil Josef Zapletal*. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1876., 60.
- MRÁČKOVÁ, Dv., Alb.: V noci. *Lumír*. 1876, 4(11). 189, 20/4.
- MRÁČKOVÁ, Dv., A.: V lese. *Lumír*. 1877, 5(8). 126, 20/3.

- DVOŘÁKOVÁ–MRÁČKOVÁ, A.: Nezapomeň na mne; Ty loučíš se; Ó nechte mne!; Mladé srdce. in *Poetická čítanka: sbírka básní původních i přeložených, již dle básnických druhů k tisku upravil Václav Petrů*. sv. II. 1878, 274–277, 535.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Jen pablesk jeden. *Šumavan: týdeník pro zábavu a poučení*. 1880, 13(40). 571–572, 2/10.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Nuž – strojte; Východ slunce in PAKOSTA, Vojtěch. *Pomněnky: výbor básní pro dívky*. V Praze: Knihkupectví B. Stýbla. 1883, 37.
- DVOŘÁKOVÁ-MRÁČKOVÁ, Albina: Přítel in *České květy: výbor naší lyriky*. Praha: Ed. Valečka, [1886], 66.

6. Příloha: Bibliografický přehled básnické tvorby Irmy Geisslové. Stejně jako u přechozích bibliografických přehledů, jsme pro vytvoření tohoto vycházeli především z databáze Retrobi, případně jsme vyhledali jednotlivé básně pomocí digitální knihovny Kramerius. V zápisu citací používáme příjmení Geisslové v krátké formě tak, jak bylo zapsáno v některých časopisech. Pokud se nám daný záznam básně nepodařilo dohledat, uvádíme alespoň částečnou citaci dle Retrobi a příjmení zapisujeme Geisslová.

- GEISSLOVÁ, Irma: Z veršů Irmy Geisslové: Klamné úsměvy; Bratřím. *Lumír*. 1874, 2(33). 398, 13/8.
- GEISSLOVÁ, Irma: Z básní Irmy Geisslové: K hvězdičkám; Za šera. *Lumír*. 1874, 2(40). 481, 1/10.
- GEISSLOVA, Irma: Na horách. *Lumír*. 1874, 2(48). 579, 26/11.
- GEISSLOVA, Irma: Daleko k matičce. *Lumír*. 1875, 3(7). 80, 18/2.
- GEISSLOVA, Irma: Oko. *Lumír*. 1875, 3(9). 104, 4/3.
- GEISSLOVA, Irma: Z písní Irmy Geisslovoy.: Jarní vzdech; Tucha. *Lumír*. 1875, 3(20). 237, 20/5.
- GEISSLOVA, Irma: Z písní Irmy Geisslovoy.: Žití motýla; U šedého kamene; Mocná řeč. *Lumír*. 1875, 3(31). 380, 5/8.
- GEISSLOVA, Irma: Z básní Irmy Geisslovoy: Smutný kraj; Přání u Dunaje *Lumír*. 1875, 3(44). 837, 4/11.
- GEISSLOVÁ, Irma: Požehnání velečinu. *Nitra*. 1876, 6, 72–73.
- GEISSLOVÁ, Irma: U rakve. *Nitra*. 1876, 6, 75–76.
- GEISSLOVÁ, Irma: Za noci snivé. *Nitra*. 1876, 6, 71–72.
- GEISSLOVA, Irma: Sen and Dunajem, *Lumír*. 1876, 4(27). 468, 30/9.
- GEISSLOVÁ, Irma: Smíšek. *Budečská zahrada*. 1876, 8(5). 71, 15/2.
- GEISSLOVÁ, Irma: Z básní Irmy Geisslové: Mladému příteli. *Koleda*. 1877, 2(8). 117, 10/3.
- GEISSLOVÁ, Irma: Z básní Irmy Geisslové: Mladému příteli. *Koleda*. 1877, 2(13). 200, 1/5.
- GEISSLOVÁ, Irma: Prostonárodní. *Koleda*. 1877, 2(28). 455, 1/10.
- GEISSLOVÁ, Irma: Nezapomenu. *Koleda*. 1877, 2(29). 472, 10/10.
- GEISSLOVÁ, Irma: Nevyčítej. *Koleda*. 1877, 2(30). 484, 20/10.
- GEISSLOVÁ, Irma: Jaro ve hradě. *Koleda*. 1877, 2(31). 507, 1/11.

- GEISSLOVA, Irma: Okamžení. *Lumír*. 1877, 5(1). 10, 10/1.
- GEISSLOVA, Irma: V zlatém šeru. *Lumír*. 1877, 5(27). 421, 30/9.
- GEISSLOVA, Irma: Z podzimních večerů. *Lumír*. 1877, 5(29). 459, 20/10.
- GEISSLOVÁ, Irma: Naše pohádky; Bouře; Immortella. *Nitra*. 1877, 7, 129–131.
- GEISSLOVA, Irma: Záštitá. *Česká včela*. 1878, 3(16). 248–249, 25/8.
- GEISSLOVA, Irma: V trudech. *Koleda*. 1878, 3(5). 81, 10/2.
- GEISSLOVA, Irma: Ze zimního večera. *Koleda*. 1878, 3(8). 124, 10/3.
- GEISSLOVA, Irma: Oběť nadšení. Památce Bohumila Havlasy. *Koleda*. 1878, 3(14). 225, 10/5.
- GEISSLOVA, Irma: V soumraku. *Koleda*. 1878, 3(19). 304, 1/7.
- GEISSLOVA, Irma: Písně. *Koleda*. 1878, 3(22–23). 350, 1/8.
- GEISSLOVA, Irma: Pěvcům. *Koleda*. 1878, 3(31). 492, 1/11.
- GEISSLOVA, Irma: Teskno. *Lumír*. 1878, 6(27). 426, 30/9.
- GEISSLOVA, Irma: Nevzdaluj se. *Lumír*. 1878, 6(31). 486, 10/11.
- GEISSLOVÁ, Irma: Útěcha na hrobě. *Budečská zahrada*. 1878–79, 10(4). 54, 15/1.
- GEISSLOVÁ, Irma: Sestřina prosba. *Budečská zahrada*. 1878–79, 10(4). 62–63, 15/1.
- GEISSLOVÁ, Irma: Z básní Irmy Geisslové: Do přírody; Babička stůně; Matka. *Budečská zahrada*. 1878–79, 10(1). 145–146, 15/7.
- GEISSLOVÁ, Irma: Před správcem. *Budečská zahrada*. 1878–79, 10(2). 25, 15/11.
- GEISSLOVÁ, Irma: Z kalichu života. *Česká včela*. 1879, 4(20). 305–306, 25/10.
- GEISSLOVA, Irma: Jaro se blíží. *Koleda*. 1879, 4(5). 72, 10/2.
- GEISSLOVA, Irma: V neděli odpoledne. *Koleda*. 1879, 4(26). 409, 10/9.
- GEISSLOVA, Irma: Dunaji. *Koleda*. 1879, 4(29). 458, 10/10.
- GEISSLOVA, Irma: V lese. *Koleda*. 1879, 4(35). 545, 10/12.
- GEISSLOVÁ, Irma: Říjnové jitro. *Budečská zahrada*. 1879–80 díl 1, 11(2). 31/10.

7. Příloha: Bibliografický přehled tvorby Elišky Krásnohorské, která byla uveřejněná v časopisech. Přehled tvorby uvádíme pro lepší přehled od prvních básní do roku 1879. Pro sestavení přehledu, byla, stejně jako u Dvořákové-Mráčkové, využita zejména databáze Retrobi, pro dohledání dalších básní byla využita také digitální knihovna Kramerius. V citacích se snažíme uvádět i datum jednotlivých výtisků časopisů, pokud jsme nemohli dané číslo dohledat, uvádíme alespoň měsíc či rok.

- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Básně. Od El. Krásnohorské: Poesie; Píseň; Zlý vítr. *Lumír*. 1863, 1(23). 529–530, 3/6.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Modlitba; Píseň vyhnance. *Rodinná kronika*. 1863, 3(70). 208–209.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Zastaveníčko; Osvobození; Otázka. *Rodinná kronika*. 1863, 3(78). 304–305.⁵²
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Zbloudilá; Opuštěná. *Lada*. 1865, 5. 132 a 138.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Triolet (Z francouzského dle Ranchina). *Lada*, 1865, 16. 124, 15/8.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Večer; Krásný večer; Svatvečer. *Květy*. 1865–66, 1(28). 325, 7/6.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Pátá ukázka z nejnovější lyriky české: Z básní Elišky Krásnohorské: Při svitu hvězd; Srozumění; Červánky; Ozářená řeka. *Květy*. 1865–66, 1(45). 535, 6/12.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Z básní Elišky Krásnohorské: Jaro; Večerní obraz; Hvězda a naděj; Soucit; Resignace; Jarní den. *Květy*. 1867, 2(14). 115, 3/10.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Básně Elišky Krásnohorské: Hvězda útěchy; V klidné noci; Probuzení. *Květy*. 1869, 4(1). 3, 7/1.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: První dnové jara. *Květy*. 1869, 4(29). 227, 22/7.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Náš ztracený ráj; Nápis na skále; Změna. *Ruch: almanach omladiny československé*. 1870, Ročník druhý, 96.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Hvězda útěchy; Nebeský hrad; Poklid noci. In DOUCHA, František. *Lípový věnec: deklamace, písně a jiné básně mládeži*. 1871. sv. 1, 32, 46, 206.

⁵² Pro zajímavost od tohoto čísla je časopis pod redakcí J. Nerudy.

- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Zemi umdlenou, když zima svírá [...]. *Moravská orlice*. 1871, 9(67). 1, 22/3.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Ptáče. *Květy příl. Ženské listy*. 1871. *Květy* 2, příl. *Ženské listy*, 2(4). 13, duben.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Zvuky prstonárodní od Elišky Krásnohorské: Věno; Znamení; Snubní prstýnek; Bříza. *Květy*. 1871, 6(40). 315, 5/10.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Z hor: Pohled na pohoří; Jitro v horách; Horský pramen. *Osvěta*. 1871, 1, 254–257.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Panáček z města. *Květy*. 1872, 7(1). 3, 4/1.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Básně Elišky Krásnohorské: Nemohu dočíst; Duha lásky; V růžích. *Květy*. 1872, 7(18). 139, 2/5.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Srpeček. *Květy*. 7(21), 167, 23/5.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Sněhové obrázky: Prvý sníh; Severní víchř; Na ledě; Smutek přírody; Stopa v sněhu. *Osvěta*. 1872, 2(1). 23–27, leden.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Nad proudem žití; Co vykonal. *Osvěta*. 1872, 2(6). 421–422, červen.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Nápis na Čerchově. *Ruch: almanach omladiny československé*. 1873, Ročník třetí, 137–138.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Cikánův soud. *Lumír*. 1(23). 265.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Tichému geniovi. *Národní listy*. 1873, 13(83). 2, 26/3.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Romance: Přadlena; Sedlej mi koně; Rytíř Grandiero. *Osvěta*. 1873, 3, 336–339.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Ze Šumavy: Ha bodejt' přišlo nejhůře; Mladá Vltava. *Osvěta*. 1873, 3, 824–825.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Tichému géniovi. *Podřipan*. 1873, 4(13). 2, 8/7
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Tichému geniovi. *Pokrok*. 1873, 5(84). 2, 26/3.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Památce Komenského. *Beseda učitelská*. 1874, č. 6(35). 409, 27/8.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Akkordy (4 básně). *Lumír*. 1874, 2(2). 16, 8/1.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Akkordy (4 básně). *Lumír*. 1874, 2(9). 100, 26/2.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: V Šumavě: Truchlozpěv; Skalní drama. *Osvěta*. 1875, 5(1). 33–35, leden.

- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Nad hrobem Palackého. *Osvěta*. 1876, 6(7). 494.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Z nových zpěvů Elišky Krásnohorské: Tesknota; U jezera; Píseň Vltavina; Sličná země; Povzbuzení. *Osvěta*. 1876, 6(7). 517–519.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: V stínech. *Osvěta*. 1876, 6(11). 870–873.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Hymna Karlova. *Beseda učitelská*. 1878, 10(48). 565, 28/11.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Zpěv Lumírův. *Česká včela*. 1878, 3(3). 36–37, 10/2.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Zpěv Lumírův. *Česká včela*. 1878, 3(4). 52–55, 25/2.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: K východu. *Česká včela*. 1878, 3(18). 276, 25/9.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Dcerám Tater. *Osvěta*. 1878, 8(10). 781–784.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Můj soudruh. *Světazor*. 1878, 12(33). 411, 16/8.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Pražské zvony. *Světazor*. 1878, 12(52). 646, 28/12.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Písně u jezera. *Česká včela*. 1879, 4(15), 225, 10/8.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Sen husitky. *Koleda*. 1879, 4(1). 6, 1/1.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Dragan a guslar. *Květy*. 1(4). 1–5, duben.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Moslákovy puly. *Osvěta*. 1879, 9(2). 142–146, únor.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Mužík. *Osvěta*. 1879, 9(9). 761–762, září.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Cestou. *Světazor*. 1879, 13(17). 195, 24/4.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Z písní E. Krásnohorské: Věk písně; Pozdě; Podzimní úsměv. *Světazor*. 1879, 13(33). 387, 14/8.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Tichá duše. *Světazor*. 1879, 13(42). 494, 17/10.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: První den v domově. *Budečská zahrada*, 1879, 11(1 – 1. díl). 1–3, 15/10.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Dva andělé. *Budečská zahrada*. 1879, 11(6 – 1. díl). 81–82, 31/12.

8. Příloha: Přehled básnické tvorby Berty Mühlsteinové. Přehled básnické tvorby přebíráme z bakalářské práce (srov. Kliková 2018: 68–70), uvádíme celou básnickou tvorbu Mühlsteinové, uveřejněnou v tehdejších časopisech, tedy od jejich počátků do roku 1886. Pro vypracování tohoto přehledu byly v bakalářské práci využity jak jednotlivé databáze – Retrobi, elektronická knihovna Kramerius, tak i studie věnované autorce (srov. Čermák 1989: 77–78; 217–223). Stejně jako u předchozích přehledů tvorbu se citaci snažíme uvést co nejpřesněji.

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Boženě Němcové. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1862, 2(3). 18, 8/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Zvuky srdce. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1863, 3(5). 37, 8/3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1863, 3(18). 142, 24/9.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1865, 5(8). 60, 15/4.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Po věky věkův. *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1865, 5(17). 131, 1/9.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň (Volám to v stinný, tmavý les). *Lada: Beletristický a módní časopis.*, 1865, 5(19). 146, 1/10.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Přání. *Květy.* 1868, 3(15). 115, 9/4.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Jezero. *Světazor.* 1868, 2(34). 331, 21/8.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Bez zjevné známky. *Praha.* 1869, 3(10). 151.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Bez loučení. *Praha.* 1869, 3(10). 151.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Tichá mluva. *Květy.* 1870, 5(13). 99, 31/3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Fantasie. *Květy – příl. Ženské listy.* 1870, *Květy* 5(26). 30/6 *Ženské listy* 1. 3.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Šedivý vlas; Na jaře; Odpověď. *Ruch: almanach omladiny československé.* Praha: vl. n., 1870. ročník druhý. 115–118.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Ranní pohřeb. *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice.* 1871. ročník první. 378–379.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Na jaře; Ptáčkům. *Květy.* 1871, 6(28). 219, 13/7.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Na ssutinách; Smutná hvězda – *Květy – příl. Ženské listy.* 1872, *Květy* 7(1). *Ženské listy* 3(1). s.1, 4/1.

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: *Pohrobky: sbírka básní Berty Mühlsteinovy*. V Praze: nákl. vydavatelovým, 1872.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Předtucha; Píseň; Klášterní zahrada; Paprsek; Mezi nebem a zemí. *Ruch: almanach omladiny československé*. Praha: vl. n., 1873. ročník třetí. 168–175.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Prosba; Závidím Vám; Když luzné jaro; Smutné chvíle a Bouř srdce [v příloze Květů] (více Špecinger 1894: 59).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V bálové síni. *Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. 1874, 2(1). 2, 1/1.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Tak neopouštěj mne. *Tetín: Ženský kalendář*. 1874. 12.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Předtucha; Píseň; Paprsek; Klášterní zahrada; Mezi nebem a zemí. *Kytice: sbírka básní Omladiny československé*. 1876. 168–175.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pohled do budoucna. *Světobzor*. 1876, 10(44). 586, 3/11.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Píseň. *Koleda*. 1877, 2(6). 88, 20/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pravé jaro. *Koleda*. 1877, 2(16). 257, 1/6.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: vzdal se. *Koleda*. 1877, 2(19). 309, 1/7.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V Chuchli. *Světobzor*. 1877, 11(33). 387, 17/8.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: V šeru. *Lumír*. 1877, 5(5). 75, 20/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Vdovec. *Domácnost*. 1877, 57–59. (takto uvádí Čermák 1889: 27, ale bližší specifikace se nedá dohledat).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Lidumil. *Vzorné dítko: sbírka básní pro dům a školu s tendencí vychovatelskou*. V Praze: Josef Kolář, 1878. (kapitola Láska vzájemná), 119.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Ukolébavka. *Kytice: almanach pro mládež československou*. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1878. 138.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Obraz pravé ženy. *Koleda*. 1878, 3(9). 139, 20/3.
- „Roku 1878 snad ještě Romanci a nejspíše i Pověvky I.–II – *Domácnost*. 1878. 36 – 63.“ (Čermák 1889a: 78).
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Půlnoční stíny. *Koleda*. 1880, 5(36). 564, 20/12.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Nad čerstvým rovem. *Slavia: almanach ve prospěch Slovanů záhřebských*. Praha, 1881. 87.

- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Lesní ritornelly. *Domácnost*. 1881, 17.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Pozdrav lesu; Veselé putování. *Kytice: Almanach pro mládež česko-slovanskou*. 1882, 144 a 115.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Markétka před obrazem bohorodičky. *Ruch*. 1883, 5(6). 25/2.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Jaro přišlo náhle. *Lumír*. 1886, 14 (11). 171, 10/4.

9. Příloha. Obsahy prvních básnických sbírek námi zkoumaných autorek.

Krásnohorská *Z máje žití* (1870)

- Věnování Karolině Světlé
- Nový rok
- Náš původ
- Bůh
- Důvěra
- Stará vlast'
- Náš ztracený ráj
- Při bouři
- Rozdrcený dub
- Sudice
- V zříceninách hradu
- České hory
- Nápis na skále
- Na veském hřbitově
- Vyrvej
- Pěvcům
- Poezie
- Píseň
- Večerní modlitba
- Svatvečer
- Tichý večer
- Krásný večer
- Dobrou noc
- Hvězda útěchy
- Přání
- Hvězdičkám
- Večernice
- Měsíček
- Hvězda a naděj
- V noci
- Tušení
- Večerní obraz
- Tichá noc
- Polosen
- Jarní noc
- Jitro
- Probuzení
- Zimní píseň
- Zimní jitro
- Příchod jara
- První den jara
- Dítky jara
- Jest jaro
- Jarní pout'
- Připloulo jaro
- Zrada jara
- Jaro v srdci
- Luční kvítí
- Ptáčata

- Dar vesny
- Vesna a láska
- Zázraky
- Ptáče
- Není to sen
- V cizině
- Společenská
- Děti v koupeli
- V lese
- Zachvění
- V háji
- Srpeček
- Vzpomínání
- Milenců přání
- Povzlet
- Splnění
- Soucit
- Mužná postava
- Resignace
- Překážky
- Zlý vítr
- Jabloňka
- Přemítání
- Zbloudilá
- Holoubek
- Lípy
- Krůpěje
- Mráček
- Proto
- Lásko blažená
- Skryté slze
- Ohnivé nebe
- Pokorná prosba
- Zlý kníže
- Olše
- V trní
- Zrcadlo
- Z večera
- Záhon květů
- Podobenství
- Píseň Sylvestrova
- Otázky
- Nebeský hrad
- Sen o lásce
- Návrat a shledání
- Klášterní zeď
- Starý rek
- Zpěv vyhnance
- Poslední svého rodu
- Právo matky
- Jak putovala hvězdička po světě
- V předsíni královské

- Epigramy
 - K rovnoprávnosti
 - Kultura
 - Vyvolený
 - Neomylný
 - Muž
 - Neodolatelný
 - Nebroušený diamant
 - Mladému básníku
 - Hudba

Dvořáková-Mráčková *Chudobky* (1872)

- Jen pablesk jeden !
- Krátce
- Neustaň
- Bílá Hora
- Klášterní zdi
- Pravila matka...
- Don Juan
- Cigánka
- Přadlena
- Stará lípa
- Světla a stíny
- Moje ideály
- Dědečkovi
- V ruce matčině
- Obraz mysli moji
- V makovém poli
- Máje
- Tak bych si ráda ...
- Večerní duma
- Mé hlavě
- V nevinosti květu
- Já vezmu závoj
- Loučení
- Z večera
- Přítel
- Oráč
- Babička
- Mladá žena
- Budoucno
- Protivy
- Tys jako divá krajina
- Tvoje kadeř
- A ty ...
- Modlitba
- Holuběnka
- Já bych ti ráda uvěřila
- Východ slunce
- Mladý život
- Naposled
- V mém srdci
- Oči sivé
- Prostý dům
- Zaplaš je ...
- Nezapomeň na mne
- Ty loučíš se ...
- Otázka
- Tvoje láska
- Trhávala ...
- Zahleděla ...
- Loučení – shledání
- Mé štěstí

- Bouře mládí
- Osamělá
- Zrady msta
- Družce
- Život ztracený
- Budova blaha
- Němá bolest
- Oči žhavé ...
- Zvuky noční
- Kaple na podlesí
- Bez nápisu
- Ó nechte mne!
- Lidské úsudky
- Do ciziny
- Obava
- Mladé srdce
- Přece
- Tvá slova
- Mé písně
- Upomněnkám
- Zapadalo slunko ...
- Svatvečer
- Nuž strojte mne..
- Modlila se ...
- Mé tajemství
- Mému dítěti
- Když si tě držím ...
- Divné lože
- Královna noci
- Náš život
- Já zírám ...
- První lásky ...
- Nastala doba ...
- Má píseň labutí
- Mé písně

Berta Mühlsteinová *Pohrobky* (1872)

- Věnování
- Na jaře
- Ptáčkům
- Přání
- Lehká mysl
- Moje láska
- Lidumil
- Po věky věkův
- Ztroskotaná modla
- Proč oči slzely
- Bludná mysl
- Skromná láska
- Tichá mluva
- Píseň – a dal-li Pánbůh...
- Podívno!
- Sen – den
- Bez zjevné známky
- Smutná hvězda
- Na ssutinách
- Jezero
- Moře
- Jezero a moře
- Pozasvitlo = v Ruchu jako Na jaře
- Mé písně jarní
- Odpověď
- Těžký sen
- Mé srdce bolem bylo rozerváno
- Nenech se, srdce
- Mráčky
- Hvězdinka
- Zastaveníčko
- V bouři
- Šedivý vlas
- Bez loučení
- Nad Prahou
- Zapomínám
- Lípa na podzim
- Sirotek
- Dívčin stesk
- Vzkříšení
- Fantasie
- Skutečnost
- Ještě píseň nedozněla
- O dušičkách
- Jenom jednou chtěla bych Tě spatřit
- Ó nespílejte zemi černé
- Žádný náhrobek neznačí místo

Irma Geisslová *Immortelly* (1879)

- **I. Písně**
 - Za moře
 - Závěje
 - Jarní vzdech
 - Pokušení
 - Přání u Dunaje
 - Okamžení
 - Ve vůni šeříků
 - Změna
 - Duše života
 - Tajemství
 - Žití motýla
 - Jeseň
- **II. Květy z matčina Hrobu**
 - Noc neklidná, noc jesenní
 - Jak dávno tomu matičko
 - Matičko, to ví pánbůh sám
 - V kraj zasmušilý, mlhou sšedivělý
 - Matičko má, matičko má!
 - Matičko, milá matičko
 - Ó matko! šlím snad
 - Matička mi děla ve snu
 - Mně teskno po tobě
 - Větěrku ty šumný!
 - Ó matko má, když na tě zpomínám
 - Zde v němotě ustlali tobě
 - Ó jaký smutek, o jaká lítost
 - Dnes tomu sedm let
 - Spi, oh jen spi! jet' lépe tam
- **III. Otčině**
 - V cizině
 - Sen nad Dunajem
 - Na hřbitově kerepešském
 - Naše jaro
 - Lidu
 - Vzhůru strážě!
 - Cesta ke spáse
 - Píseň ze sedmnáctého století
- **IV. U vesmíru**
 - Žilobití horstva
 - Osten žití
 - Letní nuda
 - Osud
 - Jeseň na jaře
 - Tucha
 - Před podobiznou umělce
 - V plesu
 - Na horách
 - Oko
 - Mocná řeč
 - Arcidílo boží
- **V. Na ztracených cestách**
 - U šedého kamene
 - Oběť nadšení

- Bludný stín
- Immortella
- V podzimním mlčení
- V kostele
- Za šera
- Na kalíškem
- Z cest
- Sbohem, leto!
- Po smrti
- Ztracený ráj
- Na hřbitově
- Na jaře
- Jeseň v duši
- Památky mládí
- Ve vůni bazalek
- Z podzimních večerů
- Letní prelud
- Smutný kraj
- **VI. Propast**
 - Bolehlav
 - Čenokvět
 - Prázdná vůkol – temno nade mnou
 - Jádro žití
 - Udeřte v bubny pohřební!
 - Omyly
 - Bludice
 - Lunná noc
 - Pod oblohou
 - Močály
 - Spousta
 - Prchni ode mne!
 - Ledový archanděl
 - Shasla záře
 - Zprahlá hora
 - Poslední ---
 - Z listů jesenních
 - Noc
 - Hrany

10. Příloha. Recepce básnických sbírek námi zkoumaných autorek.

Pro vyhledání recepce básnických sbírek nám opět sloužily internetové databáze Retrobi, digitální knihovna Kramerius i internetový vyhledávač Google (přesněji Google Books). Využili jsme rovněž rejstříky k Nerudovým spisům. K recenzím připojujeme jejich krátké shrnutí.

Krásnohorská, Eliška: *Z máje žití*

K jednotlivým recenzím připojujeme taktéž jejich krátké shrnutí.

- SCHULZ, Ferdinand: Feuilleton, *Z Máje žití*. *Národní listy*. 1870, 10(340). 1, 13/12.
 - Pozitivní, delší recenze sbírky. Autor zohledňuje emancipaci žen, připomíná věnování básně Karolíně Světlé, připojuje ukázky veršů. Kladně hodnotí také poetiku Krásnohorské, cení si zejména přírodních motivů.⁵³
- DURDÍK, J.: „Z máje žití“. *Světlozor*. 1871, 5(4). 42–44, 27/1.
 - Nejdelší recenze věnovaná sbírce (přes 3 stránky). Kladné přijetí sbírky, detailně jsou rozebrány jednotlivé básně, jak autor recenze poznamenává, vystihnout rozmanitá témata by nešlo jen souhrnem celé sbírky, proto zvolil tento přístup.
- XB: Feuilleton. *Moravská orlice*. 1871, 9(53). 1–2, 5/3.
 - Opět delší recenze sbírky, zohledněno je vlastenectví českých žen, autor poukazuje na sbírku zejména vzhledem k moravským čtenářkám a vlastenkám. Připojeny jsou ukázky básní (*Důvěra*, *Hvězdičkám*, *Připlouvalo jaro*, *Přemítání*), které jsou dále rozebírány. Krásnohorská je vnímána jako naděje české poezie i do budoucna
- PODLIPSKÁ, Sofie: Literární úvaha. *Květy*, 29.12.1870, 5(52). příl. *Ženské listy* 1(7). 30.
 - Ocenění sbírky, vyjmenovány její jednotlivá témata (jaro, vlast, myšlenky a nápady ušlechtilé), zmíněny jsou druhy obsažených básní a připsání sbírky Karolíně Světlé.

⁵³ Těto recenzi předchází také upozornění na vydání sbírky a její doporučení čtenářům ze 7. 12. 1870

- An. 1870: Z máje žití. *Květy*. 1870, 5(50). 399, 15/12.
 - Recenze sbírky, ve které je zmíněno vydávání i dalších nových sbírek od českých básnířek (Albína Dvořáková-Mráčková). Kladné hodnocení, pozornost věnovaná přírodním motivům. Autor recenze přikládá ukázky ze dvou, dle něho, nejzdařilejších básní: *Hvězdičkám* a *Děti v koupeli*.
- NERUDA, Jan: Z nových kněh. *Národní listy*. 1874, 14(139). 1, 22/5.
 - Neruda hodnotí nové vydání knih, na úvod také kriticky hodnotí českou společnost, s tím, že nerada přijímá něco nového atd. Zamýšlí se nad druhým vydáním sbírky *Z Máje žití*. Krásnohorskou hodnotí jako „miláčka českých kruhů“ avšak s tím, že „moderně ženského rozervaného není při ní nic.“ Také poznamenává, že Krásnohorské chybí „brilantní extravagance“ jakou má Ada Christen, avšak i tak si Neruda Krásnohorské cení. Dále se zabývá další básničkou, a to Boženu Studničkovou. Připojené jsou ukázky z obou sbírek autorek.
- An. 1874: Elišky Krásnohorské básně z Máje žití [...]. *Lumír*. 1874, (8). 95.
 - Zpráva o druhém vydání sbírky, která se těší popularitě mezi čtenáři. Autor si cení jemnosti vkusu a uhlazenosti vnější formy.

Dvořáková-Mráčková: *Chudobky* (1872)

K jednotlivým recenzím připojujeme jejich krátké shrnutí.

- An. 1871a: *Chudobky. Budivoj.* 1871, 7(34). 3, 27/4.
 - Recenzent vnímá Dvořákovou-Mráčkovou jako jednu z nejlepších českých básnířek, dle kritika ve sbírce nachází zdařilé básně i co se týče formou, ke sbírce přidává doporučení zejména čtenářkám
- An. 1871b: *Chudobky. Beseda učitelská,* 1871, 3(18). 215, 4/5.
 - Informace o vydání sbírky, připojen úvod o autorce, o jejím prostém původu a „nevzdělání“...
- An.1871c: Zprávy literární. *Pražský denník.* 1871, 6(107). 2, 5/5.
 - Autorčina sbírka je uvedena po boku Vítězslava Háčka (*Děvče z Tater*), jejich poezie je dle autora ozdobou českého parnasu, *Chudobky* pak vnímá jako „lepší práci z tohoto oboru“.
- An.1871d: Feuilleton: *Chudobky. Moravská orlice.* 1871, 9(110). 1, 13/5.
 - Dvořáková-Mráčková je v recenzi vnímána jako vzácný talent, recenzi doplňují ukázky básní, rozebírá se i jejich forma.
- ⁵⁴HÁLEK, Vítězslav: Hlídky Literární. *Květy.* 1871, 6(20). 159, 18/5.
 - Dvořáková-Mráčková je recenzentem vnímána jako nový básnický talent, svou poetikou značně odlišná od Elišky Krásnohorské. Téma básní Hálek shrnuje jako „*bolestnou rezignaci*“, kritizovaná je přílišná subjektivnost autorky. Dále je rozebírána forma básní, k tomu slouží Háčkovi analýzy jednotlivých veršů.
- MÜHLSTEINOVÁ, Berta: Úvaha literární, *Květy.* 6. 1871, příl. *Ženské listy* 6(6). 22.
 - Recenzi *Chudobkám* věnovala básnířka Mühlsteinová, sbírku přirovnává ke kvítkům a považuje je téměř za „*román v básních*“. Mühlsteinová popisuje vývoj lyrického subjektu ve sbírce a oceňuje vybrané básně.
- ZÁKREJS, František: Literární rozhled. *Osvěta.* 1871, 12, 945–950.

⁵⁴ Háčka uvádíme jako autora této recenze, protože se později objevuje v jeho sebraných spisech (*Sebrané spisy Vítězslava Háčka*. B. Kočí. s. [647] . Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:c7590830-550f-11e6-beb0-001018b5eb5c>), v *Květech* nicméně jeho jméno není uvedeno.

- V přehledu literatury Zákrejs charakterizuje sbírku jak Dvořákové-Mráčkové, tak i Mühlsteinová. Jejich sbírky jsou z hlediska přírodní lyriky, vzorem příkladné literatury, která u nás vzniká.
- [D.?] (pravděpodobně J. Durdík?): *Chudobky*. *Světazor*. 1872, 6–7(2). 19, 12/1.
 - Delší pojednání o sbírce, ve kterém je recenzentem vyčítán přílišný bol v básních, některé jsou také otisknuté a více rozebírané, stejně tak je zmíněná jejich forma...
- An. (R. Špindler?): Literární rozhledy IV. *Podřipan*, 1873, 4(2). 2–3, 23/1.
 - Negativní kritika *Chudobek*, autor cítí zklamání, zároveň odsuzuje ostatní české kritiky s tím, že nejsou objektivní. Dále je rozebírána a kritizována forma básní, připojeny jsou i ukázky.

Mühlsteinová, Berta: *Pohrobky*:

Sbírece Mühlsteinové a její recepci jsme se podrobněji věnovali v bakalářské práci. Přehled recenzí i krátkých anotací přebíráme z bakalářské práce (srov. Kliková 2018: 62). Krátké komentáře zde uvádíme jen k vyšším, obsáhlejšími recenzím, kratší anotace, které jsme dohledali, ponecháváme bez dalšího komentáře.

- An. 1872b: *Pohrobky*, rubrika [Literatura]. *Světozor*. 1872, 6–7(20). 236, 17/5.
 - Kladné hodnocení sbírky, rozebírání formy básní, přiloženy také jednotlivé ukázky.
- an. 1872c: *Pohrobky*. *Věstník bibliografický*. 4(5). 113–115, 12/6.
- An. 1872d: Literární, rubrika [Feuilleton.]. *Národní listy*. 12(115). 1, 27/4.
 - Vyjádření se o ženské otázce, skromnost autorky. Autor recenze si cení formy básní, hodnotí básně jako elegické, avšak odmítá realističtější vyznění básně *Skutečnost*. Autorka se objevuje po boku Boleslava Jablonského.
- An. 1872e: *Pohrobky* „nenut sich...“ *Politik*. 6(105). 5, 16/4.
 - Sbíрка hodnocena kladně, recenzent si cení kvality básní, všímá si jejich radostného i bolestného tónu, vyjádření citů a přírodních motivů. Ovšem poznamenává, že „*harmonický dojem ničí realistické vyznění*“ a radí Mühlsteinové, aby zůstala věrna citu a netopila se tolik v bolestech.
- An. 1872f: *Pohrobky*, rubrika [Věstník literární a umělecký]. *Svoboda*. 6(9). 286, 10/5.
- An. 1872g: *Pohrobky*, rubrika [Písemnictví a umění]. *Beseda Učitelská*. 4(18). 215, 2/5.
- An. 1872h: *Pohrobky*, rubrika [Literatura a umění]. *Opavský týdeník*. 3(23). 188, 8/6.
- An. 1872ch: *Pohrobky*, rubrika [Zprávy literární]. *Ohlas od Nežárky*. 2(22). 3, 1/6.
- An. 1872i: *Pohrobky*, rubrika [Literatura.]. *Hospodář*, 2(24). 209, 13/6.
- HÁLEK, Vítězslav: *Pohrobky*, rubrika [Hlídky literární.]. *Květy*. 1872, 7(22). 175, 29/5.
 - Mühlsteinová je zařazena mezi české básnířky. Zdůraznění „*ženské skromnosti*“. Hálek si cení opravdovosti a formy, ale báseň *Skutečnost* považuje za příliš tvrdou. Apeluje na dodržování formy.

- H.[?] 1872a: Pohrobky, rubrika [Feuilleton]. *Slovan*. 4(18). 249–250, 27/4.
- H.[?] 1872b: Pohrobky, rubrika [Feuilleton]. *Slovan*. 4(19). 263–264, 4/5.
 - Rozsáhlá recenze, která vyšla na pokračování. Oceňování přírody, nešťastné lásky. Recenzent si cení opravdovosti vyznění, zabývá se také více formou básní, na kterou klade důraz.
- ZÁKREJS, František: Literární rozhled. *Osvěta*. List pro rozhled v umění, vědě a politice. 1872, (12). 945–951.
 - Opět stejné jako u Dvořákové-Mráčkové.

Geisslová, Irma: *Immortelly*

K jednotlivým recenzím připojujeme jejich krátké shrnutí.

- [S.?] Irma Geisslova [...] *Květy*. 1880, 2(2). 246, únor.
 - Negativní hodnocení sbírky: „*písně nejeví ni smělého vzletu, ni zvláštní hloubky, ni znamenité obraznosti*“. Kritizován přílišný bol, ačkoliv kritik si i tak váží vydání sbírky, protože je autorkou žena, a tím posiluje ženské básnictví. Geisslová jmenována také jako jedna z autorek výše recenzovaného *Almanachu české omladiny*.
- An. 1879a: *Immortely*, básně Irmý Geisslovy. *Světovzor*, 1879, 13 (51). 610, 19/3.
 - Krátká recenze, která i přes výtky přílišné subjektivnosti a bolu, uznává Geisslové čestné místo mezi českými básnířkami. Oceňována forma básní i jejich jazyková vytríbenost.
- An. 1879b: Slečna Irma Geisslová [...] *Pražský denník*, 1879, 14(282). příl. *Besídka pro zábavu a poučení* 49. 2, 14/12.
 - Krátká anotace ke sbírce i k samotné autorce, ocenění sbírky „*tklivé básně, vlastenecké výjevy, dojemné obrazy ze života rodinného a obrazy z přírody, převládá bolný nádech*.“
- An. 1879c: „*Immortely*“ *Národní listy*, 1879, 19(298). 3, 14/12.
 - Krátká, kladná recenze, zhodnocení předchozí tvorby autorky, oceňován živý cit, přirozená reflexe i forma, vyzdviženy jsou také dva jednotlivé oddíly sbírky: *Květy z matčina hrobu* a *Na ztracených cestách*
- An. 1880: *Immortely* Básně Irmý Geisslovy. *Koleda*. 1880, 5(2). 32, 10/1.
 - V této recenzi jsou zmíněny jednotlivé oddíly sbírky. V básních autor spatřuje přílišný bol, dle něho je celkový nádech sbírky „*neuspokojivý, ano trapný; všude samý bol, samá trpkost* [...]“ Sbíрка je i přesto uznána poezií, ačkoliv dle autora by měla poezie spíše probouzet lehkost.
- An. 1880: *Immortely*. Básně Irmý Geisslovy. *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských*. 1880, 8(2). 23–24, 1/2.
 - Dle recenze sbírky splnila autorka nároky nastupující mladé poezie, recenzent kladně hodnotí vytríbenost sbírky, kvalitu veršů i jejich formální vytríbenost. Vytýká přílišný pesimismus a bolestné ladění sbírky. Ovšem i tak autor recenze vkládá naději v mladou autorku a její příští tvorbu.

- NERUDA, Jan: Immortely. *Kritické spisy Jana Nerudy, VII., č. 2., A–B: Literatura. Kritika a referáty z literatury české.* V Praze: F. Topič, 1911. 382.
 - Neruda zde o sobě mluví jako o původci prvního podnětu k vydání této sbírky, kladně hodnotí básnické schopnosti Geisslové, ovšem přistupuje také ke kritice, připomíná, že básně ve sbírce jsou rozdílné kvality, některé, dle Nerudy, dozrálé, jiné jsou příkladem smutku a nedozrálé tvorby.